

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Ситник Г.П., Клименко Н.Г.
Цивільно-військові відносини: навчальний посібник. Київ,
Академпрес, 2024. – 190 с.

ISBN 978-966-7541-57-6

Викладено концептуальні та організаційно-правові засади цивільно-військових відносин та практичних аспектів їх організації в умовах військових операцій, які дозволять розв'язувати складні спеціалізовані завдання щодо адекватного реагування на загрози національній безпеці України в межах своєї професійної компетенції в сучасних умовах державотворення.

Для студентів Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, які навчаються за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» галузі знань 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону». Вони також можуть бути корисними і для фахівців, на яких покладаються аналітичні, консультативно-дорадчі й організаційно-розпорядчі функції щодо забезпечення національної безпеки.

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВІ ВІДНОСИНИ

СИТНИК Г.П., КЛИМЕНКО Н.Г.

Г.П.СИТНИК, Н.Г.КЛИМЕНКО

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВІ ВІДНОСИНИ

Київ – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Г.П.СИТНИК, Н.Г.КЛИМЕНКО

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВІ ВІДНОСИНИ

Навчальний посібник

Київ – 2024

УДК 351.862:355](075.8)
С-41

*Рекомендовано до друку Вченою Радою Навчально-наукового
інституту публічного управління та державної служби
(протокол № 13 від 15 травня 2024 року)*

Рецензенти:

доктор юридичних наук, доцент, Н.М.Корчак
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка);
доктор наук з державного управління, професор І.А.Семенець-Орлова
(Міжрегіональна Академія управління персоналом),
доктор наук з державного управління, професор О.С.Твердохліб.
(Інститут державного управління та наукових досліджень у сфері
цивільного захисту).

Ситник Г.П., Клименко Н.Г.

С-41 Цивільно-військові відносини: навчальний посібник. Київ:
Академпрес, 2024. – 190 с.
ISBN 978-966-7541-57-6

Викладено концептуальні та організаційно-правові засади цивільно-військових відносин та практичних аспектів їх організації в умовах військових операцій, які дозволять розв'язувати складні спеціалізовані завдання щодо адекватного реагування на загрози національній безпеці України в межах своєї професійної компетенції в сучасних умовах державотворення.

Для студентів Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, які навчаються за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» галузі знань 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону». Вони також можуть бути корисними і для фахівців, на яких покладаються аналітичні, консультативно-дорадчі й організаційно-розпорядчі функції щодо забезпечення національної безпеки.

УДК 351.862:355](075.8)

ISBN 978-966-7541-57-6

© Ситник Г.П., Клименко Н.Г., 2024
© Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ	6
ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1	
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВИХ ВІДНОСИН	10
ГЛАВА 1. Основи демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони як складова цивільно-військових відносин	10
1.1. Зміст, правові засади та ознаки громадського контролю як загального чинника контролю над сектором безпеки і оборони ...	10
1.2. Політичні аспекти та суспільна необхідність демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони.....	15
1.3. Етапи державної політики у сфері безпеки та вимоги до учасників контролю над воєнною сферою в Україні.....	24
1.4. Змістовні складові демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони	27
ГЛАВА 2. Мета, функції та завдання цивільно-військового співробітництва.....	28
2.1. Терміни, які використовують у сфері цивільно-військового співробітництва.....	28
2.2. Мета, основні функції та завдання цивільно-військового співробітництва.....	32
ГЛАВА 3. Принципи, організація діяльності та підрозділи цивільно- військового співробітництва	38
3.1. Принципи цивільно-військового співробітництва	38
3.2. Організація діяльності, сили і засоби цивільно-військового співробітництва.....	41
3.3. Підсистеми цивільно-військового співробітництва	43
3.4. Структурні підрозділи цивільно-військового співробітництва	47
ГЛАВА 4. Методи оцінювання цивільного середовища	54
4.1. Сутність розуміння оцінювання цивільного середовища.....	54
4.2. Складові та основні методи оцінювання цивільного середовища .	57
4.3. Паспорт населеного пункту та експрес-оцінка цивільного середовища	59
4.4. Оцінювання ставлення цивільного населення до Збройних Сил України.....	71

ГЛАВА 5. Основи планування цивільно-військового співробітництва	73
5.1. Взаємодія структурних підрозділів цивільно-військового співробітництва з іншими структурними підрозділами органу військового управління.....	73
5.2. Пропозиції з питань цивільно-військового співробітництва до замислу командира бригади та його план	75
5.3. Особливості організації цивільно-військового співробітництва під час застосування сил оборони.....	79
Завдання для самоконтролю	82
Теми для самостійних робіт.....	84
Список рекомендованої літератури	84

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ ОПЕРАЦІЇ.....

ГЛАВА 6. Алгоритми виконання типових завдань цивільно-військового співробітництва в умовах військової операції	88
6.1. Порядок приймання – передавання району відповідальності.....	88
6.2. Організація збору інформації в районі виконання завдань, оцінювання цивільного середовища та взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування.....	90
6.3. Координація діяльності з міжнародними, національними неурядовими організацій, волонтерськими групами та контроль натовпу	94
6.4. Взаємодія з групою транспортування та пошуку тіл загиблих військовослужбовців у районі проведення військової операції.....	96
6.5. Евакуація населення з району ведення бойових дій.....	104
6.6. Участь цивільно-військового співробітництва у стратегічних комунікаціях та взаємодія із засобами масової інформації	109
ГЛАВА 7. Особливості взаємодії із структурами цивільного середовища	114
7.1. Використання цивільних ресурсів в інтересах військ та загальний підхід до підтримки цивільного середовища.....	114
7.2. Взаємодія з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування та цивільними організаціями.....	116
7.3. Взаємодія з корпоративним сектором, бізнес-структурами, релігійними організаціями та волонтерськими групами.....	126
7.4. Взаємодія з цивільним населенням та місцевими лідерами.....	128

ГЛАВА 8. Види та особливості військової підтримки гуманітарних операцій.....	130
8.1. Сутність та особливості військової підтримки гуманітарних операцій.....	130
8.2. Військова підтримка гуманітарних операцій з примусової чи добровільної евакуації населення та із забезпечення життєво важливих функцій великих груп населення	134
8.3. Військова підтримка гуманітарних операцій з відновлення критичних об'єктів інфраструктури, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.	136
8.4. Військова підтримка гуманітарних операцій з підтримки цивільного середовища в щойно звільненому населеному пункті та координація гуманітарного розмінування.....	139
ГЛАВА 9. Зміст комплексних завдань цивільно-військового співробітництва в цивільному середовищі	140
9.1. Захист цивільного населення і відслідковування шкоди, завданої цивільній інфраструктурі в районі військової операції.....	140
9.2. Захист жінок та дівчат та врахування гендерних особливостей при плануванні гуманітарних акцій.....	146
9.3. Захист дітей та культурної спадщини в умовах збройного конфлікту	150
ГЛАВА 10. Досвід цивільно-військового співробітництва в арміях країн-членів НАТО.....	157
10.1. Передумови впровадження концепції цивільно-військового співробітництва в межах НАТО	157
10.2. Досвід цивільно-військового співробітництва Франції, США та Канади	162
10.3. Досвід цивільно-військового співробітництва Німеччини, Данії та Норвегії	165
Завдання для самоконтролю	170
Теми для самостійних робіт.....	173
Список рекомендованої літератури	174
СЛОВНИК.....	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	183

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

Скорочення та умовні позначення	Повне словосполучення та поняття, що скорочуються
ГШ ЗСУ	Генеральний штаб Збройних Сил України
ДСНС України	Державна служба надзвичайних ситуацій України
ЗС України	Збройні Сили України
МО України	Міністерство оборони України
ЦВС	Цивільно-військове співробітництво
ОбЦС	Об'єкти цивільного середовища
ОЦС	Оцінювання цивільного середовища
ОЦ ЦВС	Об'єднаний центр цивільно-військового співробітництва
СБіО	Сектор безпеки і оборони
ЦС	Цивільне середовище
ЦВВ	Цивільно-військова взаємодія
ВП ЦС	Військова підтримка цивільного середовища
NATO (НАТО)	North Atlantic Treaty Organization (Організація Північноатлантичного договору)

ПЕРЕДМОВА

До 2014 року в Україні не існувало формалізованої організаційно-функціональної структури цивільно-військового співробітництва (ЦВС), яка б відповідала сучасним умовам. Необхідність оптимізації вказаної структури виникла передусім у зв'язку з тим, що військовим частинам і підрозділам доводилося співпрацювати з цивільними фахівцями та волонтерами для надання критично важливої допомоги цивільному населенню в умовах російсько-української війни, нейтралізації дестабілізуючих факторів та забезпечення сприятливих умов для виконання завдань, покладених на Збройних Сил України (далі - ЗС України) та інші військові формування.

Сьогодні ж одним з найважливіших завдань цивільно-військової взаємодії (ЦВВ) є допомога в оцінюванні операційного середовища за політичною, військовою, економічною, соціальною, інформаційною та інфраструктурною складовими, а також розробка плану евакуації цивільного населення та запобіжних заходів для мінімізації шкоди цивільній інфраструктурі в умовах бойових дій. Тому в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка при підготовці фахівців-управлінців (магістрів з національної безпеки) за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення та видами діяльності)» передбачається викладання навчальної дисципліни «Цивільно-військові відносини». Успішному вивченню вказаної дисципліни має слугувати цей навчальний посібник.

В основу навчального посібника покладена ідеологія системного осмислення знань щодо основ демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони (СБіО) як складової ЦВВ, мети, функцій та завдань ЦВС, принципів організації діяльності суб'єктів вказаних відносин. Виконання зазначених завдань передбачає наявність у майбутніх фахівців-управлінців низки вмінь, передусім щодо: оцінювання цивільного середовища (ЦС), планування ЦВС, виконання типових завдань ЦВС в умовах військової операції.

З іншого боку, принципово важливим є володіння практичними навичками щодо використання цивільних ресурсів в інтересах військ, взаємодії з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, міжнародними та неурядовими організаціями, гуманітарними організаціями, корпоративним сектором та бізнес-структурами, а також з релігійними організаціями, волонтерськими групами цивільним населенням та місцевими лідерами.

Викладене зумовило відповідну структуру навчального посібника, який складається з двох розділів:

Перший розділ «Концептуальні та організаційно-правові засади цивільно-військових відносин». Його зміст спрямований на формування у студента сукупності знань про: основи демократичного цивільного контролю над СБіО як складової ЦВВ; мету, функції та завдання ЦВС; принципи, організацію діяльності, функції та завдання підрозділів ЦВС; методи оцінювання цивільного середовища (ОЦС); основи планування ЦВС.

Другий розділ «Практичні аспекти організації цивільно-військового співробітництва в умовах військової операції». Його зміст спрямований на формування у студента сукупності знань про: алгоритми виконання типових завдань ЦВС в умовах військової операції; особливості взаємодії із структурами цивільного середовища; види та особливості військової підтримки гуманітарних операцій; зміст комплексних завдань ЦВС в цивільному середовищі; досвід ЦВС в арміях країн-членів НАТО.

Наприкінці кожного розділу наведено завдання для самоконтролю, перелік тем для самостійних робіт, список рекомендованої літератури, а в кінці навчального посібника – словник, ознайомлення з яким є корисним для засвоєння навчального матеріалу, та список використаної при підготовці посібника літератури.

Таким чином, головною метою навчального посібника є: надання студентам системи теоретичних і практичних знань щодо належної організації ЦВВ, як визначального чинника

забезпечення національної безпеки України; формування у них здатності до системного аналізу стану демократичного цивільного контролю над СБіО, з урахуванням принципів, функцій та завдань ЦВС у контексті забезпечення національної безпеки; практичних навиків використання методів ОЦС та алгоритмів виконання типових завдань ЦВС в умовах військової операції з урахуванням відповідного досвіду в арміях країн-членів НАТО, а також підготовки пропозицій щодо вдосконалення механізмів ЦВС у контексті врахування особливостей військової підтримки гуманітарних операцій та змісту комплексних завдань ЦВС в цивільному середовищі в умовах військових операцій.

Автори висловлюють щиро подяку своїм колегам, друзям та шановним рецензентам за зауваження та пропозиції, які надійшли від них під час редагування остаточного варіанта тексту навчального посібника.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВИХ ВІДНОСИН

ГЛАВА 1. Основи демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони як складова цивільно-військових відносин

1.1. Зміст, правові засади та ознаки громадського контролю як загального чинника контролю над сектором безпеки і оборони

Функціонування і розвиток сектору СБіО неможливі без належного демократичного цивільного контролю. У загальному вигляді термін «контроль» вживається як синонім слів «нагляд», «спостереження» за тією чи іншою сферою життєдіяльності суспільства і держави. Закон України «Про національну безпеку України» надає таке визначення цього поняття [27]: «демократичний цивільний контроль – комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України».

Цей контроль здійснюється у двох різновидах: громадському та владному. Це зумовлене специфікою державного управління у демократичній державі.

В органах державної влади та місцевого самоврядування система контролю функціонує як єдність двох підсистем – внутрішнього та зовнішнього контролю. Внутрішній (або внутрішньо-відомчий) контроль здійснюють уповноважені структурні підрозділи, що перебувають між собою у стані адміністративного підпорядкування. Громадський контроль є

одним із видів зовнішнього контролю у системі публічної влади. За його допомогою оцінюється діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, організацій, закладів і установ, зокрема з питань надання адміністративних, соціальних та інших послуг населенню, реалізації функцій держави у сфері національної безпеки і оборони тощо.

Враховуючи сутність демократичного цивільного контролю над СБіО очевидним є те, що він поєднує його зовнішні та внутрішні елементи.

В якості критеріїв для здійснення громадського контролю існують правові та морально-етичні норми, загальнолюдські й національні цінності, які використовуються як критерії оцінки діяльності об'єктів контролю та їх результатів.

Розглянемо сутність та зміст громадського контролю як загального чинника забезпечення контролю над СБіО, в якому його наглядово-перевірочна та конструктивно-творча складові переплетені зі змістовно-функціональними особливостями формування та функціонування складових СБіО.

Враховуючи зміст терміну «громадський», слід звернути увагу на таку його ознаку як публічність. Публічність означає відкритість та гласність. Тому громадськість в даному випадку виступає своєрідним природним носієм відкритості та прозорості діяльності органів державної влади у безпековій сфері. У цьому контексті для розуміння специфіки громадського контролю важливим є визначення співвідношення загального і конкретного, тобто, громадського і особистісного. Ці складові контролю взаємозалежні тобто, громадське і особистісне у сфері безпеки мають співпадати. Це зумовлює його унікальну предметність. Від суспільного аспекту залежить його глибина та обсяг, а від особистісного – різноманітність проявів.

Таким чином, громадський контроль в демократичних країнах більшою мірою орієнтований на загальне, суспільне, а з іншого боку, відображає нагальну необхідність забезпечення безпеки окремої особи, її прав та свобод, а відтак він спрямований на забезпечення безпеки життєдіяльності суспільства та людини (індивіда).

Як відомо, ще однією особливістю публічності є залучення до участі в управлінні державними справами широких верств населення через виконання відповідних контрольних функцій. Тому належний громадський контроль є ознакою і фактором розвитку демократичних інститутів. Це, безумовно, сприяє сталому розвитку суспільства й держави.

Нині інституційні засади демократичного цивільного контролю над СБіО України визначаються відповідними нормами чинного законодавства.

Так, згідно Конституції України, народ є носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні, яку він здійснює безпосередньо та через органи державної влади й органи місцевого самоврядування, а громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами [10].

Закон України «Про інформацію» закріплює [19]:

обов'язок органів державної влади та органів місцевого самоврядування інформувати про свою діяльність та прийняті рішення;

гарантування державою вільного доступу суб'єктів інформаційних відносин до статистичних даних через запит;

право учасників інформаційних відносин на одержання інформації про діяльність народних депутатів, органів державної влади, місцевого самоврядування та місцевої адміністрації.

Закон України «Про громадські об'єднання» до прав зареєстрованих об'єднань громадян відносить право отримувати від органів державної влади і управління, органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації своїх цілей і завдань [18].

Згідно із Законом України «Про звернення громадян» [24] громадяни України мають право звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, установ та організацій незалежно від форм власності, до підприємств, засобів масової інформації, посадових осіб згідно з їх функціональними обов'язками із зауваженнями, скаргами та пропозиціями щодо їх статутної діяльності, заявою чи клопотанням стосовно реалізації своїх соціально-економічних,

політичних та особистих праві законних інтересів та скаргами про їх порушення.

Законом України «Про наукову та науково-технічну експертизу» [25] запроваджено поняття «громадської експертизи». Згідно цього Закону вказана експертиза може проводитися у будь-якій сфері наукової та науково-технічної діяльності, що потребує врахування громадської думки, з ініціативи громадськості, об'єднань громадян і трудових колективів на основі договорів на проведення цієї експертизи. Поряд з цим, згідно Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» [26] передбачається, що органи державної влади можуть залучати громадські наукові організації за їхньою згодою до участі у підготовці та реалізації рішень стосовно наукової і науково-технічної експертизи та у взаємодії з ними інформувати населення про безпеку, екологічну чистоту, економічну та соціальну значущість, екологічні та соціально економічні наслідки реалізації відповідних програм, проектів і розробок.

Таким чином, згідно чинного національного законодавства громадський контроль має бути загальним і включає СБіО. Водночас, для розуміння повноти змісту вказаного контролю важливим є визначення його суб'єктів та їх компетенцій.

Норми чинного законодавства дозволяють дійти висновку, що коло суб'єктів громадського контролю не повинно обмежуватися виключно громадськими організаціями, оскільки право громадського контролю належить будь-якому громадянину України. Це означає, що суб'єктами громадського контролю можуть виступати всі учасники суспільних відносин. Очевидно, що заходи контролю тим ефективніші, чим більше в його здійсненні бере участь суспільство.

Загальновідомо, що громадські формування мають різну мету, завдання, компетентності, сферу діяльності. Водночас, їх соціальна місія полягає у тому, що вони допомагають громадянам у розв'язанні проблемних питань, створюють додаткові можливості для реалізації їх ініціативи, зокрема при здійсненні функцій місцевого самоврядування тощо. Що ж до

змісту громадського контролю, то варто акцентувати увагу на дві його складові:

наглядово-перевірочну - фіксація того, що має місце у тій чи іншій сфері життєдіяльності суспільства та держави, у тому числі й у безпековій сфері;

напрацювання пропозицій щодо подальшого розвитку сфери, що підлягає контролю, уданому випадку СБіО.

Для повноти уявлень про зміст громадського контролю важливо також вказати на досить широкий спектр його функціональних особливостей. Так, громадський контроль є одним із видів соціального контролю, а його іншим видом є державний контроль. Вони мають подібні ознаки (єдність цілей і основних завдань, збіг принципів) і водночас різняться за способом здійснення контролю, правовим статусом його суб'єктів, характером повноважень тощо.

Серед ознак громадського контролю, що відрізняють його від інших видів соціального контролю, зокрема:

суб'єкти громадського контролю виступають від імені громадськості, а не держави;

громадський контроль є основним засобом забезпечення балансу інтересів різних соціальних груп і попередження конфліктів їх інтересів, оскільки він є одним із механізмів забезпечення участі громадян в управлінні державою та відображає суспільні інтереси;

у процесі його здійснення контролюється виконання саме соціальних завдань, безпосередньо пов'язаних із захистом і реалізацією прав і свобод громадян, задоволенням й узгодженням соціальних потреб та інтересів населення;

є мало структурованим порівняно із державним контролем, оскільки виступає як форма соціальної активності громадян, не обумовлена діями влади, тобто для нього характерною є низька формалізація та нормативно-правова регламентація;

рішення суб'єктів громадського контролю мають рекомендаційний характер.

Таким чином, громадський контроль може розглядатися як цілеспрямований та дієвий вплив соціальних суб'єктів на

функціонування СБіО. Будучи видом суспільної діяльності він базується на нормах чинного законодавства та принципах, які мають на меті закласти його конструктивні засади, зокрема: верховенства права, прозорості, відповідальності, орієнтації на консенсус, справедливості, ефективності, результативності. При цьому громадський контроль, як складова демократичного цивільного контролю над СБіО, має і притаманні особливості при його здійсненні, зокрема врахування:

- пріоритетності цивільної та політичної складової функціонування суспільства над його військовою сферою;

- необхідності зростання довіри та авторитету військової служби серед населення

- забезпечення належної комунікації цивільних та військових в інтересах забезпечення національної безпеки;

В кінцевому підсумку, громадський контроль є інструментом громадянського суспільства щодо перевірки ним діяльності держави на відповідність проголошеним нею цілям, коригування цієї діяльності, підпорядкування державної політики та діяльності органів державної влади і посадових осіб інтересам суспільства. Цим і визначається його визначальна роль у СБіО.

1.2. Політичні аспекти та суспільна необхідність демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони

Політичні аспекти необхідності демократичного цивільного контролю над СБіО. Безпекова політика має бути органічно вписаною в політичне життя суспільства та відображати його інтереси. Демократичний цивільний контроль над СБіО має забезпечувати цю єдність інтересів [2; 4; 6; 8; 27; 33; 37; 41; 44]. Тому розглядаючи необхідність здійснення контрольної функції держави щодо вказаного контролю слід передусім розкрити політичний контекст цієї потреби. Вона зумовлена особливостями функціонування структур СБіО. Ці структури в силу специфіки своєї діяльності (таємності й

закритості від широкого загалу) потенційно можуть бути використані в партійних, а не в національних інтересах, тобто для завоювання і утримання політичної влади. І у багатьох країнах це здійснювалося впродовж багатьох століть.

Таким чином, структури СБіО часто використовувалися реакційними силами для завоювання і утримання політичної влади, тому вони за певних обставин можуть бути залучені до незаконного захоплення політичної влади або скоєння воєнних переворотів у разі ослаблення центральної влади [49]. Як свідчить історичний досвід ніхто не може бути застрахований від такого розвитку подій. Як правило, головним наслідком силового повалення політичного правлячого режиму є послаблення інститутів верховної влади, децентралізація або розпад держави (у разі втрати режимом контролю над частиною території країни). При цьому визначальними фактором успішного державного перевороту є участь у ньому представників вищої політичної еліти, високопоставлених представників силових структур і великого бізнесу. Тому ініціатори та учасники державного перевороту (як внутрішні так і зовнішні) завжди намагаються знайти серед них опору.

Варто зазначити, що реальна загроза державного перевороту виникає у випадках, коли старі соціальні сили, опираючись новому, намагаються схилити силовий блок держави на свою сторону і використати його для незаконного захоплення влади, а також в умовах війни, як це, наприклад було в Росії, коли більшовики у 1917 році здійснили жовтневий переворот.

Очевидно, в умовах незавершеності формування демократичних інститутів держави потенціал цивільного демократичного контролю над СБіО не може бути задіяним повною мірою, оскільки політична необхідність вказаного контролю успішно реалізується, коли до цього водночас готові політична влада та інститути громадянського суспільства.

Характер, особливості та практичний зміст взаємодії безпекової та політичної сфер зумовлений низкою чинників, зокрема [2; 5; 6; 37]:

національними історичними традиціями та цінностями;

ментальністю;
політичною та управлінською культурою;
політичним режимом та поточною суспільно-політичною ситуацією.

Окремо варто акцентувати увагу на тому, що особливості взаємодії суб'єктів СБіО та політичних інституцій суттєво залежать від політичного режиму [33;36;37;41]. Саме він визначальним чином зумовлює особливості функціонування та взаємодії окремих складових безпекового та військового механізмів, сутність взаємовідносин суб'єктів силових структур з іншими елементами суспільства, у тому числі його політичною системою. Тому діючий політичний режим є фактором детермінації взаємодії вищої політичної влади та суб'єктів СБіО. В Україні він реалізується Президентом України і Верховною Радою України. Йдеться про політичне ставлення до СБіО, передусім до ЗС України. Варто зазначити, що це ставлення не завжди було достатньо конструктивним і відповідальним, оскільки збройним силам відводилась другорядна роль у зовнішньо політичних відносинах і внутрішній політиці держави.

Досить тривалий час вищі органи державної влади були переконані в тому, що вірогідність зовнішніх воєнних загроз Україні досить мала, Реформування ЗС України фактично зводилось до скорочення особового складу, а необхідні ресурси (матеріальні, фінансові тощо) виділялись в дуже обмежених обсягах, які фактично унеможливлювали їх розвиток. Тому незважаючи на наявність Закону України «Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією та правоохоронними органами України» він не став засобом докорінної зміни ставлення до військових та силових структур, а в подальшому і взагалі був скасований [27].

Є всі підстави стверджувати, що саме демократичний політичний режим найбільш оптимально сприяє досягненню єдності військової політики та інтересів суспільства, оскільки він зумовлює принципи і механізми функціонування суб'єктів СБіО, які відповідають інтересам суспільства, потребам захисту суверенітету і територіальної цілісності держави [2; 6; 36; 37].

Принципи стосуються головного – позапартійності військовослужбовців, державних службовців та працівників суб'єктів СБіО, які мають забезпечувати стабільність суспільства своєю неучастю у політичній боротьбі. В умовах демократичного політичного режиму цивільний контроль над СБіО передбачає існування механізмів, які обмежують можливість політичних сил використовувати силові структури для досягнення власних інтересів, а відтак вони не можуть бути засобом для встановлення або зміни політичного режиму. Тобто у демократичній державі неприпустимим є перетворення суб'єктів СБіО в самостійний суб'єкт політики [2;6;8].

Таким чином, СБіО має функціонувати в інтересах безпеки людини (індивіда), суспільства та інститутів держави, сприяти дотриманню принципів демократії, народовладдя, парламентаризму, запобігати виникненню збройних конфліктів. Це означає, що в демократичній державі є механізми, які унеможливають перетворення суб'єктів СБіО з інструмента реалізації політики національної безпеки в інструмент політики правлячої партії або групи осіб для досягнення їхніх інтересів

Аналіз військової політики демократичних країн, також свідчить що у них сформувались певні політичні принципи функціонування збройних сил, зокрема [6]:

побудова збройних сил на рівні оборонної достатності та заборона на законодавчому рівні використання їх для виконання не оборонних завдань;

єдиноначальність та колегіальність у прийнятті рішень в оборонній сфері;

департизація армії та заборона діяльності будь-яких політичних партій і рухів у збройних силах;

забезпечення політичної лояльності до конституційного ладу при комплектуванні збройних сил особовим складом;

формування та функціонування ефективних механізмів демократичного цивільного контролю над збройними силами.

Особливо важливою є повна департизація та деполітизація армії та заборона діяльності будь-яких політичних партій і рухів у збройних силах. Повна департизація полягає в забороні

діяльності в збройних силах будь-яких партій, в недопущенні військовослужбовців бути членами партійних організацій, а відтак і здійснювати будь-яку роботу в їхніх інтересах. Звичайно, йдеться не про повне відокремлення представників силових структур від політики й політичної сфери. Вказані структури є важливим політичним інститутом, оскільки на них покладаються завдання щодо забезпечення суспільно-політичної стабільності та безпеки в цілому. Окрім того представники силових структур приймають участь у виборах, наприклад членів законодавчого органу влади. Йдеться про унеможливлення їх боротьби за політичну владу, тобто у демократичних країнах суб'єкти СБіО не втручаються у внутріполітичну боротьбу та не виступають самостійною політичною силою.

Домінантним принципом функціонування силових структур у демократичних є також функціонування ефективних механізмів демократичного цивільного контролю над ними, що є водночас визначальною передумовою гармонійних цивільно-військових відносин [6].

Сьогодні демократичний цивільний контроль над СБіО – це теорія і практика такого регулювання військово-цивільних відносин, за якого основні принципи демократії та політичної стратегії превалюють над принципами військової стратегії. Тобто в умовах демократичних режимів – це підпорядкованість воєнної стратегії політичній владі, а саме – зверхність політичного керівництва над СБіО. Здійснення такого контролю передбачає створення на законодавчому рівні певної системи обмежень, яка б виключала можливість використання складових СБіО, передусім збройних сил з антиконституційною метою. Вказана система забезпечує контроль за СБіО з боку законодавчої, виконавчої і судової влади та громадянського суспільства. Тому в демократичних країнах при здійсненні вказаного контролю принципово важливою є контроль суб'єктів СБіО перед парламентом і виборцями.

Загалом демократичний цивільний контроль передбачає досить різноманітну діяльність органів державної влади та інститутів громадянського суспільства при визначенні засад

воєнної і безпекової політики, підготовки відповідних нормативно-правових актів, які регламентують будівництво та розвиток СБіО, а також перевірку належного виконання прийнятих політичних рішень у безпековій сфері.

У контексті політичної необхідності демократичного цивільного контролю над СБіО важливою є проблема побудови відповідної системи цивільно-військових відносин. У даному випадку йдеться про позицію видатного американського політолога Самуеля Гантінгтона, який у книзі «Солдат і держава: Теорія і політика військово-цивільних відносин» виступав прибічником проведення чіткої межі між військовими та цивільними [49]. Ця в даний час розглядається як найбільш впливова у сфері вибудови військово-цивільних відносин. Його аргументи відомі – збройні сили, в силу своєї традиційної консервативної побудови нібито гальмують суспільні процеси.

Варто зазначити, що з позицій системного підходу в соціальних системах не існує неперехідних меж. В таких системах все перебуває у постійному русі, становленні, розвитку, де явища і процеси руйнують будь-які межі. Тому неможливо провести абсолютну межу між цивільними та військовими. У книзі С. Гантінгтона проглядається передусім соціально-психологічний чинник «боязкості» армії, як силового фактору при вирішенні тих чи інших суспільно-політичних проблем. Водночас необхідно враховувати природу й переваги військового чинника, як ключового фактору безпеки та існування суспільства, самодостатність армії, обмеженої лише необхідністю здійснення своїх функцій потребами ефективної оборони держави. Втім проблема становлення і розвитку ефективних цивільно-військового співробітництва не втратила своє актуальності в сучасних умовах кризи системи міжнародної безпеки.

Таким чином, політична необхідність демократичного цивільного контролю над СБіО зумовлена потребами формування і реалізації ефективної державної політики у безпековій сфері, захисту суверенітету і територіальної цілісності країни, життєво важливих інтересів суспільства і держави, прав і свобод громадян.

Суспільна необхідність демократичного цивільного контролю над СБіО. Згідно з висновками українських фахівців, система демократичного цивільного контролю, зокрема забезпечує [2; 5; 6; 37; 44]:

надійну схему підпорядкування силових структур главі держави;

чітке розмежування повноважень і відповідальності між органами державної влади, між цивільними та військовими;

ефективний нагляд за силовими структурами з боку парламенту;

високий престиж військової служби у суспільстві та високий рівень довіри до силових структур серед населення.

Викладене в цілому відображає суспільну необхідність в покращанні цивільно-військового співробітництва, узгодження демократичних цінностей з безпековою та оборонною політикою держави.

Одним із головних принципів ефективних цивільно-військових стосунків, властивих західним демократіям, є спільна відповідальність за стан справ у безпековій сфері. Це означає, що уряди встановлюють певні цілі у цій сфері й забезпечують їх виконання відповідними ресурсами, а військові та правоохоронці – забезпечують безпеку, правопорядок та боєготовність збройних сил, аби досягнути цих цілей. Тому демократичний цивільний контроль над СБіО є складовою механізму державного управління [2;6;44]. Водночас роль вказаного контролю не обмежується лише державно-управлінською необхідністю, його місія значно ширша.

В Україні з проголошенням курсу на розбудову суверенної і незалежної, демократичної, правової, соціальної держави, виникла нагальна необхідність перегляду стосунків між державною владою, воєнною і безпековою сферою та суспільством. Саме тому створення ефективної системи демократичного цивільного контролю над СБіО стало пріоритетною метою розбудови української держави.

Безумовно, розбудова демократичної держави і громадянського суспільства потребує чіткого алгоритму

налагодження цивільно-військових відносин [1]. Свого часу, Україна одна із перших пострадянських країн прийняла відповідний закон, в якому визнала, що удосконалення системи цивільного демократичного контролю над воєнною організацією держави, забезпечення її відповідності вимогам європейських інституцій є однією з основних засад внутрішньої політики у сфері національної безпеки і оборони. Нині з'являються нові виклики і загрози національній безпеці та підходи щодо їх мінімізації або нейтралізації, що потребує удосконаленні правових основ вказаного контролю.

Варто зазначити, що система демократичного цивільного контролю над СБіО є й дієвим механізмом розподілу відповідальності між політиками та військовими [6]. Дійсно, якщо військові адекватно ідентифікували загрози національній безпеці та належно обґрунтували необхідні ресурси для їх нейтралізації, а політики не передбачили відповідне фінансування оборонних заходів, то вони повинні нести відповідальність за невиконання своєї частини зобов'язань у безпековій сфері. Проте цей приклад демонструє підвищення рівня відповідальності й військових, коли певні загрози ними не були належним чином ідентифіковані, а відтак не було вжито відповідних заходів щодо реагування на них.

Таким чином, демократичний цивільний контроль над СБіО є складовою загальносуспільного демократичного процесу, системою унеможливлення неконституційних рішень і дій, попередження відчуження війська від влади та безконтрольності дій воєначальників. Тому вказаний контроль відображає суспільно необхідну діяльність з метою покращити координацію між цивільним та військовим керівництвом, можливість узгодження демократичних цінностей з адекватною оборонною політикою [37].

Водночас є певні особливості запровадження демократичного цивільного контролю у правоохоронних органах, які слід враховувати. Головною метою вказаного контролю має бути запобігання й недопущення порушень конституційних прав і свобод людини і громадянина, захист їхніх

законних інтересів і створення умов для прозорості функціонування цих установ. Сьогодні система цього контролю перебуває у стадії формування, а наявна система недостатньо демократичною. Причиною цього є вади політичної системи та нерозвиненість громадянського суспільства. Відсутність сталих засад демократичного контролю над правоохоронними органами створює передумови для їх політизації, порушень прав і свобод громадян, корупції, що перешкоджають наближенню Україні до стандартів країн-членів ЄС [6].

Підсумовуючи доходимо наступних висновків.

Проблема цивільно-військових відносин навіть в демократичній державі має внутрішню суперечність: з одного боку, суспільство потребує збройних сил як одного з інститутів держави для забезпечення його захисту, з іншого – залишається небезпека захоплення політичної влади військовими.

Сутність і технологія демократичного цивільного контролю над СБіО залежать від форм і принципів взаємодії держави та суспільства, зокрема [6]:

монополія держави на визначення та виконання функцій формування та реалізації політики, частину з яких вона згодна делегувати суспільству;

модель демократичного контролю розглядається як добровільна згода держави бути прозорою та підзвітною;

функції з формування та реалізації політики визначає громадянське суспільство, делегуючи їх державному апарату та погоджуючись на те, що держава формує правила поведінки, механізми їх дотримання, в т.ч. репресивні, – але під прискіпливим контролем з боку суспільства;

забезпечується дотримання низки принципів, передусім: зверхність цивільних структур влади над військовими; виключення військових з владних політичних структур; зведення призначення армії виключно для того, щоб захищати суспільство, але не управляти ним; визначення державної політики у безпековій сфері цивільною державною владою.

1.3. Етапи державної політики у сфері безпеки та вимоги до учасників контролю над воєнною сферою в Україні

Виокремлюють певні етапи еволюції політики контролю над воєнною сферою в Україні та головні вимоги до учасників такого контролю [6].

Політичний етап. На цьому етапі Верховною Радою за участі Адміністрації Президента, Секретаря та Апарату РНБО, відповідних міністерств і відомств, громадських організацій і незалежних експертів розробляється та ухвалюється нормативно-правова база функціонування системи забезпечення національної безпеки. В її рамках на різних рівнях системи управління формуються та оголошуються політичні настанови, що визначають цілі у безпековій сфері, політичні пріоритети та відповідні обмеження, завдання на перспективу. Демократичний цивільний контроль над СБіО здійснюється через представницькі інститути, а також шляхом безпосереднього залучення кваліфікованих представників громадянського суспільства до процесів формування нормативно-правової бази, нагляду за її відповідністю суспільним цінностям і національним інтересам, оптимізації політичних пріоритетів, усунення корупційних чинників.

Концептуально-стратегічний етап. Головними вимогами до учасників демократичного цивільного контролю над СБіО на цьому етапі є знання засад стратегічного менеджменту, системне мислення, високий рівень професійної підготовки, практичний досвід, здатність генерувати нестандартні рішення, синтезувати з них цілісну політику.

Планово-програмний етап. Широке залучення до виконання завдань цього етапу неурядових організацій і незалежних експертів з відповідною кваліфікацією значно підвищує якість результатів і прозорість цього процесу. Головними вимогами до учасників демократичного цивільного контролю над СБіО на цьому етапі є наявність професійних знань і навичок у певних предметних галузях, вміння орієнтуватися в національній правовій базі, нестандартно мислити і знаходити

ефективні альтернативні способи досягнення цілей, знання відповідних вимог, норм і стандартів НАТО.

Бюджетний етап. У СБіО в рамках бюджетного процесу визначаються загальна потреба в коштах на виконання програм і планів розвитку та функціонування системи забезпечення національної безпеки, структура їх розподілу, терміни та порядок фінансового забезпечення. З цією метою деталізація програм і планів має бути доведена до рівня, що дає можливість оцінити технологічну насиченість і вартісні показники запланованих заходів і програм у цілому.

Етап реалізації програм і планів. На цьому етапі здійснюється виконання програмних завдань із розвитку системи забезпечення національної безпеки та її структур, а також планів заходів із захисту національних інтересів і забезпечення функціонування структур СБіО. Паралельно з виконанням програм і планів відбувається їх моніторинг, контроль і коригування. Ефективному оцінюванню результатів і коригуванню стратегічних і програмних документів сприяє періодичне проведення Комплексного огляду сектору безпеки.

Моніторинг викликів урядуванню в СБіО. За певних умов комплексний огляд може зосереджуватися на найбільш слабких складових системи забезпечення національної безпеки. Ці завдання покладаються на відповідальні міністерства та відомства (внутрішній контроль), зовнішні контролюючі органи (Рахункову палату, інспекції), механізми парламентського контролю. Моніторинг виконання програм і планів має відповідати їх етапності, орієнтуватися на оцінку конкретних результатів, витрат відповідних ресурсів, забезпечувати об'єктивний контроль і своєчасне коригування безпекової політики. Механізми моніторингу, контролю та оцінки виконання програм і планів мають спиратися на звітність виконавців програмних завдань та отримувачів відповідних результатів, на діючу державну систему статистики, систему електронного врядування, а також на незалежні джерела отримання інформації.

Варто зазначити, що важливим чинником забезпечення

ефективності демократичного цивільного контролю над СБіО є уніфікація методології та аргументації прийняття рішень і контролю за їх реалізацією, що передбачає, зокрема наявність:

узгоджених та ухвалених описів об'єктів управління та контролю;

чітко визначених критеріїв оцінки цілей і результатів, аргументації пропозицій, правил і процедур відбору альтернатив;

чіткого розподілу функцій, повноважень та відповідальності між управлінськими та контролюючими суб'єктами.

Зазначені чинники є необхідними передумовами реалізації принципу, який червоною стрічкою проходить через адміністративно-управлінські стандарти НАТО – управління через програми. За цих умов процеси функціонування системи забезпечення національної безпеки і оборони та управління ними перетворюються на прозорі, зрозумілі, зручні для реалізації і контролю, захищені від протиправних дій. За відсутності зазначених передумов режим управління перетворюється на «ручний», керований уподобаннями та емоціями осіб, які приймають рішення. Ці рішення зрештою лягають в основу бюджетних пропозицій, і виявляється, що через державний бюджет насправді фінансуються чийсь емоції та уподобання. Але для перетворення згаданих передумов з необхідних на достатні потрібна політична воля.

Стосовно забезпечення належного моніторингу викликів урядуванню в СБіО слід зауважити, що організації громадянського суспільства мають дотримуватись цінностей, які вони просувають і захищають. Вони повинні бути прозорими та підзвітними у своїх фінансових справах та діяльності. Найбільш суперечливий виклик – атмосфера секретності, що оточує СБіО. Слід заохочувати прозорість, бо вона лежить в основі демократичного урядування сектором безпеки. Окрім того вона важлива для боротьби з корупцією та розбудови доброчесності.

Іншим важливим викликом є брак координації між різними організаціями громадянського суспільства, що веде до дублювання задач і недостатньої результативності. Організації

громадянського суспільства дають окремим громадянам можливість розширити участь у суспільному житті, не обмежену періодичним голосуванням. Щоб успішно виконати цю роль, громадянському суспільству потрібні простір; інструменти; партнерські взаємини; можливості; довіра та стратегічне бачення.

1.4. Змістовні складові демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони

Основними змістовними складовими демократичного цивільного контролю над СБіО є [6;37;44]:

забезпечення пріоритету політичних підходів до вирішення питань військового будівництва, професіоналізації діяльності суб'єктів СБіО, їх спрямування на реалізацію завдань у безпековій сфері визначених засадами державної політики;

створення умов, які унеможливають використання ЗС України та інших військових формувань, правоохоронних органів для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності, а також в інтересах окремих осіб, політичних партій і рухів чи громадських організацій;

інформування суспільства про ефективність діяльності ЗС України та інших військових формувань, спеціальних служб і правоохоронних органів відповідно до їхньої компетенції, вимог законодавства, розвитку військово-політичної, оперативної та криміногенної обстановки;

додержання державних гарантій правового і соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, співробітників і працівників та ветеранів суб'єктів сектора безпеки і оборони, у тому числі звільнених у запас чи відставку;

врахування громадської думки, пропозицій громадян та громадських організацій при обговоренні й ухваленні рішень з питань діяльності суб'єктів сектора безпеки і оборони;

надання відповідно до законодавства і в достатніх обсягах та ефективно використання бюджетних коштів та інших ресурсів, спрямованих на утримання і функціонування ЗС України,

спеціальних служб і правоохоронних органів держави;

забезпечення обґрунтованості рішень органів державної влади з питань у безпековій сфері та їх відповідності засадам державної політики і потребам захисту національних інтересів;

дотримання законності при розгляді органами державної влади, військовими посадовими особами звернень і скарг військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей;

реалізація програм реформування і розвитку збройних сил та інших військових формувань;

формування, фінансове забезпечення і виконання оборонного замовлення, планів мобілізаційної підготовки і мобілізації, заходів щодо утилізації та ліквідації озброєнь, попередження надзвичайних ситуацій та подолання їх наслідків.

ГЛАВА 2. Мета, функції та завдання цивільно-військового співробітництва

2.1. Терміни, які використовують у сфері цивільно-військового співробітництва

ЦВС є ефективним та результативним сегментом відносин між збройними силами та суспільством і органами державної влади. Тому ЦВС є функцією збройних сил країн-членів НАТО, яка виконується органами військового управління – на стратегічному та оперативному рівнях та військовими частинами та підрозділами – на тактичному рівні [1;20;43;45].

В сучасних умовах, коли рівень воєнних загроз національній безпеці України досяг критичної відмітки, удосконалення форм та способів ведення операцій (бойових дій), у тому числі із застосуванням невійськових методів, набули нового практичного значення. Це змусило ЗС України до пошуку та втілення в життя абсолютно нового для України комплексного підходу до планування та проведення операцій, який ґрунтується на досвіді та основних принципах функціонування збройних сил

країн-членів НАТО [12].

На тактичному рівні в районах виконання завдань, під впливом ЦВС має місце широкий спектр діяльності, оскільки виконання військових завдань, зокрема пов'язано з використанням об'єктів цивільної інфраструктури, комунікацією із цивільним населенням. Розуміння необхідності налагодження та підтримання взаємодії військового компоненту з об'єктами цивільного середовища (далі – ОБЦС) забезпечує досягнення максимального ефекту при виконанні ЗС України поставлених перед ними завдань. В умовах сьогодення осмислення змін щодо ведення сучасних операцій (бойових дій), неординарний підхід до виконання поставлених завдань та вміння командира налагодити ефективну взаємодію з ОБЦС стали велінням часу. У даному випадку йдеться про ЦВС.

У сфері ЦВС використовують низку специфічних термінів [7; 12].

ЦВС це – систематична, планомірна діяльність ЗС України по взаємодії з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, організаціями та громадянами у районах дислокації військових частин та підрозділів ЗС України з метою формування позитивної громадської думки про діяльність ЗС України і забезпечення сприятливих умов для виконання покладених на них завдань та функцій.

Групи ЦВС – це підрозділи (тимчасово створені та штатні підрозділи військових частин), призначені для координації та практичного виконання заходів ЦВС, сприяння, у межах своєї компетенції, керівному складу органів військового управління та військових частин ЗС України в організації та підтриманні відносин з цивільним населенням, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами, міжнародними та неурядовими організаціями, засобами масової інформації в зоні (районі) ведення операції (бойових дій).

Захист цивільного населення – спільна діяльність ЦВС, яка спрямована на полегшення страждань, спричинених війною

(збройним конфліктом) та стосується всього населення країн, територій або окремих районів, які перебувають у конфлікті без будь-якої дискримінації за расою, національністю, релігійними або політичними переконаннями тощо.

ОбЦС – цивільне населення, його потреби та рівень їх задоволення, громадські організації (у тому числі ті, що проводять охоронну діяльність), міжнародні урядові та неурядові організації, система і структура влади, правоохоронні органи, суспільні відносини та конфлікти (політичні, економічні), виробнича сфера та трудові відносини, інфраструктура забезпечення життєдіяльності та об'єкти техногенної небезпеки, транспортна, торгівельна мережі, банківська система, культурні та ментальні особливості регіону (традиції, звичаї), релігійні організації та взаємовідносини між ними, об'єкти інформаційної сфери та інформаційне середовище загалом.

Оперативний центр ЦВС – організація, яка зазвичай складається з персоналу ЦВС, створена для планування та сприяння координації діяльності ЗС України з місцевим населенням та інституціями, приватним сектором, міжнародними та неурядовими організаціями та іншими урядовими установами на підтримку командира.

Організація ЦВВ – спільна, цілеспрямована, організована та постійна діяльність командувачів, командирів (начальників), штабів, структур ЦВС, спрямована на встановлення та підтримання на належному рівні зв'язків з ОБЦС.

Оцінка ЦС – збір, аналіз, систематизація, узагальнення інформації щодо цивільного середовища з подальшим прогнозуванням його впливу (загалом або окремих чинників) на виконання військами завдань за призначенням у визначеному районі (регіоні) у конкретний період часу.

Організація ЦВВ – спільна, цілеспрямована, організована та постійна діяльність командувачів, командирів (начальників), штабів, структур ЦВС, спрямована на встановлення та підтримання на належному рівні зв'язків з ОБЦС.

Підрозділ ЦВС – загальновійськовий підрозділ, який підтримує діяльність певного військового формування. Він може

бути розгорнутий на рівні взводу, роти або батальйону.

Підтримка дій військ (сил) – попереджувальна діяльність структур ЦВС, спрямована на мінімізацію негативного впливу ЦС на дії військ (сил), забезпечення у разі необхідності доступу військ (сил) до ресурсів у ЦС.

Підтримка ОБЦС – спільні, узгоджені та скоординовані за часом дії військ (сил), спрямовані на відновлення порушених спроможностей цивільного середовища, для забезпечення успішного виконання завдань військами (силами).

Планування ЦВС – процес визначення заходів ЦВС, їх послідовності, організації та термінів проведення військами (силами) під час виконання оперативних (бойових) завдань, розподілу сил і засобів ЦВС за завданнями, організації управління, взаємодії (у тому числі цивільно-військової) та забезпечення ЦВС, а також розроблення оперативних (бойових) документів з ЦВС.

Пошукові роботи – комплекс заходів (у тому числі проведення земляних робіт), спрямованих на виявлення тіл (останків) загиблих.

Система ЦВС – сукупність суб'єктів (органів, сил, засобів) ЗС України, інших складових сил оборони, ОБЦС та технологій впливу на них з метою створення умов для успішного виконання завдань військами (силами). До ОБЦС належать: цивільне населення, його потреби та рівень їх задоволення, громадські організації (в тому числі – охоронної діяльності), міжнародні урядові та неурядові організації, система і структура влади, правоохоронні органи, суспільні відносини та конфлікти (політичні, економічні, соціальні, етнічні), виробнича сфера та трудові відносини, інфраструктура забезпечення життєдіяльності та техногенно небезпечні об'єкти, транспортна, торгівельна мережі, банківська система, культурні та ментальні особливості регіону (традиції, звичаї), релігійні організації та взаємовідносини між ними, об'єкти інформаційної сфери та інформаційне середовище загалом.

Стратегічні комунікації – скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної

дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави.

Суб'єкти стратегічних комунікацій – структурні підрозділи апарату МО України, ГШ ЗСУ та ЗС України, які входять до системи стратегічних комунікацій.

Цивільне середовище – взаємопов'язана сукупність об'єктів (та взаємовідносин між ними), які розташовані (діють) на певній території і не входять до структури ЗС України, МО України чи інших військових формувань та не належать до об'єктів військового призначення.

ЦВС у ході застосування військ (сил) – діяльність, яка за допомогою сукупності заходів та технологій впливу на ЦС спрямована на мінімізацію негативного впливу ОбЦС на війська (сили) та зменшення негативних наслідків ведення бойових дій на цивільне середовище.

ЦВВ – сукупність правових взаємовідносин між суспільством та складовими частинами Воєнної організації держави, які охоплюють політичні, фінансово-економічні, соціальні та інші процеси у сфері національної безпеки і оборони.

цивільно-військові операції – діяльність командира, що виконується призначеними військовими підрозділами, які встановлюють, підтримують, здійснюють або впливають на відносини між військовими силами та місцевим населенням та установами з метою досягнення або відновлення та безпосередньої підтримки стабільності в регіоні або в країні (проводиться під час бойових дій у воєнний час).

2.2. Мета, основні функції та завдання цивільно-військового співробітництва

Мета ЦВС. Згідно керівних документів основною метою ЦВС є створення сприятливих умов для виконання покладених на збройні сили завдань за призначенням, а також недопущення перешкоджання цій діяльності з боку місцевого населення у районах постійної дислокації військових частин та підрозділів,

проведення військових операцій, на шляхах переміщення військ (сил) та під час запровадження заходів правового режиму надзвичайного та воєнного стану, участі в операціях з підтримання миру і безпеки у районах відповідальності військових частин, в операційних зонах угруповань військ (сил) шляхом реалізації заходів ЦВС, спрямованих на формування позитивного іміджу збройних сил, пошук ефективних форм взаємодії з цивільним населенням, а також мінімізацію негативного впливу на місцеве населення факторів застосування військ (сил), досягнення мети військової операції [7;12;16].

Передумови створення структур ЦВС в Європі наприкінці минулого століття полягали в тому, що, як правило, під час миротворчих (гуманітарних) військових операцій потенційним джерелом проблем у стосунках збройних сил із ЦС є збільшення присутності представників засобів масової інформації в регіоні збройного конфлікту і надмірні очікування міжнародних кіл і місцевих громад. Тому для вирішення можливих конфліктів надзвичайно важливим стали створення і підтримка ефективних відносин між військовими формуваннями, цивільними організаціями, місцевим населенням, владою. Ці відносини почали включати у механізми планування дій військ (сил), військових частин на всіх рівнях. Інструментом командувачів (командирів) у встановленні і підтримці цих відносин є ЦВС [12; 43].

Варто зазначити, що на сьогодні існують такі концепції діяльності між військовими структурами і цивільними, як наприклад: “цивільно-військове співробітництво” (англ. “Civil-Military Cooperation”, більшість країн НАТО), “цивільно-військове співробітництво і координація” (“Civil-Military Cooperation and Coordination”, ЄС), “цивільно-військові операції” (“Civil-Military Operations”) і “цивільні відносини” (“Civil Affairs”, США) З огляду на різні підходи зміст ЦВС може бути різним.

Безпосередня мета ЦВС полягає в тому, щоб встановити і підтримувати співробітництво збройних сил з цивільною владою, організаціями, агентствами і населенням у межах зони

відповідальності для забезпечення виконання військової місії, а *довгострокова* – щоб допомагати створити і забезпечити такі умови, які підтримають досягнення цілей під час проведення військових операцій. Для їх досягнення особовий склад ЦВС повинен [12]:

- співпрацювати з цивільними діями на відповідних рівнях; брати участь разом з відповідними цивільними органами у процесі планування (як на стратегічному, так і на оперативному рівні) перед початком та протягом військової (гуманітарної) операції;

- постійно здійснювати оцінку місцевого ЦС, включаючи місцеві потреби для визначення можливих проблемних питань та шляхів їх вирішення;

- сприяти своєчасному переходу обов'язків за організацію та забезпечення життєдіяльності цивільного населення до відповідних органів влади;

- взаємодіяти з іншими структурними підрозділами штабу щодо інших аспектів військової операції (бойових дій);

- інформувати командувача (командира) щодо стану справ у галузі ЦВС.

Основні функції ЦВС. До основних функцій ЦВС ЗС України належать [42]:

І. Забезпечення підтримки дій військ, яка включає:

- забезпечення оцінки ситуації в ЦС;

- визначення ключових цивільних показників (індикаторів, маркерів), які мають критичний вплив на ведення бойових дій (під час проведення конкретної військової операції);

- вироблення пропозицій для попередження негативного впливу ЦС на війська та військову операцію загалом;

- організацію та проведення попереджувальних заходів щодо недопущення перешкоджання діям військ (сил), блокування військових колон на шляхах пересування, вантажів, місць дислокації, районів дій військ (сил) або обмеження свободи їх пересування;

- визначення та аналіз негативного впливу дій військ (сил) на ЦС та надання пропозицій щодо його зменшення;

формування позитивної громадської думки та прозорості щодо дій військ (сил);

участь в інформуванні цивільного населення у розрізі стратегічних комунікацій;

організацію та координацію доступу військ (сил) до ресурсів ЦС (у разі необхідності);

участь у підтриманні заходів правового режиму воєнного та надзвичайного стану;

II. ЦВВ, яка включає:

визначення ключових посадових осіб органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, впливових політичних лідерів, бізнесменів, лідерів думок, громадських діячів (активістів), представників релігійних організацій тощо; розвиток структур, мереж, механізмів взаємодії з ОбЦС;

збір інформації у сфері ЦВС (для розуміння ЦС);

III. Підтримка ЦС, яка включає:

надання підтримки органам державної влади та місцевого самоврядування для розбудови (відновлення) їхніх спроможностей;

надання необхідної інформації населенню про дії військ з метою зменшення випадкових втрат;

підтримку цивільного населення військовими засобами в ситуаціях, коли ЗС України є єдиними, хто може надати допомогу (як «остання надія»).

Основні завдання ЦВС. Застосування ЦВС у військових операціях і в операціях з врегулювання кризових ситуацій (наприклад, гуманітарні операції) мають певні відмінності. Ситуація в ЦС може бути різною. Відрізняється і характер відносин між військовими, цивільними організаціями і владою. Водночас, є низка завдань оперативного рівня, які виконуються підрозділами ЦВС і в межах яких тактичні завдання є загальними для всіх видів операцій. Ці завдання можуть бути згруповані в три окремі суміжні стадії: підготовчу, оперативну і перехідну [12].

Підготовча стадія. За першої нагоди підрозділ ЦВС допомагає командирі бригади готувати підлеглі підрозділи для дій в умовах ЦС, з яким вони зустрінуться в районі виконання

операції. Ця підготовка включає:

I. Планування. Підрозділ ЦВС готує інформацію з ЦВС до головного плану операції (дій). Він також забезпечує включення до планування всіх цивільних питань. Інформація, по можливості, базується на даних розвідки і детальних оцінках та включає:

історію політичного життя і культури (для оперативного рівня);

стан національних і місцевих органів влади;

статус цивільної адміністрації і сфери послуг;

потреби цивільного населення;

процеси переміщення населення (внутрішньо переміщені особи, біженці);

присутність міжнародних та/або неурядових організацій, їх мандати, можливості і наміри;

цивільну інфраструктуру;

економіку і торгівлю;

пануючі настрої, думки і сприйняття військових цивільним населенням;

II. Пропозиції командирів.

III. Навчання і тренування. Навчання й тренування проводитимуться для командирів і їх особового складу, а також для військовослужбовців, які виконуватимуть обов'язки / призначатимуться на посади ЦВС.

Оперативна стадія. Ключовим завданням на цій стадії є забезпечення ефективного ЦВС для підтримки командира у виконанні бойового (навчально-бойового) завдання. Це вимагає встановлення і підтримки в ході операції відносин з широким спектром цивільних осіб, у тому числі – встановлення ефективних стосунків з новими особами. Підкріпленням цього співробітництва з цивільними організаціями є: зв'язок (співробітництво на всіх рівнях), інформаційний обмін, координація діяльності, сприяння угодам, необхідним для підтримки ЦВС, діяльність ЦВС, постійна оцінка обстановки в ЦС.

Перехідна стадія. Перехідна стадія (починається, як

правило, після завершення збройної фази конфлікту) передбачає поступову передачу обов'язків та повноважень від військового командування до відповідних цивільних структур. На цій стадії проводяться аналіз і оцінка цивільних потреб, які не були задоволені під час оперативної стадії, а діяльність ОЦ ЦВС, як правило, згортається.

Основними завданнями ЦВС у ході підготовки та застосування ЗС України є [12]:

безперервний збір, аналіз даних та оцінка стану ЦС, прогнозування можливих варіантів його розвитку під час підготовки та застосування ЗС України, визначення ставлення цивільного населення до військ (сил) та їх дій;

визначення чинників негативного впливу об'єктів ЦС на дії військ (сил) у ході підготовки та застосування ЗС України та надання пропозицій військовому командуванню щодо його нейтралізації (мінімізації);

прогнозування можливих негативних наслідків дій військ (сил) на ЦС та надання пропозицій військовому командуванню щодо їх зменшення;

організація та підтримання на належному рівні системи ЦВВ;

участь у плануванні та проведенні заходів, спрямованих на формування позитивної громадської думки та сприйняття дій військ (сил) у районах виконання завдань за призначенням;

участь у стратегічних комунікаціях;

організація та координація доступу військ (сил) до ресурсів ЦС (у разі необхідності);

планування, організація (координація) та проведення (підтримка) заходів, спрямованих на відновлення спроможностей органів державної влади, установ, організацій виконувати свої обов'язки у випадках, коли їх проведення суттєво покращить умови обстановки у ЦС та сприятиме виконанню військами (силами) завдань за призначенням;

прогнозування можливих катастроф гуманітарного характеру та надання військовому командуванню пропозицій щодо їх локалізації та нейтралізації на ранніх стадіях;

координація та сприяння у наданні гуманітарної допомоги цивільному населенню;

Серед завдань ЦВС можуть виникати й інші, пов'язані з типом операції.

ГЛАВА 3. Принципи, організація діяльності та підрозділи цивільно-військового співробітництва

3.1. Принципи цивільно-військового співробітництва

Організація ЦВС у ЗС України та інших складових сил оборони ґрунтується на таких загальних принципах [7]:

- усвідомлення обстановки у ЦС;
- розуміння цілей та завдань очільників (лідерів) ОБЦС;
- головної ролі органів державної влади та місцевого самоврядування у вирішенні проблемних питань у ЦС;
- прозорості;
- спільного планування;
- ефективної взаємодії та обміну інформацією.

Вказані принципи ЦВС впливають на дії структурних підрозділів ЦВС протягом всього терміну тривалості збройного конфлікту (надзвичайної ситуації). В цілому їх поділяють на принципи, що стосуються військової сфери та принципи, що стосуються ЦВВ.

Діяльність структур ЦВС ґрунтується на таких принципах (викладені в ієрархічній послідовності) [12]:

1. *Пріоритетність виконання завдань, поставлених військам (пріоритетність місії).* Досягнення успіху військової місії має пріоритет у всіх випадках. Посадові особи структур ЦВС повинні бути готові до виконання обов'язків в умовах, коли фактори воєнних дій (жертви, страждання цивільного населення) справляють значний психологічний вплив на діяльність структур ЦВС. У той самий час готовність посадових осіб максимально полегшити страждання цивільного населення не може бути чинником, який стане на заваді виконанню бойового завдання

(досягненню мети військової місії).

Структурні підрозділи ЦВС повинні виконувати свої завдання тільки в обсягах, необхідних для виконання задач військової місії.

2. *Керованість діяльністю структур ЦВС (організація управління).* Керівництво ЦВС – прямий обов’язок командувачів (командирів) військових контингентів на всіх рівнях. Вони повинні у повному обсязі володіти обстановкою та знати обов’язки структур ЦВС і способи їх ефективного застосування. Командувачі (командири) повинні усвідомлювати як наслідки впливу воєнних дій на ЦС, так і результат впливу цього середовища на їхні дії.

3. *Ефективне використання ресурсів.* Командувачі (командири) повинні прагнути мінімізувати використання військових засобів для виконання невоєнних задач. Військові ресурси завжди є обмеженими, тому повинні вживатися заходи щодо їх збереження. Для підтримки цивільних організацій чи населення потрібно застосовувати лише мінімум військових засобів, які є необхідними для досягнення поставленої мети.

Заходи ЦВС переважно здійснюються в умовах, коли цивільне населення потерпає через руйнування інфраструктури і відсутність необхідних товарів і послуг. У той самий час командувачі (командири) військових контингентів (частин) зобов’язані забезпечити раціональне використання наявних ресурсів з метою збереження спроможності військ (сил) виконувати завдання за призначенням. Для цього командувачі (командири) повинні уникати запровадження довготривалих проєктів з місцевим населенням, урядовими та неурядовими організаціями, які залежатимуть від військових ресурсів.

4. *Концентрація зусиль.* Необхідно забезпечити концентрацію ресурсів, доступних для використання в інтересах ЦВС, таким чином, щоб досягти максимального впливу на цивільне населення, забезпечити позитивне сприйняття ним дій військових формувань. Сили та засоби ЦВС повинні бути зосереджені на завданнях найвищого пріоритету. Водночас розпорошення сил та засобів може мати мінімальний вплив і

призвести до ризику уповільнення досягнення бажаної мети.

5. *Забезпечення зацікавленості цивільних організацій.* Цивільні організації переважно не мають бажання співпрацювати з військовими. Тому останні повинні мати процедури та ресурси для реального сприяння цивільним організаціям у досягненні мети їх діяльності у зоні збройного конфлікту. Саме на цій основі ґрунтується дієвість взаємодії. Зазвичай це трудові ресурси, обладнання, військовий захист та інформація.

6. *Спільність цілей.* Ефективним способом формування стійких ЦВВ є усвідомлення та взаємне визнання спільної мети обох сторін. Командувачі (командири) військових контингентів (частин) повинні планувати та здійснювати застосування військ з урахуванням досягнутих домовленостей з цивільними організаціями. Для встановлення і підтримки тривалих і взаємовигідних стосунків проводиться аналіз загальних цілей та узгоджується розподіл обов'язків.

Для уникнення непорозумінь і визначення сфери повноважень різних сторін структурні підрозділи ЦВС повинні у найкоротші терміни узгодити порядок і механізми співробітництва з цивільними організаціями.

7. *Взаємна довіра між військовими і цивільними.* Примус у сфері ЦВС може призвести до досягнення лише тимчасового успіху. Загальна результативність відносин, які засновані на такому підході, буде низькою. Тому командувачі (командири) повинні бути готовими витрачати час та енергію на забезпечення взаємодії з цивільними учасниками на належному рівні.

8. *Гуманізм.* Людські страждання, пов'язані із застосуванням військової сили, повинні бути обмежені і полегшені у всіх можливих випадках. Гідність і права людей повинні поважатися і захищатися в межах міжнародного права.

9. *Прозорість відносин.* Життєво необхідний принцип, який забезпечує довіру і взаєморозуміння між органами військового управління і ЦС. Завдання і діяльність структур ЦВС повинні бути прозорі, демонструвати компетентність, спроможність до виконання і рішучість, щоб набути довіру і впевненість усіх учасників цивільного середовища у спроможності військової

сили виконати поставлені завдання.

10. *Зв'язок.* Більшість цивільних організацій переслідують власну мету і пріоритети в зоні збройного конфлікту, які не завжди збігаються з метою військового командування. Забезпечення постійного зв'язку між сторонами (військовими і цивільними) є важливим чинником усвідомлення того, що незалежність у діях кожної зі сторін і співробітництво не виключають, а навпаки, доповнюють одне одного.

Залежно від типу військової операції ієрархія цих принципів може змінюватися.

3.2. Організація діяльності, сили і засоби цивільно-військового співробітництва

Організація діяльності ЦВС. Цикл ЦВС складається з 4-х основних фаз [12]:

- розуміння ЦС;

- процес планування на основі бажаного результату або конкретної ситуації;

- виконання завдань з метою досягнення запланованого ефекту;

- оцінка результативності.

Якщо внаслідок впливу на ситуацію не вдається досягти бажаного результату, то відбувається новий цикл, починаючи з 2-го етапу (планування). При цьому першочерговим завданням підрозділу ЦВС є підтримка командира достовірною інформацією з метою підтримки та досягнення військових цілей.

При дотриманні цих принципів особовий склад ЦВС набуде цінне джерело актуальної інформації від місцевого населення і здобуде вірних прихильників військової місії. Проте такі стосунки стають неефективними, якщо використовуються для збору розвідувальної інформації або як засіб для поширення дезінформації. Водночас, інформацією, яка отримана з розвідувальною метою, не завжди можна ділитися з цивільними організаціями і владою. Особовий склад ЦВС повинен співпрацювати з органами розвідки, щоб одержувати найбільш

своєчасну і точну інформацію, з якою для досягнення необхідного ефекту можна вчасно ознайомити цивільні організації.

Деяка інформація, яка своєчасно передана цивільним організаціям і агентствам може суттєво допомогти командувачу (командиру), дозволяючи цивільним установам своєчасно реагувати на ситуацію, зменшуючи при цьому залучення військових ресурсів. Така інформація дозволяє цивільним агентствам підготувати себе до тих чи інших сценаріїв, звільнити військових від зайвих витрат ресурсів запобігти відволіканню від виконання основних завдань. При цьому процедури розсекречення і надання військової і розвідувальної інформації цивільним організаціям повинні бути розроблені заздалегідь.

ЦВС ЗС України та інших складових сил оборони здійснюється у відповідній системі ЦВС, яка є сукупністю взаємопов'язаних суб'єктів та об'єктів системи ЦВС, а також технологій впливу на останні з метою створення умов для успішного виконання завдань військами (силами). При цьому основними елементами системи ЦВС є [7]:

суб'єкти системи ЦВС – командувачі (командири), начальники, органи військового управління, штаби всіх рівнів інші сили і засоби ЦВС ЗС України та інших складових сил оборони;

об'єкти системи ЦВС – усі ОБЦС;
технології впливу на ОБЦС.

Сама ж система ЦВС може бути представлена моделлю яка складається з чотирьох взаємопов'язаних підсистем: цивільно-військової взаємодії, підтримки військ (сил), підтримки цивільного середовища, оцінювання цивільного середовища [7].

Сили та засоби цивільно-військового співробітництва.
Сили та засоби ЦВС повинні забезпечувати реалізацію здатності військового командування ефективно взаємодіяти з усіма ОБЦС шляхом реалізації основних функцій ЦВС [7].

До сил ЦВС належать: командувачі (командири), начальники, їх заступники, офіцери штабів, начальники родів військ та служб, особовий склад структур ЦВС, а також інші

службові особи, які беруть участь у реалізації функцій та виконанні завдань ЦВС.

До засобів ЦВС належать усі засоби, які знаходяться у розпорядженні військового командування, що залучаються до (використовуються в ході) виконання завдань ЦВС.

Для впливу на ЦС застосовується сукупність методів, процедур та алгоритмів, технологій, засобів та матеріалів, які можуть бути використані для виконання визначених завдань у ЦС. До технологій впливу на ЦС належать: технології комунікацій, спілкування та перемовин, технології інформаційного впливу (протидії інформаційному впливу противника) та поширення інформації, технології здійснення стратегічних комунікацій тощо.

Застосування конкретних технологій (методів) впливу на ОБЦС залежить від прийнятих командувачами, (командирами), начальниками рішень, отриманих військами (силами) завдань, конкретних умов обстановки, резерву часу, стану ЦС.

Зміст, форма, порядок застосування, вивчення технологій (методів) впливу на ЦС опрацьовується у загальній системі підготовки фахівців ЦВС.

3.3. Підсистеми цивільно-військового співробітництва

Підсистема підтримки військ (сил). Згідно керівних документів мета підтримки військ (сил) полягає в мінімізації негативного впливу ЦС на війська (сили) [7; 16].

Військове командування у ході застосування ЗС України та інших складових сил оборони потребуватиме певної підтримки з боку ОБЦС. Зокрема, війська (сили) в окремих випадках будуть потребувати доступу до ресурсів ЦС. При цьому заходи ЦВС повинні організовуватися та проводитися завчасно для створення сприятливих умов для виконання завдань військами (силами).

Підтримка дій військ (сил) передбачає [7; 16]:

збір, аналіз та надання інформації про стан ЦС;

визначення та аналіз ключових індикаторів та чинників у ЦС, які суттєво впливають на виконання завдань за

призначенням. Надання пропозицій щодо зменшення (нейтралізації) їх негативного впливу;

визначення та аналіз негативного впливу дій військ (сил) на ЦС та надання пропозицій щодо його зменшення;

організацію та проведення попереджувальних заходів щодо недопущення перешкоджання діям військ (сил): обмеження доступу військ (сил) до необхідних ресурсів, блокування військових колон на шляхах пересування, вантажів, місць дислокації, районів дій військ (сил) або обмеження свободи їх пересування;

формування позитивної громадської думки та прозорості щодо дій військ (сил);

участь в інформуванні визначених ОБЦС у контексті стратегічних комунікацій;

організацію та координацію доступу військ (сил) до ресурсів ЦС (в разі необхідності);

використання можливостей військового командування щодо вирішення комплексних міжвідомчих питань (супутніх завдань) у ході застосування ЗС України та інших складових сил оборони.

Підсистема підтримки ЦС. Мета військової підтримки ОБЦС полягає у мінімізації впливу негативних наслідків бойових дій на ЦС, що передбачає [7; 16].

сприяння у відновленні порушених (втрачених) спроможностей органів державної влади та місцевого самоврядування, інших ОБЦС виконувати (здійснювати) свої функції (повноваження);

сприяння проведенню, у межах компетенції, заходів щодо відновлення громадської безпеки і порядку;

створення умов або військову підтримку (за необхідності) у проведенні гуманітарних операцій іншими ОБЦС;

сприяння в організації, координації та проведенні заходів щодо задоволення першочергових потреб у воді, продуктах харчування, електроенергії, медичному обслугованні, праві на освіту та житло для населення, постраждалого внаслідок ведення бойових дій;

координацію спільних заходів, сприяння органам державної влади та місцевого самоврядування у відновленні пошкодженої інфраструктури.

Під час проведення заходів ЦВС слід враховувати, що військова підтримка ОБЦС:

має бути обмежена в часі та території її проведення;

має бути обмежена у використанні військових ресурсів;

не повинна відволікати увагу військового командування від проведення військової операції або виконання військами (силами) покладених на них завдань;

має надаватися лише у випадку, коли не передбачається погіршення ситуації після її припинення або передачі функцій до органів державної влади та місцевого самоврядування.

Як правило, підтримка ОБЦС з боку військового командування носить частковий і тимчасовий характер. Вона може припинятися (обмежуватися) у разі набуття органами державної влади та самоврядування втрачених спроможностей реалізовувати свої функції. Рішення щодо припинення підтримки ОБЦС приймає військове командування, виходячи з обстановки, що склалась у районах дислокації (виконання завдань за призначенням) частин та підрозділів ЗС України, інших складових сил оборони, наявних ресурсів, сил та засобів.

Підсистема ЦВВ. Мета функціонування вказаної підсистеми полягає у запровадженні та підтриманні ефективного функціонування механізму координації дій всіх сторін для забезпечення раціонального розподілу зусиль та їх узгодження під час виконання заходів ЦВС, а організація ЦВВ ґрунтується на таких принципах [7; 16].

взаєморозуміння та взаємоповаги до права кожної сторони приймати відповідні рішення для реалізації власних повноважень;

завчасності організації ЦВВ з усіма ОБЦС, які можуть впливати на обстановку;

забезпечення єдності та узгодженості позицій (висловлювань) представників ЗС України та інших складових сил оборони у ході організації та підтримки ЦВВ з ОБЦС;

взаєморозуміння необхідності якнайшвидшої передачі повноважень до ОБЦС;

єдності цілей військового командування та ОБЦС;

сприяння взаємовигідному обміну інформацією;

законності; легітимності та прозорості дій.

Формами ЦВВ є:

співіснування – військове командування та ОБЦС поінформовані про спільне перебування, водночас прямі контакти не встановлені;

консультації – прямі контакти встановлені на рівні дорадчої допомоги (консультацій);

вирішення конфліктних ситуацій – військове командування та відповідні ОБЦС намагаються запобігати прямому втручання у діяльність одне одного;

координація дій – з метою уникнення непорозумінь здійснюється взаємообмін інформацією про діяльність та окремі заходи, що плануються;

співробітництво – передбачається обмін інформацією та оповіщення, здійснення спільного планування, проведення спільних заходів задля досягнення спільної мети.

В цілому ж організація належної ЦВВ передбачає вирішення низки технологічних питань, а саме [7]:

завчасне визначення відповідних ОБЦС;

визначення відповідних рівнів взаємодії для посадових осіб військового командування;

організацію первинних (періодичних) зустрічей, між службовими особами військового командування та керівниками (лідерами) ОБЦС;

створення системи взаємодії та оповіщення з ОБЦС;

визначення принципів та організацію системи спільного планування дій, обміну інформацією між військовим командуванням та ОБЦС.

3.4. Структурні підрозділи цивільно-військового співробітництва

Структурні підрозділи ЦВС на тактичному рівні. ЦВС здійснюється різними структурними штабними підрозділами. Оскільки штабна складова діяльності посадових осіб

ЦВС є основною, то для виконання завдань ЦВС безпосередньо в ЦС на тактичному рівні в їхніх інтересах діють підрозділи ЦВС оперативного рівня. Ці підрозділи (групи або центри) можуть бути штатними або тимчасовими.

На тактичному рівні основні обов'язки ЦВС зосереджені на сприянні та ефективній взаємодії з місцевими невійськовими учасниками, як це визначено планом військової операції, а також на оцінці та звітуванні щодо аспектів ЦВС у ЦС. Основним підрозділом для взаємодії з ЦС є центр ЦВС. На тактичному рівні діють такі підрозділи ЦВС [12]: Об'єднаний центр цивільно-військового співробітництва (ОЦ ЦВС); групи ЦВС бригад; оперативні групи ЦВС. Вони повинні дотримуватися послідовного та скоординованого підходу до діяльності та планів ЦВС.

ОЦ ЦВС. Вони, як правило, створюються при органі військового управління в районі проведення військової операції. Ці підрозділи розташовуються переважно близько до місць розташування офісів провідних чи головних цивільних організацій. ОЦ ЦВС належать до тимчасово створених підрозділів ЦВС у районі проведення військової операції і не замінюють собою органи військового управління як центри ухвалення рішень.

За досвідом військових операцій центри ЦВС можуть бути мобільними або стаціонарними. Це об'єкти ЦВС, де мають місце взаємодія і обмін інформацією між збройними силами, цивільними організаціями, місцевою владою і населенням.

Якщо дозволяє безпекова ситуація, то центри ЦВС розміщуються поза пунктами дислокації військових частин, у густонаселеній зоні. У цьому випадку частина їхніх ресурсів спрямовується на взаємодію з органами державної влади,

місцевого самоврядування, територіальними офісами міжнародних та неурядових організацій.

ОЦ ЦВС також може брати участь у наданні окремих адміністративно-інформаційних послуг населенню (наприклад, щодо перетину лінії зіткнення).

Якщо безпекова ситуація є небезпечною, то місце дислокації такого центру буде в одній з військових частин. Тому ОЦ ЦВС буде постійно змінювати свою дислокацію разом із військовим підрозділом. При цьому акцент у роботі центру робиться на активному зборі оперативної інформації та швидкому впливі на ситуацію в ЦС та тимчасовому виконанні функцій цивільної влади на визволеній території.

Типовими завданнями ОЦ ЦВС є [12]:

узагальнення та аналіз інформації щодо ЦС (моніторинг і оцінка);

забезпечення початкового етапу взаємодії з ЦС (на щойно звільненій території) та участь в організації взаємодії між військовим командуванням та ЦС;

опрацювання та координація виконання заявок щодо проведення робіт з очищення місцевості, об'єктів господарювання та інфраструктури від вибухонебезпечних предметів (гуманітарне розмінування);

участь в опрацюванні заявок гуманітарних організацій на переміщення гуманітарних вантажів;

координація відновлення пошкодженої і зруйнованої інфраструктури;

організація та/або координація діяльності із запобігання завданню шкоди цивільному населенню;

інформаційний супровід гуманітарної діяльності військових частин / підрозділів ЗС України та підтримка діяльності органів державної влади (забезпечення інформаційного обміну);

зміцнення перед цивільною владою і місцевим населенням юридичних підстав і законності перебування ЗС України, покращення їхнього іміджу.

Додатковими завданнями ОЦ ЦВС можуть бути:

взаємодія з навчальними закладами та участь у військово-патріотичному вихованні дітей та молоді;

участь у наданні окремих адміністративних (адміністративно-інформаційних) послуг населенню.

При створенні ОЦ ЦВС повинні бути враховані наступні фактори [12].

Розташування. Щоб бути ефективним, ОЦ ЦВС повинен бути доступним для цільової аудиторії, без суворого перепускного режиму. Його розташування не повинно обмежуватися військовими експлуатаційними вимогами; бути на території штабу, військової табору, бази тощо.

Підбір персоналу. Співробітники ОЦ ЦВС повинні бути ретельно підібрані. Вимоги до кожного з них можуть відрізнятися залежно від військової операції.

ОЦ ЦВС укомплектовуються в першу чергу особовим складом ЗС України, який має досвід виконання завдань ЦВС, а також особовим складом, який не має відповідного досвіду, проте пройшов спеціалізовану підготовку за програмою курсу «Цивільно-військове співробітництво».

Індивідуальними вимогами можуть бути такі якості, як комунікабельність, здатність працювати в колективі, аналітичні здібності та навички штабної роботи.

До складу ОЦ ЦВС можуть бути залучені представники інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також (на громадських засадах) – органів місцевого самоврядування, музейні працівники, волонтери, представники громадських, благодійних, релігійних та інших організацій. Включення зазначених фахівців відбувається за поданням керівника структурного підрозділу ЦВС стратегічного рівня за погодженням цього питання з командуванням військовою операцією.

Особовий склад ЦВС – це не обов’язково фахівці з навичками, що застосовуються в цивільному оточенні. Однак вони повинні:

бути підготовлені як офіцери, що розуміють принципи і процедури ЦВС, навколишнє оточення, у якому вони працюють,

а також роботу міжнародних та неурядових організацій;
бути здатні до роз'яснення положень нормативно-правових актів, військових вимог цивільним організаціям і навпаки;
бути здатні давати точну оцінку ЦС та стану ЦВВ;
давати практичні поради командирам;
мати досвід співпраці з іншими офіцерами штабу і забезпечувати врахування усіх цивільних аспектів у плануванні бойових дій (військових операцій).

Як свідчить досвід НАТО до структур ЦВС країн НАТО залучаються функціональні фахівці, які залучаються для виконання завдань за умови необхідності у їхньому досвіді та компетенції [43; 45]. Як правило, фахівців такої компетенції неможливо найняти серед місцевих кадрів. Вони можуть прибувати із різних галузей (урядових структур, бізнесу, дослідницьких структур, громадського сектору тощо),. Функціональні фахівці можуть бути задіяні для допомоги військовим у проведенні аналізу, у процесі планування або для виконання окремих специфічних проєктів.

Зв'язок, комунікації, інтернет. ОЦ ЦВС повинен бути оснащений відповідними засобами зв'язку та комунікацій для підтримання безперервного контакту зі штабом та цивільним населенням. Обов'язково має бути вирішено питання надання інтернет-послуг.

Захист. Рівень захисту ОЦ ЦВС повинен відповідати рівню загрози, який визначається для окремого ОЦ ЦВС та не має впливати на доступність до нього.

У разі необхідності (нападу) повинні бути передбачені швидке отримання всієї необхідної військової підтримки, план евакуації, враховані ситуації масових заворушень, терористичних актів тощо.

Не менш важливим є інформаційна безпека. Потрібно постійно проводити заходи з недопущення витoku інформації та збереження державної таємниці.

Транспорт. ОЦ ЦВС повинен бути забезпечений військовими транспортними засобами, бажано – з визначеною символікою.

Життєзабезпечення. У процесі планування також необхідно враховувати здатність військового командування оперативного рівня підтримувати ОЦ ЦВС (правова підтримка, фінансування комунальних послуг, харчування тощо).

Група ЦВС бригади. Ці групи призначені для [12]:

здійснення загального планування та організації проведення заходів ЦВС;

аналізу ЦС у місцях дислокації бригади;

виявлення ризиків з боку ЦС для здійснення діяльності підрозділів та бригади в цілому;

нівелювання ризиків, створення сприятливих умов діяльності бригади в певному ЦС;

підготовки доповідей та пропозицій на ім'я командира бригади для прийняття відповідних рішень щодо зниження ризиків для виконання бойових завдань, а також зниження ризиків для життя та здоров'я цивільного населення в зоні збройного конфлікту, уникнення конфліктних ситуацій та налагодження діалогу з цивільним населенням;

аналізу дій бригади на предмет дотримання норм міжнародного гуманітарного права, організації роз'яснювальної та профілактичної роботи з особовим складом з питань дотримання норм поведінки з цивільним населенням у зоні збройного конфлікту;

підтримання взаємодії командира бригади з місцевими органами влади, об'єднаннями громадян та релігійними громадами в місцях дислокації бригади;

формування позитивної громадської думки щодо діяльності ЗС України, зокрема під час участі у військовій операції, операціях з підтримки миру і безпеки та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; координації діяльності українських та міжнародних неурядових організацій, наглядових місій у районах проведення бойових дій і спеціальних заходів;

участі в заходах із забезпечення дотримання законності та належного рівня правопорядку в районах проведення бойових дій і під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Оперативні групи ЦВС. Для посилення впливу на ЦС для

виконання конкретної місії можуть бути тимчасово розгорнуті додаткові оперативні групи ЦВС. Оперативна група ЦВС – це підрозділ ЦВС, що може розгортатися в районі проведення військової операції (в регіоні) як частина, що перебуває в підпорядкуванні командувача операцією або органу військового управління вищого рівня, а за своїм складом вона може бути національною або багатонаціональною, складатися з представників ЗС України та/або інших, утворених відповідно до законів України військових формувань, військовослужбовців та цивільних фахівців [12]. Ці групи повинні вміти проводити оцінку обстановки, діяти в інтересах командувача операцією, виконувати інші завдання.

Згідно Тимчасової інструкції з оцінки цивільного середовища, затвердженої наказом Генерального штабу ЗС України від 06.04.2019 №140 оперативні групи ЦВС можуть бути розгорнуті для:

- підсилення або виконання завдань структурних підрозділів ЦВС у зонах відповідальності бригад (якщо штатні структури ЦВС відсутні);

- виконання завдань ЦВС на загрозливих напрямках у районах проведення військової операції;

- у зоні стихійного лиха або техногенної катастрофи (на період евакуації населення та ліквідації наслідків);

- для реалізації специфічних завдань, окремих проєктів проведення окремих акцій.

Згідно вказаного наказу тимчасово створені групи ЦВС дислокуються в окремих населених пунктах (як правило, в тих, де є військово-цивільні адміністрації, та розташованих вздовж лінії зіткнення). Ці групи беруть участь у виконанні заходів, визначених нормативно-правовими та керівними документами для структур ЦВС ЗС України.

Додатковими завданнями оперативної групи ЦВС можуть бути [12]:

- сприяння органам державної влади та місцевого самоврядування, представникам міжнародних неурядових організацій, громадських об'єднань, населенню регіону в

отриманні інформації про зміни в обстановці та діяльності військ (у разі виникнення загрози життю та здоров'ю мирного населення, запровадження певних обмежень конституційних прав і свобод, проведення заходів бойової підготовки тощо) з метою недопущення поширення неправдивих чуток, панічних настроїв серед цивільного населення тощо;

отримання та координація виконання заявок щодо проведення робіт з очищення місцевості, об'єктів господарювання та інфраструктури від вибухонебезпечних предметів, організація взаємодії та контролю з виконання зазначених заявок;

сприяння у виконанні інших заходів з гуманітарного розмінування та відновлення пошкодженої (зруйнованої) інфраструктури, у т.ч. за участю представників міжнародних неурядових організацій, з якими підписано меморандуми про співробітництво у цій галузі;

проведення заходів щодо недопущення неправомірного переміщення осіб через лінію зіткнення в районі збройного конфлікту.

Також на групи ЦВС (оперативні або бригади) покладаються:

збір та узагальнення інформації про випадки поранення і загибелі цивільного населення, пошкодження (знищення) інфраструктури, здійснення аналізу закономірностей, причин, надання висновків та пропозиції щодо заходів, які повинні (можуть) бути проведені з метою зменшення шкоди цивільному населенню та інфраструктурі;

забезпечення в межах чинного законодавства умов для доступу військ (сил) до ресурсів у ЦС;

надання пропозицій з організації спільних заходів із сприяння органам державної влади та самоврядування у відновленні пошкодженої внаслідок бойових дій інфраструктури, необхідної для життєдіяльності цивільного населення.

Щодо досвіду НАТО, то група ЦВС країн НАТО може включати: штаб групи, штабну роту і декілька рот ЦВС, які (як правило) діють в інтересах командних структур вищого рівня в

районі проведення операції або в регіоні [43; 45]. Первинне завдання такої групи полягає в тому, щоб забезпечувати штабну підтримку органу військового управління у виконанні завдань ЦВС. Штаб групи знаходиться в оперативному підпорядкуванні, підгрупи чи елементи групи додаються для підтримки підлеглих штабів і формувань, хоча в цьому випадку їх дії будуть потребувати координації.

ГЛАВА 4. Методи оцінювання цивільного середовища

4.1. Сутність розуміння оцінювання цивільного середовища

Згідно керівних документів ОЦС є складовою процесу оцінювання обстановки в районі виконання військами (силами) завдань за призначенням, районах дислокації частин та підрозділів ЗС України, інших складових сил оборони, а його результати дозволяють військовому командуванню комплексно оцінити обстановку в оперативному середовищі, спрогнозувати можливий розвиток подій, враховувати вплив бойових дій на стан ЦС, а також вплив ОБЦС на війська (сили) під час виконання ними завдань за призначенням [7]. Тому збір інформації та інформаційно-аналітична робота для розуміння ЦС є важливою передумовою прийняття ефективних управлінських рішень.

Варто акцентувати увагу на тому, що моніторинг і оцінка не повинні ставати надмірно обтяжливим для структурних підрозділів ЦВС, які збирають інформацію та для командира, для якого вона призначена. Тому необхідно забезпечити оптимальне співвідношення між рівнем деталізації і видом інформації та необхідністю та надати необхідну звітність.

Розуміння ЦС досягається шляхом застосування процедур ОЦС. Результатом завершення цього етапу є підготовка документа – ОЦС.

ОЦС є частиною загальної оцінки обстановки в районі виконання військами (силами) завдань за призначенням у

пунктах постійної дислокації військ, районі надзвичайної ситуації чи проведення військової операції. Воно здійснюється постійно в інтересах надання інформації командирам (командувачам) для прийняття рішення щодо застосування військ із врахуванням військових завдань та потреб цивільного населення.

У сучасних війнах цивільне населення, його ставлення до війни, сторін, які беруть участь у військовому протистоянні, справляє значний вплив на методи її ведення. Прогноз можливого впливу ОБЦС на виконання поставлених завдань, аналіз загроз та викликів, які при цьому виникають, дозволяють командирів (начальників) відповідно оцінити обстановку, передбачити можливий розвиток подій, якісно спланувати виконання військами (силами) завдань за призначенням.

У районі ведення бойових дій (проведення військової операції) висновки з ОЦС є додатком до рішення командувача (командира) на застосування підлеглих підрозділів, військ (сил). ОЦС здійснюється в межах населених пунктів, районів, областей України, а також у районах (зонах) відповідальності військових частин, з'єднань, угруповань військ (сил) та районах (зонах) виконання ними навчальних, навчально-бойових, бойових завдань.

Конкретний перелік населених пунктів, районів (зон), областей, в яких повинна проводитися ОЦС, визначається керівником структурного підрозділу ЦВС і затверджується відповідним командувачем (командиром).

ОЦС здійснюється [7]:

на тактичному рівні – у населених пунктах, у разі необхідності - в районах:

де постійно або тимчасово розташовані (зосереджені) військові підрозділи, частини, з'єднання, угруповання військ (сил);

які межують з пунктом постійної дислокації військових частин (підрозділів), якщо вони дислокуються поза адміністративними межами населених пунктів;

які межують з військовими полігонами;

проведення військової операції;
які визначені повністю/частково територією надзвичайної події природного або техногенного характеру;

на оперативному рівні – в обласних центрах, областях України, а саме:

у межах військово-сухопутної зони відповідальності оперативного командування;

які межують (на суходолі) з іншими державами або тимчасово окупованими територіями України;

які належать до операційної зони;

де введено правовий режим воєнного або надзвичайного стану, чи які повністю/частково визначені зоною стихійного лиха, техногенної катастрофи (відчуження);

на території яких заплановані або проводяться навчання військ;

на стратегічному рівні – на всій території України.

Збір інформації під час здійснення ОЦС проводиться шляхом спостереження, взаємодії з ОБЦС, аналізу даних з відкритих джерел, результатів соціологічних опитувань, експертних думок, опитувань цивільного населення, шляхом обміну інформацією з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Згідно з військовими стандартами НАТО існує два етапи (види) ОЦС [45]:

встановлення (визначення) ключових осіб ЦС, попередня оцінка ОБЦС (англ. – «СІМІС estimate»);

безпосередньо ОЦС (з висновками) як складова загальної оцінки оперативної обстановки (англ. – «operations assessment»).

Типовою помилкою є, коли керівники структурного підрозділу ЦВС зупиняються лише на першому етапі – збирають інформацію, складають (уточнюють) бази даних, оскільки ОЦС не є тотожною процесу створення баз даних всіх об'єктів і суб'єктів ЦС. ОЦС не є й тотожною оцінці суспільно-політичної обстановки, що є другою типовою помилкою.

Вказані два етапи (види) ОЦС мають спільні розділи, але мета цих процедур різна. Якщо висновки з оцінки суспільно-

політичної обстановки роблять акцент на динаміці у політичній сфері, на яку війська не мають впливу, то ОЦС визначає чинники в різних сферах, які мають більш тривалий ефект. Своєю діяльністю війська безпосередньо впливають на різні сфери, а з другого боку – зворотній ефект цього впливу може мати як позитивні, так і негативні наслідки. У висновках з ОЦС деталізується, які саме чинники мають або можуть мати найбільший вплив у районі виконання завдань військами і сприятимуть або перешкоджатимуть цьому.

4.2. Складові та основні методи оцінювання цивільного середовища

Оцінювання стану ЦС в інтересах ЦВС здійснюється за такими складовими [7]:

- політична (Р);
- громадський порядок та безпека (М);
- економічна (Е);
- соціальна (S);
- інформаційна (І);
- інфраструктурна (І).

За необхідності, додатково здійснюється оцінка обстановки у ЦС за такими складовими:

- захист цивільного населення;
- запобігання використанню дітей у збройному конфлікті та їх захист;
- запобігання гендерно зумовленого насильства;
- захист об'єктів культурної спадщини;
- впровадження прозорості, доброчесності та боротьба з корупцією у ході застосування ЗС України та інших складових сил оборони.

За умов обмеженого часу на підготовку планування операції (бойових дій) за рішенням командувача (командира), начальника оцінювання обстановки у ЦС може здійснюватися за елементами замислу операції (бойових дій).

У цьому разі можуть вивчатися та аналізуватися лише ті

складові оцінювання стану ЦС, які в даних умовах необхідні для вироблення замислу операції (бойових дій) або недостатньо з'ясовані і потребують уточнення. У цьому випадку оцінювання стану ЦС в інтересах ЦВС операції (бойових дій) може здійснюватися за такими складовими:

першочергові (базові) потреби населення;

критично важлива інфраструктура;

органи державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронні органи, відомства, установи та організації, на які покладені завдання щодо здійснення захисту, підтримання та надання відповідних послуг населенню.

За кожною складовою формуються висновки в інтересах прийняття рішення відповідними командувачами, (командирами, начальниками).

У висновках, за результатами оцінювання кожної складової ЦС, зазначаються [7]:

оцінка кожної складової та загальна оцінка стану ЦС, а саме: позитивні і негативні чинники, що сприятимуть або не сприятимуть виконанню військами (силами) завдань за призначенням;

ступінь ризику, прогнозовані зміни та загострення, які можуть призвести до суттєвого ускладнення обстановки у ЦС в районах виконання військами (силами) завдань за призначенням;

заходи, які необхідно вжити негайно для нейтралізації (зменшення) негативного впливу ЦС на дії військ (сил);

заходи, які необхідно провести для зменшення негативних наслідків ведення бойових дій на ЦС.

Формами відображення зібраної інформації є [7]:

на тактичному рівні – паспорти населених пунктів у межах районів виконання завдань за призначенням, які є початковим етапом збору та узагальнення інформації для ОЦС;

на оперативному рівні – висновки з ОЦС, які є узагальненням результатів перехресного PMESII-PT/ASCOPE аналізу.

В цілому ж основними методами оцінювання цивільного середовища є [12]:

PMESII-PT-аналіз;
ASCOPE-аналіз та ASCOPE-3D-аналіз;
SWOT-аналіз;
перехресні методи аналізу (PMESII-ASCOPE, PMESII-SWOT, ASCOPESWOT, PMESII-ASCOPE-SWOT);
експрес-оцінка цивільного середовища (далі – ЕОЦС).

4.3. Паспорт населеного пункту та експрес-оцінка цивільного середовища

Паспорт населеного пункту. Вказаний паспорт є формою відображення початкових даних та загальнодоступних фактів, які використовуються посадовими особами органів військового управління для [12]:

визначення рівня задоволення основних життєвих потреб населення; налагодження взаємодії підрозділів ЗС України (у т.ч. ЦВС) з посадовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронними органами, рятувальними службами;

визначення числових показників різних соціально вразливих верств населення (діти, люди літнього віку, інваліди тощо), які у випадку стихійного лиха, техногенної катастрофи чи внаслідок збройного конфлікту в першу чергу потребуватимуть сторонньої допомоги з боку представників органів виконавчої влади та/або ЗС України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань тощо;

планування та організації примусової евакуації цивільного населення.

Паспорт населеного пункту оновлюється двічі на рік (для пунктів постійної дислокації бригад) станом на 1 січня та 1 липня, а також у разі зміни важливих даних, внесених до нього. В останньому випадку паспорт подається по команді відповідному структурному підрозділу ЦВС органу військового управління вищого рівня протягом 3-х днів після отримання інформації про зміни.

Експрес-оцінка ЦС. Для представлення поточної ситуації

в ЦС застосовується експрес оцінка середовища за так званою методикою «Світлофора», яка застосовується [12].

в умовах обмежених ресурсів (людських, часових, матеріально-технічних) для проведення повноцінної оцінки ЦС, як правило – на початковому етапі прибуття групи ЦВС у район виконання завдань за призначенням;

для швидкого оновлення інформації і висновків про стан ЦС протягом ротації в районі виконання завдань за призначенням;

у разі різкої зміни ситуації у сфері безпеки.

Експрес оцінка ЦС включає лише висновки з оцінки можливості задоволення основних життєвих та гуманітарних потреб цивільного населення і може здійснюватися лише в межах окремого населеного пункту, району відповідальності військової частини або адміністративного району України.

Експрес оцінка ЦС дозволяє візуально подати командирю (начальнику) висновки з ОЦС. Вона не містить текстової частини, оцінки за кожною складовою заносяться в у відповідний бланк.

Якщо після доповіді командирові про стан ЦС виникають уточнюючі запитання, то використовується РМЕСІІ-РТ-аналіз.

Експрес оцінка ЦС здійснюється на основі інформації, отриманої офіцерами ЦВС безпосередньо під час відвідування населеного пункту. Під час її оформлення частково використовуються дані з паспорту населеного пункту.

Експрес оцінка ЦС застосовується також у разі негайного запиту командира на проведення ОЦС, подання інформації про різку зміну ситуації в ЦС та при недостатній кількості ресурсів (насамперед, часових) для проведення повноцінної ОЦС.

За прийнятою в країнах НАТО процедурою показники при Експрес оцінці ЦС розбиті на 4 групи [12; 45]:

ALPHA – ключова підтримка основних життєвих потреб;

BRAVO – гуманітарні питання в районі виконання завдань;

CHARLIE – ключова цивільна інфраструктура;

DELTA – питання цивільної адміністрації.

До основних життєвих потреб населення (ALPHA) відносяться:

потреба у питній воді (показник «Вода»);
потреба у їжі («Їжа»);
потреба у медичних послугах («Медицина»);
потреба в електрозабезпеченні, забезпеченні вугіллям, дровами або газом («Енергоресурси»);
потреба у газифікації («Паливо»);
належні санітарні умови («Санітарія»).

До *гуманітарних питань* (BRAVO) належить оцінка:
стану житлового фонду («Житло»);
стану мінної безпеки та гуманітарного розмінування («Розмінування»);
свободи пересування («Свобода пересування»);
фізичного захисту і безпеки (стан та актуальна ситуація щодо безпечних місць, зон, об'єктів для захисту цивільного населення під час бойових дій) («Безпека»);
ступеня вразливості національних меншин і соціально вразливих груп населення («Соціально вразливі групи»);
міграція ВПО (біженців) («Міграція ВПО»);
ситуації у місцях компактного проживання ВПО («Розміщення ВПО»);
стану забезпечення тих, хто потребує, гуманітарною допомогою («Гуманітарна допомога»).

До *ключової цивільної інфраструктури* (CHARLIE) належить оцінка:
стану автомобільних шляхів («Автошляхи»);
залізничного сполучення («Залізниця»);
авіасполучення (тільки цивільна авіація) («Цивільна авіація»);
громадського транспорту («Громадський транспорт»);
водного транспорту (річкового або морського) («Водний транспорт»);
наявності груп та ОЦ ЦВС («Підрозділи ЦВС»).

До *питань цивільної адміністрації* (DELTA) належить оцінка:
рівня законності та правопорядку («Правопорядок»);
наявності підрозділів НПУ та їх спроможності виконувати

свої функції («Поліція»);

прикордонного та митного контролю («Кордон»);

наявності органів місцевого самоврядування та їх спроможності виконувати свої функції («Влада»);

економічної сфери («Економіка»);

банківської сфери («Банкінг»);

медіа та телекомунікацій («Медіа»);

ефективності роботи аварійно-рятувальних служб («Аварійно-рятувальні служби»).

Для оцінки стану за кожним з показників у бланку виставляється значок у вигляді кола, зафарбованого відповідним кольором, з літерою чорного кольору в центрі (або лише літера), а саме:

для критичного стану (далі – «червоний») – червоний колір і літера «ч»;

для загрозового стану (далі – «жовтий») – жовтий колір і літера «ж»;

для нормального стану (далі – «зелений») – зелений колір і літера «з».

Для оцінки кожного з показників доцільно використовувати поради, зазначені нижче.

1. Для показника «Вода» виставляється значок:

«червоний» – якщо у населеному пункті населення користується привозною питною водою;

«жовтий» – якщо джерела питної води частково забруднені або не функціонують належним чином, внаслідок чого є необхідний додатковий підвіз питної води;

«зелений» – якщо питна вода для населення в наявності, а додаткова потреба в ній (у період спеки) забезпечується торгівельною мережею.

2. Для показника «Їжа» виставляється значок:

«червоний» – якщо у населеному пункті відсутні діючі магазини або щоденний ринок, а населення має дуже обмежені можливості самозабезпечення продуктами;

«жовтий» – якщо діяльність гуманітарних організацій дозволяє покрити основні потреби населення в продуктах;

«зелений» – якщо торгівельні мережі працюють у штатному режимі, населення саме забезпечує себе основними продуктами.

3. Для показника «Медицина» виставляється значок:

«червоний» – якщо у населеному пункті відсутній пункт надання медичної допомоги чи лікар, а до найближчого лікувального закладу необхідно добиратися не менше 2-4 годин;

«жовтий» – якщо пункт надання медичної допомоги знаходиться в сусідньому (територіально близькому) у населеному пункті, до якого можливо дістатися не більше ніж за 2 години;

«зелений» – якщо наявна цивільна мережа дозволяє отримати своєчасну первинну медичну допомогу.

4. Для показника «Енергоресурси» виставляється значок:

«червоний» – якщо у населеному пункті повністю відсутнє енергопостачання і такий стан справ триває більше 5 діб;

«жовтий» – якщо у населеному пункті частково відсутнє енергопостачання на окремих вулицях або відсутнє у всьому населеному пункті до 5 діб;

«зелений» – якщо електромережа працює в штатному режимі.

5. Для показника «Паливо» виставляється значок:

«червоний» – якщо у населеному пункті взагалі відсутнє газопостачання, а місцеве населення не забезпечено привозним вугіллям чи балонами з газом;

«жовтий» – якщо газопостачання населеному пункті здійснюється частково, а/або населення забезпечується привозним вугіллям / балонами з газом за допомогою гуманітарних організацій;

«зелений» – якщо місцеве населення має можливість користуватися для приготування їжі газом або вугіллям і опалювальні мережі працюють у штатному режимі.

6. Для показника «Санітарія» виставляється значок:

«червоний» – якщо в населеному пункті відсутнє обладнане сміттєзвалище або не організований вивіз сміття;

«жовтий» – якщо наявне сміттєзвалище фактично переповнене і є гостра потреба в організації нового;

«зелений» – якщо комунальні служби працюють у штатному режимі.

7. Для показника «Житло» виставляється значок:

«червоний» – якщо у населеному пункті 50% і більша кількість житла зруйноване або непридатне для проживання (пошкодження будинку – більше 30% площі);

«жовтий» – якщо у населеному пункті від 10 до 50% житлових будинків знищені / пошкоджені / непридатні для проживання;

«зелений» – якщо в населеному пункті практично відсутнє пошкоджене житло.

8. Для показника «Розмінування» виставляється значок:

«червоний» – якщо поблизу населеному пункті велика кількість територій (сільськогосподарських угідь, лісових масивів, доріг) внаслідок бойових дій характеризується як забруднена мінами або якщо протягом попередніх 6 місяців були зафіксовані мінні інциденти, в яких постраждали цивільні особи;

«жовтий» – якщо поблизу населеному пункті залишаються ділянки місцевості, забруднені мінами, але дороги і сільськогосподарські угіддя від них очищені;

«зелений» – якщо поблизу населеному пункті відсутні місцевості, забруднені мінами.

9. Для показника «Свобода пересування» виставляється значок:

«червоний» – якщо система блокпостів, безпекове середовище (наприклад, коли шляхи сполучення періодично обстрілюють або єдина дорога до населеного пункту пролягає через лінію зіткнення), пошкодження інфраструктури (знищення єдиного мосту, затоплення доріг) або інші чинники практично унеможливають для населення виїзд з населеного пункту;

«жовтий» – якщо внаслідок об'єктивних (перерахованих вище) або суб'єктивних чинників (наприклад, зміна режиму проїзду через блокпости, постійні великі затори тощо) в'їзд / виїзд із населеному пункті значно утруднений;

«зелений» – якщо цивільне населення має можливість безперешкодно пересуватися шляхами сполучення.

10. Для показника «Безпека» виставляється значок:

«червоний» – якщо наявний один з чинників: населений пункт або його околиці постійно обстрілюють; існує серйозна мінна небезпека для населення; позиції підрозділів ЗС України знаходяться в безпосередній близькості до житла, навчальних закладів, лікарень, об'єктів критичної інфраструктури; протягом звітного періоду внаслідок вогневого ураження була поранена або загинула цивільна особа; в межах населеного пункту пошкоджено виробничі ємності зі шкідливими для життя хімічними речовинами, а роботи з деактивації та очищення території не проводилися; населений пункт входить до зони техногенної, екологічної катастрофи тощо; Навіть якщо ці навчальні заклади покинуті або в даний час не використовуються за призначенням.

«жовтий» – якщо трапляються випадкові обстріли населеного пункту або його околиць, при цьому соціально важливі комунальні об'єкти забезпечення життєдіяльності не пошкоджені;

«зелений» – якщо для місцевого населення відсутня небезпека для життя, спричинена стихійним лихом, надзвичайною ситуацією або збройним конфліктом.

11. Для показника «Соціально вразливі групи» виставляється значок:

«червоний» – якщо наявний один з чинників: існують гострі конфлікти між представниками національної меншини та іншим населенням; більше половини мешканців населеного пункту належать до соціально вразливих груп (особи похилого віку, особи з інвалідністю, хворі, які потребують довготривалого безперервного лікування, особливо паліативні хворі, вихованці закладів інтернатного типу тощо);

«жовтий» – якщо наявний один з чинників: представники національної меншини не мають можливості навчати своїх дітей своєї мови, в їхньому середовищі значною підтримкою користуються націоналістичні зарубіжні партії (рухи); якщо до половини мешканців населеного пункту належать до соціально вразливих груп;

«зелений» – якщо політичні, соціальні і побутові умови життя представників національних меншин та соціально вразливих груп характеризуються як прийнятні.

12. Для показника «Міграція внутрішньо переміщених осіб» виставляється значок:

«червоний» – якщо наявна хоча б одна з нижче перерахованих причин: значна частина місцевого населення покинула населений пункт; відбувається циклічний рух населення (вдень населення перебуває в населеному пункті, а на вечірній час покидає його з причин обстрілів);

«жовтий» – якщо через населений пункт відбувається постійний рух внутрішньо переміщених осіб, які на короткий термін зупиняються в населеному пункті, а у місцевого населення виникають часті конфлікти з переселенцями;

«зелений» – якщо міграція місцевого населення має сезонний (трудоий) характер або взагалі відсутня.

13. Для показника «Розміщення внутрішньо переміщених осіб» виставляється значок:

«червоний» – якщо наявна хоча б одна з нижче перерахованих причин: наявні умови життя внутрішньо переміщених осіб не відповідають соціальним стандартам; існують гострі конфлікти між внутрішньо переміщеними особами і місцевим населенням;

«жовтий» – якщо наявна хоча б одна з нижче перерахованих причин: місця компактного проживання внутрішньо переміщених осіб частково відповідають соціальним стандартам; значна частина працездатних внутрішньо переміщених осіб відмовляється влаштовуватися на роботу та живе за рахунок гуманітарної допомоги;

«зелений» – якщо наявні умови життя внутрішньо переміщених осіб відповідають соціальним стандартам, а вони самі (у свою чергу) інтегровані в соціально-економічне життя територіальної громади.

14. Для показника «Гуманітарна допомога» виставляється значок:

«червоний» – якщо мешканці населеного пункту гостро

потребують зовнішньої допомоги для забезпечення ключових життєвих потреб;

«жовтий» – якщо мешканці населеного пункту частково (тимчасово) потребують зовнішньої допомоги для забезпечення ключових життєвих потреб;

«зелений» – якщо мешканці населеного пункту не потребують зовнішньої допомоги для забезпечення ключових життєвих потреб.

15. Для показника «Автошляхи» виставляється значок:

«червоний» – якщо у населеному пункті дороги підвозу суттєво пошкоджені / періодично мінуються / фактично обстрілюються;

«жовтий» – якщо дороги пошкоджені / громадський автотранспорт працює 1-2 рази на добу;

«зелений» – якщо транспортна мережа дозволяє здійснювати перевезення людей і доставку товарів.

16. Для показника «Залізниця» виставляється значок:

«червоний» – якщо залізничне сполучення пошкоджено внаслідок бойових дій, диверсій, стихійного лиха чи техногенної катастрофи;

«жовтий» – якщо залізничне сполучення надає обмежені можливості доставки товарів, переміщення цивільного населення або тимчасово частково обмежено;

«зелений» – якщо залізничне сполучення здійснюється в штатному режимі.

17. Для показника «Цивільна авіація» (оцінюється лише у разі наявності аеропорту для цивільної авіації) виставляється значок:

«червоний» – якщо аеропорт з технічних причин взагалі не може приймати літаки;

«жовтий» – якщо аеропорт тимчасово не може обслуговувати рейси цивільних авіакомпаній, але доставка гуманітарних вантажів технічно можлива;

«зелений» – якщо аеропорт працює в штатному режимі.

18. Для показника «Громадський автотранспорт» (оцінюється лише у разі наявності залізничного вокзалу (станції))

виставляється значок:

«червоний» – якщо наявна хоча б одна з нижче перерахованих причин: відсутнє рейсове сполучення з іншими населеними пунктами; наявний громадський транспорт тривалий час не здійснює перевезень пасажирів;

«жовтий» – якщо рейсове сполучення між населеним пунктом та найближчим районним центром нерегулярне або суттєво обмежене (1-2 рази на день);

«зелений» – якщо громадський транспорт працює в штатному режимі.

Оцінюється лише у разі наявності залізничного вокзалу (станції).

19. Для показника «Водний транспорт» (оцінюється лише у разі наявності річкового (морського) вокзалу або причальних споруд) виставляється значок:

«червоний» – якщо стан водних суден, портових споруд або фарватерів не дозволяє здійснювати водного сполучення;

«жовтий» – якщо причальні (портові) споруди та стан фарватерів дають можливість приймати гуманітарні вантажі, здійснювати евакуацію населення лише в надзвичайних обставинах;

«зелений» – якщо причальні споруди та стан фарватерів дають можливість здійснювати вантажні та/або пасажирські перевезення.

20. Для показника «Підрозділи ЦВС» виставляється значок:

«червоний» – якщо представники підрозділу ЦВС дуже рідко здійснюють свою діяльність у населеному пункті;

«жовтий» – якщо представники підрозділу ЦВС відвідують н.п. 2-4 рази на місяць;

«зелений» – якщо в н.п. або поблизу нього дислокується підрозділ ЦВС, представники якого систематично здійснюють свою діяльність серед населення.

21. Для показника «Правопорядок» виставляється значок:

«червоний» – якщо в н.п. високий рівень злочинності, населення не відчуває своєї захищеності або влада фактично належить організованим злочинним угрупованням;

«жовтий» – якщо в населеному пункті існує напруга у зазначеній сфері, населення потребує захисту або фактично організовує загони самооборони чи дружини охорони громадського порядку;

«зелений» – якщо криміногенна ситуація в населеному пункті характеризується як стабільна, звичайна.

22. Для показника «Поліція» виставляється значок:

«червоний» – якщо у населеному пункті відсутній відділ НПУ чи дільничний інспектор, а на виклики (за інформацією від місцевого населення) патруль не виїжджає;

«жовтий» – якщо у населеному пункті відсутній відділ НПУ чи дільничний інспектор, а у випадках, що потребують їх прибуття, населенню доводиться довго чекати;

«зелений» – якщо в населеному пункті присутні підрозділи (представники) НПУ, які функціонують у штатному режимі.

23. Для показника «Кордон» (оцінюється лише у населеному пункті (зонах), які знаходяться недалеко (до 10 км) від Державного кордону України, адміністративної межі з Автономною Республікою Крим або тимчасово окупованими територіями) виставляється значок:

«червоний» – якщо через населений пункт або через ділянку кордону поблизу нього періодично спостерігається рух невстановлених осіб, контрабандних вантажоперевезень, в яких бере участь місцеве населення;

«жовтий» – якщо у населеному пункті продається велика кількість контрабандних товарів, місцеве населення зацікавлене в такому стані речей і не сприяє органам державної влади, Державній прикордонній службі України тощо у викритті каналів, схем надходження контрабандних товарів;

«зелений» – якщо населення допомагає представникам органів державної влади, Державної прикордонної служби України, національній поліції у забезпеченні дотримання режиму державного кордону.

24. Для показника «Влада» виставляється значок:

«червоний» – якщо у населеному пункті відсутня місцева адміністрація;

«жовтий» – якщо штатна адміністрація знаходиться в іншому населеному пункті;

«зелений» – якщо орган місцевого самоврядування працює в штатному режимі.

25. Для показника «Економіка» виставляється значок:

«червоний» – якщо у населеному пункті наявний один із варіантів: внаслідок економічної ситуації в населеному пункті спостерігається значний рівень безробіття і чоловіче населення їздить на роботу на тимчасово окуповану територію; значна частка місцевого населення перебуває на заробітках за кордоном;

«жовтий» – якщо рівень безробіття вище середнього, населення має можливість влаштуватися лише на сезонну або низькооплачувану роботу в межах району;

«зелений» – якщо рівень безробіття є в межах середніх показників у регіоні.

26. Для показника «Банкінг» виставляється значок:

«червоний» – якщо у населеному пункті відсутня можливість знімати гроші з банківських рахунків і населення змушене витратити більше 3 годин для того, щоб доїхати до найближчої банківської установи;

«жовтий» – якщо банківське відділення (банкомат) знаходиться в сусідньому населеному пункті або банківськими установами організовано роботу мобільних банківських груп («мобільний банкінг»);

«зелений» – якщо в населеному пункті є можливість користуватися банківськими послугами.

27. Для показника «Медіа» виставляється значок:

«червоний» – якщо у населеному пункті наявний один із варіантів: відсутнє покриття українського телебачення, проте є вільний доступ до зарубіжних телеканалів або теле-радіомовлення з тимчасово окупованих територій; основним каналом отримання інформації для населення є закордонні медіа;

«жовтий» – якщо в населеному пункті обмежені можливості перегляду українського телебачення або взагалі відсутній україномовний контент, але при цьому є можливості перегляду українського контенту (супутникове телебачення, мобільний

інтернет);

«зелений» – якщо в населеному пункті немає значних обмежень перегляду українського контенту.

28. Для показника «Аварійно-рятувальні служби» виставляється значок:

«червоний» – якщо в населеному пункті відсутні рятувальні служби, а на виклик з населеному пункті пожежна команда або машина невідкладної медичної допомоги з неповажних причин їхати відмовляються;

«жовтий» – якщо в населеному пункті відсутні рятувальні служби, а на виклик з населеного пункту машина невідкладної швидкої допомоги їде більше ніж 2 години;

«зелений» – якщо рятувальні служби працюють у штатному режимі і спроможні виконувати свої функції.

4.4. Оцінювання ставлення цивільного населення до Збройних Сил України

Оцінювання ставлення місцевого населення до ЗС України здійснюється на вимогу командира військової частини, але не рідше ніж 1 раз на квартал.

Ситуація характеризується як *загрозлива* (значок червоного кольору), якщо у н.п. наявний один із чинників [12]:

збройні інциденти з місцевими жителями, напади за участю місцевого населення на підрозділи (представників) ЗС України інших військових та правоохоронних формувань;

злочини проти цивільного населення (вбивства, гендерне насильство) за участю військовослужбовців та не реагування на них з боку військового командування, військової прокуратури;

завдання суттєвої шкоди приватній власності з боку ЗС України та небажання надати допомогу (компенсацію);

небажання керівників органів місцевого самоврядування, місцевих неформальних лідерів співпрацювати з військовими;

відмова в обслуговуванні військових у магазинах, аптеках;

займання військовими підрозділами приватних помешкань (всупереч бажанню місцевих мешканців) з метою облаштування

вогневих точок;

перешкоди (масові акції) з боку місцевого населення передислокації (розміщенню) військ;

пропаганда та поширення негативної інформації щодо ЗС України;

проукраїнські сили слабкі і залякані (бояться за свою безпеку).

Ситуація характеризується як *несприятлива* (значок жовтого кольору), якщо у н.п. наявний один із чинників [12]:

з боку місцевого населення спостерігається часткове небажання спілкуватися, ставлення до ЗС України – тільки як до джерела отримання гуманітарної допомоги;

недостойна поведінка військовослужбовців у громадських місцях (пиятики, бійки, залякування зброєю) в основному на побутовому ґрунті;

агресивні висловлювання з боку представників місцевого населення на адресу військовослужбовців (без фізичних дій), часті скарги;

стримане ставлення місцевої влади до військових, саботаж;

невдоволення обмеженнями, що накладає воєнна ситуація (щодо режиму переміщення населення, дислокації військових об'єктів тощо).

Ситуація характеризується як *сприятлива* (значок зеленого кольору), якщо у н.п. наявний один із чинників [12]:

співробітництво між військовослужбовцями та місцевим населенням відбувається на основі відкритості, законності, правопорядку;

запрошення військових для проведення занять з дітьми;

надання допомоги ЗС України з боку місцевого населення;

звернення цивільного населення за різноманітними видами допомоги (за винятком гуманітарної) до військовослужбовців.

ГЛАВА 5. Основи планування цивільно-військового співробітництва

5.1. Взаємодія структурних підрозділів цивільно-військового співробітництва з іншими структурними підрозділами органу військового управління

Принципи ЦВС можуть бути застосовані до діяльності усіх управлінь штабу, тому що усі види військової діяльності мають певний вплив на ЦС. Тісний взаємозв'язок між структурними підрозділами органу військового управління, які здійснюють діяльність, що має відношення до ЦС, є необхідним для зменшення негативного впливу та максимізації її позитивного результату.

Структурний підрозділ ЦВС органу військового управління є при цьому центральним вузлом у ЦВВ для забезпечення функціональної злагодженості дій і надання командуванню військової операції чіткої картини зазначених відносин, на підставі якої приймаються оперативні рішення.

Одним із завдань ЦВС є (за стандартами НАТО) штабна підтримка військових операцій (бойових дій). При цьому планування (на всіх його етапах) є її ключовим елементом. Залежно від рівня органу військового управління та його типу (національний або багатонаціональний) штабний елемент ЦВС може називатися S/C/G/J-9 [45]. Його структура являє собою поєднання елементів планування, проведення операцій, організації взаємодії та командування, а основними завданнями є [12]:

- надання командиру (начальнику) точної, своєчасної інформації (пропозицій) та оцінки ситуації у ЦС;

- планування та проведення цивільно-військових акцій для досягнення кінцевої мети військової операції.

Важливо, щоб підрозділи ЦВС брали участь у процесі планування і знаходилися у постійному процесі обміну даними зі всіма структурними підрозділами органу військового управління, щоб уникнути дублювання. Розподіл повноважень між різними

посадовими особами органу військового управління визначений керівними документами [42].

Для зменшення негативного впливу ЦС на війська і досягнення максимального ефекту військової операції буде необхідним тісний зв'язок між всіма ОБЦС. Важливо, щоб підрозділ ЦВС залишався координаційним центром у вирішенні цивільно-військових питань.

Командир повинен мати чітку ситуаційну картину ЦС, на основі якої прийматиме рішення.

Основними *вихідними даними* під час планування ЦВС є [12]:

- географічні особливості району проведення військової операції;

- характеристика населення (демографія, національний склад, гендерні особливості тощо);

- культурні чинники (традиції, звичаї та ментальність місцевого населення);

- фінансові та кадрові ресурси ЦВС;

- інфраструктура району проведення операції;

- економіка та торгівля в районі;

- можливі сценарії застосування та планування діяльності із залученням військ при виникненні надзвичайних ситуацій в ЦС;

- цивільні організації (ключові), що діють (або розгорнуть свою діяльність) у можливому районі проведення військової операції;

- цивільні ресурси регіону, які можуть бути використанні в інтересах військової операції;

- завдання стратегічних комунікацій;

- юридично-правові питання, які можуть впливати на дії військ.

Посадові особи ЦВС під час планування військових операцій (бойових дій) є своєрідними представниками цивільного населення, і, оскільки цивільні особи змушені перебувати в районі проведення таких операцій, офіцери ЦВС зобов'язані здійснювати свою діяльність з урахуванням їхніх інтересів.

На етапі планування, зокрема у сфері захисту цивільного населення, посадові особи ЦВС повинні [12]:

здійснити детальний аналіз всіх осіб, об'єктів, інфраструктури та районів, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, у межах зони бойових дій;

визначити місця перебування та концентрації цивільного населення (наприклад, міста, селища, села, притулки, табори для біженців, переміщених або інтернованих осіб);

оцінити імовірність прямої участі цивільних осіб у воєнних діях;

з'ясувати наявність, місце розташування, становище та переміщення персоналу ООН (цивільного чи військового) та гуманітарних організацій, якщо такі є;

уточнити інформацію про об'єкти, необхідні для виживання населення (наприклад, питна вода, харчові продукти та місця їх зберігання, сільськогосподарські райони тощо);

цивільні медичні установи або об'єкти, постійні або тимчасові, та їхній персонал;

культурні об'єкти (будівлі або об'єкти культурної спадщини з їхнім визнанням рівнем захисту та персоналом);

споруди та установи, що містять небезпечні речовини (АЕС, греблі та дамби, об'єкти хімічної промисловості, сховища пально-мастильних матеріалів), та їхній персонал;

райони зі спеціальним статусом (наприклад, демілітаризовані або нейтральні зони, незахищені райони, дипломатичні представництва) та їхній персонал.

5.2. Пропозиції з питань цивільно-військового співробітництва до замислу командира бригади та його план

Пропозиції з питань цивільно-військового співробітництва до замислу командира бригади. Як правило, у підпорядкуванні (або в інтересах) командира бригади діє група ЦВС, яка під час планування командиром бригади замислу бою (бойових дій) подає свої пропозиції щодо [12]:

зменшення шкоди цивільному населенню та

інфраструктурі, необхідній для виживання цивільного населення;
недопущення пошкодження (знищення) важливої інфраструктури визначених районів, у тому числі об'єктів, захищених від нападу, та таких, що містять небезпечну складову;
зменшення (недопущення) шкоди медичним закладам та об'єктам, захищеним міжнародним гуманітарним правом;
організації взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування та гуманітарними організаціями з метою забезпечення першочергових потреб цивільного населення, медичного обслуговування та повної або часткової евакуації цивільного населення у разі загрози;
нівелювання або зменшення ризиків з боку цивільного населення при проведенні операції;
забезпечення доступу військ (сил) до ресурсів у цивільному середовищі; створення сприятливих умов діяльності військ (сил) у наявному ЦС.

Під час ухвалення рішення про конкретні заходи (акції) ЦВС основним аргументом має бути оцінка впливу.

План цивільно-військового співробітництва. План ЦВС включає заходи з [12]:

організації збору інформації в районі виконання завдань за призначенням та здійснення оцінювання ЦС;

організації взаємодії груп ЦВС з органами державної влади та місцевого самоврядування;

організації взаємодії груп ЦВС з М/НУО та волонтерськими групами;

запобігання виникнення конфліктних ситуацій за участю та по відношенню до військовослужбовців ЗСУ.

У разі загострення обстановки, виникнення загрози життю та здоров'ю цивільного населення план ЦВС має передбачати такі заходи:

організацію інформування мешканців населеного пункту;

безпосередню участь групи ЦВС в організації евакуації місцевих мешканців та координації діяльності вітчизняних та іноземних гуманітарних місій;

здійснення координації діяльності військ (сил) і

представників правоохоронних органів (інших збройних формувань) з метою недопущення мародерства (незаконного заволодіння майном) у населеному пункті, які будуть повністю або частково залишені мешканцями;

організацію постійного інформування представників правоохоронних органів (інших збройних формувань) про обстановку, що складається на передових позиціях, для своєчасного реагування на загрози, що виникатимуть, та недопущення панічних проявів.

У плані ЦВС має бути також передбачено заходи при виникненні конфліктних ситуацій з місцевими мешканцями, блокуванні підрозділів військ (сил), а саме [12]:

інформування представників правоохоронних органів, інших збройних формувань, військово-цивільних адміністрацій щодо ситуації;

заходи щодо надання допомоги командирі підрозділу для виведення особового складу і техніки із зони конфлікту (якщо в межах населеного пункту – то виведення за його межі);

заходи взаємодії з представниками (підрозділами) правоохоронних органів, організацію безперервного інформування командира військової частини про обстановку, що склалася, та заходи, які плануються проводити для припинення протиправних дій.

Варто зазначити, що перед плануванням діяльності ЦВС важливо, особливо при великій кількості заходів та напрямків діяльності, постійно замислюватися на кого спрямована діяльність підрозділів ЦВС, що є кінцевим результатом та чи докладено для його досягнення адекватних зусиль. Без правильної постановки завдань і чітких індикаторів успіху досягти максимального результату неможливо.

На тактичному рівні підрозділи ЦВС на підготовчому етапі наступальної військової операції також додатково отримують / збирають наступну інформацію [12].

1. Про місцеве населення:

з'ясування гендерних аспектів (чи це переважно чоловіки, жінки, діти, літні люди, молоді люди, інваліди);

яким чином різні категорії мешканців пересуваються в межах населеного пункту;

чи є в населеному пункті місцева група самооборони або добровільна дружина і як вона озброєна;

хто є впливовими місцевими лідерами або місцевими посередниками, через яких можна заохотити мешканців тимчасово евакуюватися з селища;

шляхи вирішення питання евакуації цивільних, які не можуть це робити самотійно (люди похилого віку, особи з обмеженими можливостями тощо).

Перед плануванням діяльності ЦВС важливо, особливо при великій кількості заходів та напрямків діяльності, постійно зупинятися та замислюватися, для кого ми працюємо чи на кого спрямована діяльність підрозділів ЦВС, що є кінцевим результатом, чи докладено для досягнення результату адекватних зусиль (людських, матеріально-технічних, фінансових) та чи отримано найкращий результат. Без правильної постановки завдань і чітких індикаторів успіху досягти максимального результату неможливо.

2. Особливості проведення операції в конкретному населеному пункті:

які місця в селищі необхідно захищати (культові об'єкти, школи, медичні заклади або об'єкти цивільної оборони);

процедура надання військовослужбовцями до органі військового управління вищого штабу інформації про ЦС, яка раніше не була відомою;

попередній вибір місць дислокації військових підрозділів та маршрутів (де це можливо) подалі від місць розташування цивільних осіб.

При цьому потрібно врахувати, що (наприклад) в оборонній операції чим довший час лінія зіткнення залишається на одному місці, тим кількість потреб цивільного населення і залежність їх від цивільної та військової влади тільки збільшуватимуться.

У процесі прийняття рішень потрібно звертати увагу на завдання з постійного моніторингу та своєчасного й ефективного обміну інформацією стосовно:

загальної гуманітарної ситуації (об'єкти охорони здоров'я, харчування, водопостачання);

стану інфраструктури (наприклад, лікарень, сховищ для зберігання продуктів харчування), ризиків і проблем пов'язаних із її функціонуванням (включаючи здатність забезпечувати додаткові навантаження, що виникають внаслідок збройного конфлікту);

можливих зв'язків між чинниками зовнішнього середовища та ризиком побічної шкоди (наприклад, температурою, рівнем опадів, початком та завершенням світлового дня);

можливих зв'язків між місцевими архітектурними особливостями та ризиком побічної шкоди (наприклад, використання деревини для житлового та іншого будівництва, відсутність підвалів як потенційних притулків);

оцінювання ризиків та наслідків шкоди довкіллю;

оцінювання ризиків та наслідків руйнації небезпечних об'єктів (АЕС, гребель та дамб), а також інших спеціальних об'єктів, що становлять еквівалентну загрозу, наприклад хімічна промисловість, місця зберігання пально-мастильних матеріалів.

5.3. Особливості організації цивільно-військового співробітництва під час застосування сил оборони

Організація ЦВС під час застосування сил оборони здійснюється у загальній системі ЦВС шляхом реалізації її основних функцій, а основні зусилля зосереджуються на найбільш ймовірних та притаманних конкретній формі застосування сил оборони напрямках ЦВС [7].

Особливості організації ЦВС під час стратегічного розгортання сил оборони. До основних напрямків зосередження основних зусиль ЦВС під час стратегічного розгортання ЗС України та інших складових сил оборони належать, зокрема [7]:

забезпечення військового командування оперативною, достовірною та повною інформацією про стан ЦС в регіоні та його

вплив на виконання завдань стратегічного розгортання військ (сил);

забезпечення ефективної взаємодії між військовим командуванням та регіональними ОБЦС, населенням регіону в інтересах стратегічного розгортання військ (сил);

формування у цивільного населення сприятливого ставлення до військ (сил) шляхом роз'яснення правових засад їх дій, із залученням місцевих засобів масової інформації;

недопущення блокування військових колон на шляхах розгортання або висування військ (сил), вантажів, місць дислокації, районів дій військ (сил) або обмеження свободи їх пересування;

координація розгортання підрозділів гуманітарних організацій, інших ОБЦС для виконання заходів в інтересах оборони держави.

Особливості організації ЦВС під час ведення територіальної оборони України. До напрямків зосередження основних зусиль ЦВС під час ведення територіальної оборони належать, зокрема [7]:

участь у підтриманні заходів правового режиму воєнного стану;

організація і підтримання ЦВВ з керівниками органів державної влади та місцевого самоврядування з метою створення сприятливих умов для їх функціонування в інтересах проведення розгортання військ (сил) у визначених зонах (районах) територіальної оборони;

організація ЦВС у прикордонній смузі в інтересах сприяння ЗС України іншим складовим сил оборони, що виконують завдання з охорони та захисту державного кордону;

організація інформування місцевого населення щодо: правових засад дій ЗС України та інших складових сил оборони; повноважень військових (військово-цивільних) адміністрацій; можливих шляхів евакуації з районів ведення бойових дій, розташування таборів для тимчасово переміщених осіб та заходів соціального захисту тимчасово переміщених осіб; заходів

безпеки та порядку дій у разі виявлення вибухонебезпечних предметів;

оповіщення цивільного населення про пункти збору тимчасово переміщених осіб та порядок їх переміщення до таборів тимчасово переміщених осіб;

сприяння органам державної влади та місцевого самоврядування у переміщенні мешканців з населених пунктів до пунктів збору та тимчасових таборів;

формування у цивільного населення сприятливого ставлення до дій військ (сил) із залученням місцевих засобів масової інформації;

прогнозування можливих проблем гуманітарного характеру та надання військового командування пропозицій щодо їх локалізації та нейтралізації на ранніх стадіях їх загострення.

Особливості організації ЦВС під час організації руху опору та ведення операції сил оборони. До напрямків зосередження основних зусиль ЦВС під час організації руху опору належать [7]:

надання оперативної, достовірної та повної інформації про стан ЦС в інтересах організації руху опору;

використання наявної системи ЦВВ в інтересах організації руху опору.

До напрямів зосередження основних зусиль ЦВС під час ведення операцій ЗС України та іншими складовими сил оборони належать:

участь та, у межах компетенції, координація спільних з відповідними ОБЦС заходів з повної або часткової евакуації цивільного населення з районів ведення бойових дій;

сприяння діяльності гуманітарних організацій інших ОБЦС щодо якнайшвидшого надання гуманітарної (невідкладної медичної) допомоги цивільному населенню;

підтримання та сприяння якнайшвидшому відновленню втрачених (порушених) спроможностей органів державної влади та самоврядування, установ та організацій, інших ОБЦС виконувати (здійснювати) свої функції (повноваження);

недопущення блокування військових колон на шляхах виведення військ (сил) з-під ударів противника, вантажів, місць дислокації, районів дій військ (сил) або обмеження свободи їх пересування;

визначення наявних ресурсів ЦС та порядку їх використання для військ (сил) у випадках, коли в ході проведення операції відновлення військових запасів (ресурсів) обмежено або неможливо;

недопущення блокування та обмеження постачання необхідних ресурсів до районів розташування військово-морських баз, місць базування сил флоту, місць постійної дислокації частин та підрозділів Військово-Морських Сил ЗС України;

у взаємодії з відповідними органами державної влади та місцевого самоврядування відновлення (повністю або частково) роботи морських портів у випадку, коли їх адміністрації не здійснюють регулювання діяльності та управління в морському порту, у тому числі, внаслідок самоусунення від виконання своїх повноважень, або їх фактичного невиконання, або припинення їх повноважень згідно із законом.

Завдання для самоконтролю

1. У чому полягає зміст демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони як складової цивільно-військових відносин?

2. Охарактеризуйте правові засади громадського контролю над сектором безпеки і оборони.

3. Назвіть ознаки громадського контролю як загального чинника контролю над сектором безпеки і оборони.

4. У чому полягають політичні аспекти необхідності цивільного контролю над сектором безпеки і оборони та цивільно-військових відносин?

5. У чому полягає суспільна необхідність цивільного контролю над сектором безпеки і оборони?

6. Назвіть етапи державної політики у сфері безпеки та

вимоги до учасників контролю над воєнною сферою в Україні.

7. Назвіть мету та принципи та демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони.

8. Назвіть змістовні складові демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони.

9. Які терміни, які використовують у сфері ЦВС, Ви знаєте?

10. У чому полягає мета ЦВС?

11. Назвіть основні функції ЦВС.

12. Перерахуйте основні завдання ЦВС.

13. Розкрийте сутність принципів ЦВС.

14. У чому полягає зміст організації діяльності підрозділів ЦВС?

15. Назвіть структурні підрозділи ЦВС на тактичному рівні.

16. Охарактеризуйте роль об'єднаного центру ЦВС.

17. Які завдання виконує група ЦВС бригади?

18. З якою метою створюються оперативні групи ЦВС?

19. У чому полягає сутність розуміння ЦС?

20. Які основні методи оцінювання ЦС Ви знаєте?

21. Для чого необхідний паспорт населеного пункту?

22. Яка мета експрес-оцінки ЦС?

23. Навіщо необхідне оцінювання ставлення цивільного населення до ЗС України?

24. У чому полягає сенс взаємодії структурних підрозділів ЦВС з іншими підрозділами органу військового управління

25. Які пропозиції з питань ЦВС подаються до замислу командира бригади?

26. Назвіть основні заходи плану ЦВС.

27. Розкрийте особливості організації ЦВС під час стратегічного розгортання сил оборони.

28. Розкрийте особливості організації ЦВС під час ведення територіальної оборони України.

29. Розкрийте особливості організації ЦВС під час організації руху опору

30. Розкрийте особливості організації ЦВС під час ведення операції сил оборони

Теми для самостійних робіт

1. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони як складова ЦВВ.
2. Державна політика у сфері безпеки та вимоги до учасників контролю над воєнною сферою в Україні.
3. Взаємодія структурних підрозділів ЦВС з іншими структурними підрозділами органу військового управління.
4. Взаємодія структурних підрозділів ЦВС з цивільним середовищем.
5. Механізми демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України.
6. Змістовні складові демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України
7. Організація діяльності підрозділів ЦВС.
8. Стандарти НАТО для ЦВС.
9. Особливості здійснення цивільно-військового співробітництва в умовах збройної агресії.
10. Особливості організації ЦВС під час застосування сил оборони.

Список рекомендованої літератури

1. Білошицький В. Основи цивільно-військових відносин: світовий досвід та Україна. *Освіта регіону*. 2012. № 4. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/898>
2. Бринцев В.В. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони України: Навч. посіб. К.: НУОУ, 2019. 120 с.
3. Бринцев В.В. Державне управління: питання теорії і практики у воєнній сфері в Україні: навч. посіб. К.: НУОУ, 2017. 176 с.
4. Глобальна та національна безпека: підручник / авт.кол.:

В.І.Абрамов, Г.П.Ситник, В.Ф.Смолянчук та інші.; за заг.ред. Г.П.Ситника. К.: НАДУ, 2016. 784 с.

5. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика : навчальний посібник / В. А. Ященко, В. Г. Пилипчук, П. П. Богуцький, О. Д. Довгань, І. М. Доронін, О. В. Петришин; за заг. ред. В. Г. Пилипчука; Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ; Одеса : Фенікс, 2020. 224 с.

6. Доктрина «Цивільно-військове співробітництво». Затверджена Головнокомандувачем Збройних Сил України 1 липня 2020 р. / Управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України. К.: 2020. 32 с.

7. Ефективний демократичний контроль за діяльністю національних служб безпеки: Тематична доповідь, опублікована Комісаром Ради Європи з прав людини / Рада Європи. 2015. 80 с.

8. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

9. Концепція стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України, затверджена наказом Міністерства оборони України від 22 листопада 2017 р. № 612. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17#Text>

10. Методичний посібник для військ (сил) з питань цивільно-військового співробітництва / В.Кевлюк, В.Ковальов, Р.Коханчук та інші. Управління цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України. К.: 2019. 167 с.

11. Про затвердження Положення про цивільно-військове співробітництво Збройних Сил України: наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 20 грудня 2017 р. № 446. URL: [https:// civic.com.ua/](https://civic.com.ua/)

12. Положення про Громадську раду при Міністерстві оборони України, затверджене Міністром оборони України 19 листопада 2020 р. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/gromadska-rada/polozhennya.PDF>

13. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

show/2657-12#Text

14. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

15. Про затвердження Положення про цивільно-військове співробітництво Збройних Сил України: наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 20 грудня 2017 р. № 446. URL: <https://civic.com.ua/>

16. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>

17. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text>

18. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10 лютого 1995 року № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-вр#Text>

19. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>

20. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

21. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

22. Публічне управління та адміністрування у сфері національної безпеки: (системні, політичні та економічні аспекти): словник-довідник / С.П.Завгородня, М.Г.Орел, Г.П.Ситник [уклад.] / за заг.ред. Д.В.Неліпи, Є.О.Романенка, Г.П.Ситника, Київ: Видавець Кравченко Я.О., 2020. 380 с.

23. Ситник Г.П., Орел М.Г. Публічне управління у сфері національної безпеки: підручник / за заг.ред. Г.П.Ситника. К.: Видавець Кравченко Я.О., 2020. 360 с.

24. Сіцінська М.В. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони України: монографія К.: НАДУ,

2014. 364 с.

25. Стратегія воєнної безпеки України. Затверджено Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>

26. Стратегія національної безпеки України. Затверджено Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

27. Сучасні проблеми розвитку теорії національної безпеки: курс лекцій / Г.П.Ситник. К: ТОВ «САК ЛТД.», 2023. 136 с.

28. Тимчасова настанова з цивільно-військового співробітництва у ході підготовки та застосування ЗСУ (Затверджена наказом ГШ ЗСУ від 02.04.2019 № 131).

29. Флурі Ф., Бадрак В. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки: актуальні джерела. Видання друге, доопрацьоване і доповнене. / Флурі Ф., Бадрак В. Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння. К., 2016. 272 с.

30. Huntington S. The Soldier and the State: The Theory and Policies of the Civil-Military Relations. The Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1957.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ ОПЕРАЦІЇ

ГЛАВА 6. Алгоритми виконання типових завдань цивільно-військового співробітництва в умовах військової операції

6.1. Порядок приймання – передавання району відповідальності

Порядок приймання – передавання групою цивільно-військового співробітництва бригади району відповідальності. При прийманні – передаванні групою ЦВС бригади районів відповідальності (одночасно з прийманням / передаванням району відповідальності бригадою) група ЦВС, що передає район відповідальності, зобов’язана передати групі ЦВС, яка цей район приймає інформацію за період виконання завдань щодо [12]:

органів державної влади та місцевого самоврядування, їхньої структури та керівництва, оцінки ефективності здійснення ними їхніх повноважень, авторитету серед місцевого населення;

підприємств та організацій, що функціонують у районі відповідальності, їхньої структури та керівництва; кількості цивільного населення в н.п. району відповідальності;

кількості населення, яке підлягає першочерговій евакуації, за категоріями (маломобільна група населення, зокрема родини з дітьми до 16 років, особи з інвалідністю тощо);

настроїв та відношення мешканців н.п. до військовослужбовців ЗСУ, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, негативних випадків (подій), які мали місце в цих н.п. під час виконання завдань підрозділами ЗСУ;

виявлених випадків та спроб порушення встановленого порядку переміщення товарів, транспортних засобів та осіб у

районі виконання військової операції, порядку перебування в районі проведення військової операції цивільних осіб тощо;

виявлених випадків продажу алкогольних напоїв або наркотичних засобів та прекурсорів військовослужбовцям;

цивільних осіб, які потенційно можуть втягнути військовослужбовців у протиправну діяльність;

неформальних лідерів у населених пунктах та їхнього ставлення до державної влади України та ЗСУ;

наявності та спроможності місць для укриття, основних та резервних маршрутів до повної або часткової евакуації цивільного населення з районів ведення оборони та на напрямках головного удару;

розташування безпечних районів для зосередження евакуйованого населення;

цивільних медичних установ та їхньої спроможності надавати медичну допомогу (устаткування, транспорт, персонал, забезпеченість лікарськими засобами та товарами медичного призначення);

об'єктів важливої інфраструктури визначених районів, у тому числі об'єктів, захищених від нападу, та таких, що містять небезпечну складову, прогнозів щодо можливих негативних наслідків їх пошкодження (знищення) противником;

об'єктів, які становлять історичну, релігійну, культурну цінність (спадщину);

спроможності органів державної влади та місцевого самоврядування забезпечувати першочергові потреби цивільного населення у воді, продуктах харчуванні, електроенергії, медичному обслуговуванні тощо, а також спроможності надати транспортні засоби для евакуації цивільного населення;

наявності та характеру діяльності гуманітарних організацій у визначеному районі, їхньої спроможності надавати гуманітарну допомогу цивільному населенню.

Відповідальність за повноту та достовірність даних несе група ЦВС, яка передає район відповідальності. У разі якщо у складі бригади, що передає район відповідальності, група ЦВС не діяла, такою інформацією забезпечує структурний підрозділ ЦВС

органу військового управління вищого рівня.

Порядок приймання – передавання оперативною групою цивільно-військового співробітництва району відповідальності в умовах проведення військової операції. Передача інформації в оперативних групах ЦВС відбувається при ротатії командирів групи. Командир оперативної групи ЦВС, який передає обов'язки, зобов'язаний передати командирів групи, який приймає обов'язки, таку інформацію за період виконання завдань [12]:

1. Планувальні документи за попередній період;
2. Оцінку цивільного середовища (PMESII-аналіз) та паспорти н.п. у районі відповідальності;
3. Бази даних дієвих осіб цивільного середовища (посадових осіб, лідерів громадських організацій), з якими здійснюється взаємодія за напрямом ЦВС;
4. Опис започаткованих проєктів та можливостей органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських, релігійних та міжнародних і неурядових організацій;
5. Мережі та контакти для отримання необхідної інформації стосовно цивільного населення та цивільного середовища в районі відповідальності;
6. Майно, техніку та матеріальні засоби, які числяться за підрозділом, а також майно, яке було надано у вигляді волонтерської та гуманітарної допомоги.

6.2. Організація збору інформації в районі виконання завдань, оцінювання цивільного середовища та взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування

Організація збору інформації в районі виконання завдань за призначенням та здійснення оцінки цивільного середовища. При зборі інформації група ЦВС має спрямовувати свою увагу на дані, необхідні для прийняття командиром відповідних рішень щодо зниження ризиків для виконання бойових завдань, а також зниження ризиків для життя та здоров'я цивільного населення в зоні збройного конфлікту, уникнення

конфліктних ситуацій з цивільним населенням, зменшення шкоди інфраструктурі. Збір інформації здійснюється шляхом особистого спостереження, взаємодії з представниками органів військового управління, влади та місцевого самоврядування, аналізу даних з відкритих джерел, опитування місцевого населення, військовослужбовців, отримання інформації від правоохоронних органів (у рамках налагодженої взаємодії). Група ЦВС здійснює [12]:

- постійну актуалізацію в умовах обстановки, що змінюється, безпечних маршрутів пересування цивільного населення та гуманітарних місій на місцевості;

- вивчення змін кількості цивільного населення в н.п. району відповідальності, причин руху цивільного населення в районі виконання завдань;

- вивчення змін настроїв та ставлення мешканців н.п. до військовослужбовців та їх дій;

- вивчення впливу неформальних лідерів у н.п. на місцевих мешканців;

- використання їхнього впливу для підтримання належного рівня правопорядку і законності в районах виконання завдань; у разі здійснення ними негативного впливу на ставлення місцевих мешканців до військ (сил), до дій офіційної влади України – у взаємодії із правоохоронними органами проведення заходів з їх нейтралізації та дискредитації перед місцевими мешканцями;

- виявлення легальних і нелегальних місць продажу алкогольних напоїв, проведення роботи з підприємцями з питань недопущення продажу алкогольних напоїв військовослужбовцям; у разі виявлення нелегальних точок продажу алкогольних напоїв або наркотичних засобів та прекурсорів – здійснення негайного офіційного інформування відповідних правоохоронних органів;

- вивчення роду занять місцевих мешканців, способів заробітку коштів, реальних потреб мешканців для забезпечення відповідного рівня життя; використання отриманої інформації для координації роботи волонтерських організацій, українських та міжнародних гуманітарних місій);

вивчення порядку підтримання місцевими мешканцями стосунків з родичами і знайомими, що залишилися на окупованих територіях;

встановлення (у взаємодії з правоохоронними органами) мешканців, у яких родичі проходять службу в НЗФ на окупованій території та порядку підтримання стосунків і зв'язку між ними;

використання вищезазначеної інформації для ведення роз'яснювальної роботи серед мешканців н.п., направленої на припинення протиправної діяльності незаконних збройних формувань.

В інформаційній діяльності потрібно дотримуватися таких принципів [12]:

акуратності – подання інформації відповідно до штабних процедур; послідовності – збирання інформації має відбуватися поступово, від її отримання з одного джерела – до отримання з декількох джерел, від отримання з ненадійних джерел – до перевірки надійними;

свочасності – подання інформації відповідно до термінів процесу планування та звітності;

адекватності – подання інформації, яка відповідає функціям і завданням ЦВС (інформація, яка впливає на військову місію);

аналіз (за кількома фактами) з простеженням тенденцій; кооперації – збирання, доповнення та порівняння інформації, отриманої з різних джерел.

Організація взаємодії групи цивільно-військового співробітництва з органами державної влади та місцевого самоврядування. Група ЦВС, що прийняла район відповідальності, з метою недопущення втрати взаємодії, налагодженої раніше, зобов'язана в найкоротші терміни провести зустрічі з керівним складом відповідних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в кожному н.п. району відповідальності, у ході яких [12]:

провести інформування про характер дій військ (сил) (у частині, що їх стосується);

уточнити / отримати інформацію щодо: кількості цивільного населення в н.п. району відповідальності, дані щодо

кількості населення, яке підлягає першочерговій евакуації, за категоріями (маломобільна група населення, зокрема родини з дітьми до 16 років, особи з інвалідністю тощо);

наявності та спроможності місць для укриття, основних та резервних маршрутів повної або часткової евакуації цивільного населення, розташування безпечних районів для зосередження евакуйованого населення;

цивільних медичних установ та їхньої спроможності надавати медичну допомогу (устаткування, транспорт, персонал, забезпеченість лікарськими засобами та товарами медичного призначення);

об'єктів важливої інфраструктури визначених районів, у тому числі об'єктів, захищених від нападу, та таких, що містять небезпечну складову, прогнози щодо можливих негативних наслідків їх пошкодження (знищення) противником;

об'єктів, які становлять історичну, релігійну, культурну цінність (спадщину);

спроможності органів державної влади та місцевого самоврядування забезпечувати першочергові потреби цивільного населення у воді, продуктах харчування, електроенергії, медичному обслугованні тощо, а також спроможності надати транспортні засоби для евакуації цивільного населення; підприємств та організацій, що функціонують у районі відповідальності, їхньої структури та керівництва.

Взаємодія з органами державної влади та місцевого самоврядування повинна здійснюватися регулярно, а в разі жертв серед цивільного населення, пошкодження цивільної інфраструктури, стихійного лиха, виникнення проблемних питань та/або конфліктних ситуацій, пов'язаних із виконанням завдань військами (силами), – невідкладно.

Однією з пріоритетних цілей взаємодії групи ЦВС з органами державної влади та місцевого самоврядування є забезпечення в межах чинного законодавства умов для доступу військ (сил) до ресурсів у цивільному середовищі, що потребує налагодження групою ЦВС атмосфери взаємної довіри, а також дотримання органами військового управління та військами

(силами) законності у відносинах.

Група ЦВС у разі потреби опрацьовує разом з органами державної влади та місцевого самоврядування питання організації спільних заходів із відновлення пошкодженої внаслідок бойових дій інфраструктури, необхідної для життєдіяльності цивільного населення.

6.3. Координація діяльності з міжнародними, національними неурядовими організацій, волонтерськими групами та контроль натовпу

Координація діяльності з представниками міжнародних, національних неурядових організацій та волонтерських груп. Група ЦВС, що прийняла район відповідальності, з метою недопущення втрати взаємодії, налагодженої раніше, зобов'язана в найкоротші строки встановити зв'язок з представниками волонтерських організацій, українських та міжнародних гуманітарних місій, що здійснюють діяльність у районі відповідальності [12]. Робота представників зазначених організацій має здійснюватися відповідно до вимог нормативно-правових документів, інструкцій, розпоряджень тощо, а також з дотриманням вимог порядку перебування в районі проведення військової операції цивільних осіб.

Група ЦВС також відповідає за безпеку вказаних представників, тому взаємодія має включати їх інформування щодо безпекової ситуації у районі відповідальності, рекомендованих маршрутів пересування, існуючих на поточний момент ризиків тощо.

З метою недопущення створення ризику для життя та здоров'я цивільного населення та самих представників цих організацій та місій група ЦВС безпосередньо або дистанційно (через військові підрозділи) здійснює контроль за безпековою ситуацією під час діяльності вищезазначених груп в районі відповідальності бригади.

Група ЦВС може супроводжувати представників цих груп і місій у разі сумнівів в обізнаності представників організацій з

маршрутами, місцевістю тощо.

Група ЦВС здійснює обмін інформацією з волонтерськими групами, українськими, міжнародними і неурядовими організаціями (гуманітарними місіями) щодо:

реальних потреб мешканців;

випадків поранення і загибелі цивільного населення, пошкодження (знищення) інфраструктури;

настроїв та ставлення мешканців н.п. до військовослужбовців та їх дій;

спільних заходів, спрямованих на зменшення та запобігання завданню шкоди цивільному населенню.

Контроль натовпу. Особливою ситуацією взаємодії з цивільним населенням є випадки блокування військових підрозділів, акції протесту. Такі акції можуть також бути спрямовані безпосередньо проти ЗС України [12]. Вони часто можуть закінчуватися заворушеннями, ведучи до безладів / бунтів. У цій ситуації ЗС України, інші військові формування, утворені відповідно до законодавства України, та правоохоронні органи в районі військової операції несуть відповідальність за громадський порядок і підтримання законності. Тому військовим частинам ЗС України можуть ставитися завдання з контролю масових заворушень. Це – дуже важка операція, яка може призвести до травмувань особового складу і матеріальних збитків, якщо особовий склад бригади не буде готовий діяти належним чином.

Якщо заворушення відбуваються, а сили Національної гвардії та Національної поліції України з будь-яких причин відсутні, то військова частина / підрозділ повинні діяти якомога швидше. Кожна ситуація повинна бути дуже ретельно оцінена. Командир підрозділу може використовувати такий порядок дій [12].

Фаза 1: якнайшвидше ввійти в контакт із місцевою владою і призначити офіцера по взаємодії (якщо відсутня група ЦВС);

намагатися визначити лідерів демонстрації або безладів / бунтів; спробувати переконати лідерів (або тих, кого визначено демонстрантами) припинити акцію. У випадку блокування

підрозділів потрібно вжити заходів щодо виведення особового складу і техніки із зони конфлікту (якщо в межах населеного пункту – то виведення за його межі).

Фаза 2: заблокувати / обмежити доступ до місцевості, де проводиться акція протесту, щоб запобігти подальшому скупченню людей; намагатися ізолювати від натовпу лідерів.

Фаза 3: розколоти натовп на менші групи і (по можливості) взяти їх під свій контроль; розсіяти менші групи; якщо це необхідно – ввести комендантську годину (по можливості) і заборонити доступ до окремих територій / вулиць; постійно тримати контакт із органами місцевої влади. При проведенні операцій з контролю натовпу важливо мати велику кількість залученого особового складу. При цьому не слід використовувати силу більшу, ніж цього вимагає ситуація.

6.4. Взаємодія з групою транспортування та пошуку тіл загиблих військовослужбовців у районі проведення військової операції

Для військових є важливим, щоб кожен захисник, який загинув, захищаючи незалежність, державний суверенітет та територіальну цілісність України, був похований з усіма військовими почестями та належним чином, а кожному невідомому загиблому було повернено ім'я і його тіло було передано рідним для вшанування та поховання. Ця робота складається з двох окремих фаз [12]:

1. Пошук тіла (останків) загиблого військовослужбовця;
2. Евакуація тіла та транспортування його для передачі рідним або до місця остаточного поховання.

У районі проведення військової операції ці заходи здійснюються тимчасовими групами транспортування та пошуку (далі – грТП), які підпорядковуються командувачу військової операції. Взаємодія з особовим складом цих груп здійснюється особовим складом груп ЦВС бригад. Крім того, офіцери ЦВС спільно з посадовими особами структур морально-психологічного забезпечення залучаються до організації

транспортування військовослужбовців до місць поховання та організації поховальних заходів.

ГрТП у районі проведення військової операції [12]:

здійснюють пошук, вилучення тіл (останків) загиблих (померлих) військовослужбовців ЗСУ, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, їх транспортування до визначених державних медичних спеціальних установ з метою ідентифікації та/або до місця поховання, передачі родичам для остаточного поховання, у тому числі родичам загиблих, які проживають на тимчасово окупованих територіях;

сприяють структурам НПУ та Служби безпеки України у пошуку осіб, які зникли безвісти, а також у проведенні заходів щодо обміну осіб, які незаконно утримуються у примусовій ізоляції (полоні) противником чи окупаційною адміністрацією.

Командири підрозділів ЗСУ, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів, інших суб'єктів боротьби з тероризмом надають відомості про загиблих і зниклих безвісти та повідомлення щодо можливого місця знаходження тіл (останків) загиблих до ОЦ ЦВС у районі відповідальності та структурного підрозділу J-925 ГШ ЗС України за встановленою формою.

Організація пошукових робіт. Пошукові роботи проводяться грТП в районах імовірного не облікованого поховання тіл (останків) загиблих, а рішення про проведення пошукових робіт приймається начальником грТП на підставі інформації про можливе ймовірне поховання тіл (останків) загиблих [12]. Начальник групи визначає сили та засоби, необхідні для їх проведення, та погоджує це рішення з командувачем військовою операцією та начальником структурного підрозділу J-9 ГШ ЗСУ.

У разі проведення пошукових робіт у небезпечній зоні (на лінії зіткнення) потрібно здійснити комплекс заходів щодо дотримання «режиму тиші» на цій ділянці оборони.

Перед проведенням пошукових робіт місцевість перевіряється на наявність вибухонебезпечних предметів. У разі

їх виявлення пошукові роботи проводяться після їх знешкодження. Під час пошукових робіт, за можливості, здійснюється їх фото та відеофіксація.

ГрТП вживаються всі можливі заходи щодо з'ясування обставин смерті загиблих, збираються свідчення, документи та матеріали, які підтверджують обставини їх загибелі.

За результатами проведених пошукових робіт грТП складає звіт, у якому зазначаються:

- час та місце проведення пошукових робіт;

- детальний опис ділянок місцевості, на яких проводилися пошукові роботи, їх площа, межі, GPS-координати та положення відносно довготривалих орієнтирів на місцевості;

- перелік проведених пошукових робіт, їх результати;

- інші заходи, які вживалися грТП.

До звіту додаються матеріали фото- та відеофіксації (за наявності), а також інші предмети, документи та матеріали у разі їх виявлення. Складений звіт начальник грТП передає до структурного підрозділу J-9 ГШ ЗСУ.

Про факт виявлення в районі проведення військової операції тіла (останків) військовослужбовця повідомляються органи Національної поліції України.

Транспортування тіл загиблих військовослужбовців для передачі рідним або до місць остаточного поховання. ГрТП здійснює транспортування тіл (останків) загиблих до державних медичних спеціалізованих установ та їх передачу представникам цих установ та за фактами виявлення тіл (останків) загиблих повідомляє відповідний орган досудового розслідування [12].

У бойових умовах командири військових формувань своїм наказом визначають нештатну команду з пошуку та транспортування загиблих у зоні своєї відповідальності. Чисельність цієї команди – щонайменше 5 чоловік, з них 1 – офіцер (керівник). Члени цієї команди мають пройти 6-місячну підготовку. Вони повинні чітко розуміти специфічні вимоги та потреби, які виникають при роботі з людськими тілами (останками). Всі призначені члени команди отримують щеплення для робіт з високим рівнем ризику, а також (у разі потреби)

повинні мати допуск до роботи від психолога та капелана. До повноважень цієї групи, насамперед, належать евакуація загиблих військовослужбовців із небезпечної зони та передача тіл штатним підрозділам з питань поховань.

Зазначений нештатний підрозділ може запитати додаткову підтримку або поради від цієї служби, але, в кінцевому підсумку, за винесення з поля бою (евакуацію) загиблих несе відповідальність підрозділ тактичного рівня.

Після здійснення необхідних процедур тіло (останки) загиблого транспортується до місця остаточного поховання, де передається військовому комісару.

Під час кожної передачі тіл (останків) загиблих складається акт передачі тіл (останків) загиблих у двох примірниках, які підписуються представниками грТП та стороною, яка здійснює приймання – передавання. За результатами передачі тіл (останків) загиблих начальник грТП доповідає начальнику структурного підрозділу J-9 ГШ ЗСУ та повідомляє військову частину, де проходив службу загиблий військовослужбовець.

Дії посадових осіб у разі загибелі (смерті) військовослужбовця Збройних Сил України під час проходження ним військової служби. Командир військової частини [12]:

за фактом загибелі (смерті) військовослужбовця інформує начальника грТП тіл загиблих військовослужбовців;

у день загибелі (смерті) особисто по телефону та телеграмою сповіщає про загибель (смерть) військовослужбовця відповідного військового комісара та надсилає йому поштою письмове повідомлення встановленого зразка. У разі потреби останнє може бути надіслано після закінчення проведення службового розслідування. У телеграмі зазначаються дата і причина загибелі (смерті) військовослужбовця. Якщо смерть настала з вини військовослужбовця (необережність, самогубство, унаслідок дії з ознаками злочину), командир військової частини обов'язково вказує про це в письмовому повідомленні;

організовує доставку тіла загиблого (померлого) у найближчий патологоанатомічний (судово-медичний) заклад;

організовує закупівлю ритуальних предметів: труна, труна оцинкована (за потреби), подушка, похоронне покривало, санітарний (патолого-анатомічний) мішок (за потреби), надгробний хрест, транспортувальний ящик (за потреби), ритуальний вінок, державний прапор, який після поховання передається близьким родичам загиблого (померлого). Зазначені ритуальні предмети разом з комплектом військової форми одягу (костюм літній польовий або парадно-вихідна форма одягу (за наявності), білизна натільна, шкарпетки, взуття), які йому належали, завчасно доставляються до патолого-анатомічного (судово-медичного) закладу. У разі якщо комплект форми одягу загиблого (померлого) військовослужбовця у непридатному стані (на підставі відповідного акта), видається новий комплект форми одягу та взуття. У разі сильно виражених гнилісних змін трупа обмундирування укладається поверх небіжчика;

відряджає представників до місця зберігання трупа для отримання дозволу на транспортування трупа в іншу місцевість після його дослідження;

передає тіло загиблого (померлого) начальнику (офіцеру) грТП для транспортування до місця остаточного поховання;

надсилає військовому комісару адміністративно-територіальної одиниці за місцем поховання повідомлення та свідоцтво про смерть (після їх отримання).

Особисті речі загиблого (померлого) військовослужбовця можуть передаватися через офіцера грТП за актом та, у подальшому, під особистий підпис одного з членів сім'ї, близьких родичів, спадкоємців загиблого (померлого) або через військового комісара.

Начальник грТП [12]:

організовує взаємодію з командиром військової частини, де проходив службу загиблий (померлий), з військовим комісаріатом адміністративно-територіальної одиниці, за місцем поховання;

забезпечує транспортування тіла (останків) загиблого (померлого) до місця поховання.

Військовий комісар [12]:

повідомляє за фактом загибелі (смерті) військовослужбовця:

безпосереднього начальника; органи місцевої влади (самоврядування); родичів загиблого (померлого) та погоджує з ними місце та час поховання;

погоджує з начальником грТП тіл загиблих військовослужбовців порядок транспортування тіла (останків) загиблого (померлого);

проводить впізнання та приймає тіло (останки) загиблого (померлого) від офіцера грТП тіл загиблих військовослужбовців;

організовує заходи щодо вшанування та поховання загиблого (померлого) згідно з вимогами статті 83, додатку 18 Статуту гарнізонної та вартової служб ЗС України.

Військовослужбовцям, які загинули (померли) внаслідок учинення ними злочину, почесні, передбачені військовими статутами ЗС України, не віддаються.

Водночас згідно загальних підходів міжнародного гуманітарного права, у будь-яких випадках необхідно ставитися з повагою до тіл (останків) загиблих та осіб, які втратили родичів. Найголовніше для сімей загиблих – це з'ясувати долю зниклих безвісти близьких їм людей. На всіх етапах процесу розшуку і впізнання останків належить за будь-яких обставин надавати правдиву і точну інформацію. Сім'ї загиблих заслуговують на те, щоб до них ставилися зі співчуттям і опікою протягом всього процесу.

Не допускати помилкової ідентифікації. Обов'язково передбачати організацію психологічної та соціальної підтримки членів сімей і родичів. Поважати культурні і релігійні потреби людей.

Проведення заходів інформаційно-психологічного супроводження родин загиблих військовослужбовців. Важливим елементом цивільно-військової взаємодії є дії військовослужбовців при перевезенні тіл загиблих військовослужбовців до місць остаточного поховання. Діяльність у цій сфері не обмежується лише цим, вона включає низку заходів інформаційно-психологічного супроводження родин загиблих,

які поділяються на такі етапи [12]:

офіційне повідомлення родини (близьких) про загибель;
надання психологічної підтримки членам сімей та родичам загиблих під час поховання;

сприяння членам сімей загиблих у їх соціальному захисті (у питаннях щодо призначення пенсії (допомоги) та надання пільг, установлених законодавством України).

Важливим є також належне ставлення до тіл (останків) загиблих противника. Досвід збройних конфліктів свідчить, що поведіння та повага, виявлені (або ж ні) до будь-яких людських останків, потрапляють до топ-новин, які, у свою чергу, викликають позитивні або негативні емоції та використовуються для мотивації / пропаганди.

Офіційне повідомлення родини (близьких) про загибель військовослужбовця. Військовий комісар зобов'язаний у день отримання телеграми негайно інформувати представників місцевої державної адміністрації або органів місцевого самоврядування за місцем проживання членів сім'ї про загибель (смерть) військовослужбовця із зазначенням її причин; особисто (за можливості, у присутності лікаря) сповістити близьких родичів загиблого (померлого) [12].

Те, яким чином буде здійснено офіційне повідомлення членів сім'ї загиблого про смерть військовослужбовця, вони запам'ятають на все подальше життя. Тому підготовці цього заходу та організації поховання потрібно приділяти належну увагу.

У разі поховання військовослужбовця за місцем служби (відмінним від місця призову або проживання) районний (міський) військовий комісар за місцем призову загиблого (померлого) зобов'язаний у семиденний термін особисто вручити членам сім'ї чи родичам загиблого (померлого) військовослужбовця повідомлення про смерть встановленого зразка, свідоцтво про смерть і фотокартки з місця поховання, а також висловити їм співчуття.

Військовий комісар може доручити здійснення офіційного повідомлення родини про смерть військовослужбовця одному зі

своїх заступників (військовослужбовцям). Не може вважатися допустимим коли військовий комісар доручає це своїм цивільним підлеглим.

ГрТП за можливістю повинна уникати передачі тіла (останків) загиблого безпосередньо родичам або військовому комісару у їхній присутності.

Надання психологічної підтримки під час поховання загиблих військовослужбовців членам їх сімей та родичам. Психологічна і соціальна підтримка повинна надаватися з урахуванням потреб, культурних особливостей і ситуацій [12]. При цьому потрібно звертати увагу на місцеві традиції горювання (механізми подолання труднощів). У першочерговому порядку потрібно оточити опікою дітей, які залишилися сиротами, та інші вразливі групи населення. Там, де це можливо, їх слід возз'єднати з родичами або зі спільнотами, які можуть про них подбати.

Військова культура надає великого значення здатності віддавати пошесті та повагу загиблomu воїнові. Поховальні ритуали (в українській культурі – в основному релігійні) пов'язані з поведінням із загиблим, допомагають забезпечити психологічне сприйняття катастрофи та втрати близьких людей. Суспільна думка стверджує, що присутність представника релігійної організації під час поховання є критично важливою для психологічної стійкості родини.

До офіційного повідомлення про смерть військовослужбовця подекуди додатково можуть залучатися:

дитячий психолог або лікар (якщо в родині є неповнолітні діти);

капелан військової частини, в якій служив загиблий, або місцевий священик, який опікується військовослужбовцями та членами їх сімей;

голова органу місцевого самоврядування територіальної громади;

перекладач з місцевих мешканців (якщо родина належала до національних меншин);

представник НПУ (з метою попередження агресивних дій щодо військовослужбовців).

Якщо батьки загиблого з різних причин проживають у різних місцевостях, то потрібно передбачити питання офіційного повідомлення обох із них.

Те саме стосується випадку, якщо один із батьків перебуває за кордоном. При цьому категорично не рекомендується повідомляти про смерть телефоном, а тільки через дипломатичні представництва за кордоном. У цьому разі скановану копію листа з проханням повідомити про смерть військовослужбовця може бути надіслано на адресу дипломатичної установи електронною поштою.

Сприяння сім'ям загиблих військовослужбовців у їх соціальному захисті. Допомогу у вирішенні питань щодо оформлення статусу членів сім'ї загиблого та відповідних виплат надає військовий комісаріат, а структурні підрозділи ЦВС органів військового управління сприяють правильному розвитку дій, тобто можуть бути в ролі координуючого центру [12].

Надання соціальної та психологічної допомоги сім'ям військовослужбовців, які зникли безвісти (загинули), потрібно здійснювати шляхом залучення органів соціального захисту Міністерства соціальної політики України, інших державних та місцевих органів влади, громадських та міжнародних і неурядових організацій. Такі організації, як Товариство Червоного Хреста України, різноманітні неурядові організації, релігійні групи, також можуть надати термінову психологічну і соціальну підтримку потерпілим.

6.5. Евакуація населення з району ведення бойових дій

Евакуація місцевого населення з можливого району проведення операції може здійснюватися лише на тимчасово обмежений період і не може використовуватися для зміни етнічного складу населення на місцях. Евакуйовані особи мають право на повернення до будинку та майна після завершення операції [12; 31].

При плануванні можливої евакуації місцевого населення потрібно врахувати / з'ясувати:

безпечні маршрути евакуації, пункти збору та місця тимчасового перебування ВПО;

які заходи доведеться вжити, щоб перемістити цивільних осіб на ці маршрути;

чи потрібна додаткова військова підтримка, щоб забезпечити безпечну зону;

чи потрібне додаткове залучення військових підрозділів для забезпечення евакуації (включаючи медичні ресурси, транспорт);

чи потрібна додаткова перевірка цивільних осіб, перш ніж вони потраплять до пунктів збору;

якщо така перевірка потрібна – хто її проводитиме і як відбуватиметься процедура окремо для чоловіків, жінок і дітей;

яким чином забезпечити військові підрозділи інформацією про пункти збору цивільних і вміли передавати її цивільним особам.

Обов'язковій (примусовій) евакуації підлягає населення у разі виникнення загрози аварії з викидом радіоактивних і небезпечних хімічних речовин, катастрофічного затоплення місцевості та землетрусів, масових лісових і торф'яних пожеж, зсувів, інших геологічних та гідрогеологічних явищ і процесів, збройних конфліктів.

Залежно від обстановки, що склалася проводиться загальна або часткова евакуація населення тимчасового або безповоротного характеру. Організація проведення евакуації та підготовка районів для розміщення евакуйованого населення і його життєзабезпечення, а також зберігання матеріальних і культурних цінностей покладаються на органи місцевого самоврядування та керівників суб'єктів господарювання. Рішення про проведення евакуації та підготовку районів для розміщення евакуйованого населення і його життєзабезпечення, а також зберігання матеріальних і культурних цінностей покладаються на органи місцевого самоврядування та керівників суб'єктів господарювання.

Рішення про проведення евакуації приймають на: місцевому рівні – відповідні органи місцевого самоврядування; рівні конкретного суб'єкта господарювання – його керівник.

Відповідальні органи за запровадження та забезпечення евакуації: органи військового управління; військова адміністрація; рада оборони відповідного регіону; Державна служба надзвичайних ситуацій України.

Проведення евакуації забезпечується шляхом [12; 31]:

створення на регіональному та місцевому рівні органів з евакуації, а також органів з евакуації на об'єктах господарювання (комісії з питань евакуації, збірні пункти евакуації, проміжні пункти евакуації, приймальні пункти евакуації);

розроблення планів евакуації населення, матеріальних та культурних цінностей;

визначення безпечних районів, придатних для розміщення евакуйованого населення та матеріальних і культурних цінностей;

організації оповіщення керівників суб'єктів господарювання і населення про початок евакуації;

організації управління евакуацією;

життєзабезпечення евакуйованого населення в місцях його безпечного розміщення.

До тимчасових органів з евакуації належать комісії з питань евакуації, збірні пункти евакуації, проміжні пункти евакуації, приймальні пункти евакуації [12]:

. Комісії з питань евакуації відповідають за планування евакуації на відповідному рівні, підготовку населення до здійснення заходів з евакуації, підготовку органів з евакуації до виконання завдань, здійснення контролю за підготовкою до проведення евакуації, приймання і розміщення евакуйованого населення, матеріальних і культурних цінностей.

Збірні пункти евакуації призначенні для збору і реєстрації евакуйованого населення та організації його вивезення (виведення) у безпечні райони і розміщуються поблизу залізничних станцій, морських і річкових портів, пристаней, маршрутів евакуації, а також на наявних міських площах, на відкритих безпечних місцях або у безпечних приміщеннях.

Проміжні пункти евакуації розміщуються на зовнішньому кордоні зони надзвичайної ситуації, пов'язаної з радіоактивним

забрудненням (хімічним зараженням), пересадки населення з транспорту, що працював у зоні надзвичайної ситуації, на дезактивовані транспортні засоби, які здійснюють перевезення на незабруднені (незаражені) території.

Приймальні пункти евакуації розгортаються для приймання, ведення обліку евакуйованого населення, матеріальних і культурних цінностей та відправлення їх до місць постійного (тимчасового) розміщення (збереження) у безпечних районах.

План евакуації населення розробляється комісією з питань евакуації, підписується головою, затверджується керівником органу, який утворив таку комісію, та погоджується органом, на території якого планується розміщення евакуйованого населення.

Розрізняють такі *види евакуації* [12; 31]:

а) загальна евакуація – будівля або н.п. звільняються повністю;

б) часткова евакуація – звільняється частина приміщення, н.п. чи адміністративного району;

в) негайна евакуація – терміновий захід, якщо надзвичайна подія (пожежа, вибух, аварія та ін.) уже виникла або може виникнути в обмежений відрізок часу;

г) тимчасова евакуація – проводиться при порівняно невеликій, тимчасовій загрозі (підняття рівня води, хімічна аварія тощо).

Проведення евакуації забезпечується на підставі:

а) Плану евакуації населення;

б) Плану евакуації матеріальних та культурних цінностей.

Для ефективних дій у разі залучення групи ЦВС бригади до евакуації населення особовому складу групи необхідно під час повсякденної діяльності (підготовча фаза) [12]:

встановити кількість цивільного населення в населеному пункті району виконання завдань, зібрати дані щодо кількості населення, яке підлягає першочерговій евакуації, за категоріями (маломобільна група населення, зокрема родини з дітьми до 16 років, особи з інвалідністю тощо);

вивчити наявність та спроможності місць для укриття,

основні та резервні маршрути повної або часткової евакуації цивільного населення з районів ведення оборони та на напрямках головного удару, вивчити розташування безпечних районів для зосередження евакуйованого населення;

зібрати інформацію про цивільні медичні установи та їхню спроможність надавати медичну допомогу (устаткування, транспорт, персонал, забезпеченість лікарськими засобами та товарами медичного призначення);

зібрати інформацію про об'єкти, які становлять історичну, релігійну, культурну цінність (спадщину);

оцінити спроможність органів державної влади та місцевого самоврядування забезпечувати першочергові потреби цивільного населення у воді, продуктах харчування, електроенергії, медичному обслугованні тощо, а також спроможність надати транспортні засоби для евакуації цивільного населення;

зібрати інформацію про наявність та характер діяльності гуманітарних організацій у визначеному районі, їхню спроможність надавати гуманітарну допомогу цивільному населенню.

З отриманням розпорядження (сигналу) на проведення евакуації необхідно [12]:

надавати всебічну допомогу військовому командуванню щодо проведення евакуації цивільного населення;

брати участь в інформуванні цивільного населення щодо проведення заходів евакуації;

взаємодіяти з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, організаціями та громадянами у районі дислокації військової частини та підрозділів ЗСУ;

брати участь в обміні інформацією між військовим командуванням та іншими підрозділами, які задіяні до евакуації;

взаємодіяти та координувати діяльність міжнародних та неурядових організацій щодо задоволення першочергових потреб населення у воді, продуктах харчування, електроенергії, наданні юридичної допомоги.

6.6. Участь цивільно-військового співробітництва у стратегічних комунікаціях та взаємодія із засобами масової інформації

Інформаційна політика – це діяльність організації з актуалізації та реалізації своїх інтересів у суспільстві через формування, перетворення, зберігання та поширення усіх видів інформації. Вона, зокрема:

- передбачає створення надійних та відкритих джерел інформації про організацію, її проекти та керівництво;

- регламентує особливості поширення інформації про діяльність організації;

- визначає характер і періодичність звітності.

Одним з елементів інформаційної політики держави є стратегічні комунікації, які найбільшого значення набувають у контексті забезпечення національної безпеки, формування національної ідеї та об'єднання навколо неї громадян України, вироблення єдиного підходу до формування національних інтересів, тому їх необхідно розглядати як найбільш сучасну та перспективну форму дій в інформаційному просторі [11; 38].

Метою стратегічних комунікацій, зокрема, є скоординованість дій державних органів та інших учасників стратегічних комунікацій під час об'єктивного інформування суспільства з питань, що стосуються оборони держави, підготовки і застосування ЗС України [11].

В організації дій в інформаційному просторі в мирний час та в особливий період, під час підготовки та проведення операцій (бойових дій) беруть безпосередню участь командувачі (командири) та органи військового управління. Кожен з них залежно від своїх повноважень розробляє та планує заходи і дії в інформаційному просторі.

Участь у стратегічних комунікаціях. Основними складовими стратегічних комунікацій є [12]:

- зв'язки з громадськістю;

- зв'язки з громадськістю у війсьній сфері;

- публічна дипломатія;

інформаційні та психологічні операції.

Підрозділи ЦВС як суб'єкти стратегічних комунікацій беруть участь у заходах по зв'язках з громадськістю у війсьній сфері та публічній дипломатії.

Діяльність ЦВС, прес-служб та інших військових підрозділів в інформаційній сфері має бути не лише узгодженою між ними, а й спрямованою на реалізацію загальнодержавної стратегії в інтересах національної безпеки, покращення іміджу ЗС України [11].

Основними завданнями групи ЦВС бригади у сфері стратегічних комунікацій є [12]:

- координація діяльності командування бригади з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, М/НУО в районі відповідальності;

- участь в інформаційних заходах з формування позитивного іміджу ЗСУ у суспільстві та інформування громадськості;

- проведення суспільно-політичного інформування місцевого населення за допомогою особистого спілкування із використанням можливостей телебачення і радіомовлення, веб-ресурсів, соціальних мереж інтернет та друкованих ЗМІ.

Група ЦВС бригади в районі військової операції в рамках стратегічних комунікацій є найефективнішим інструментом донесення головних ідей, поглядів, повідомлень, наративів від військового командування до цивільного населення.

Організація інформування має важливе значення в оповіщенні місцевого населення в районах відповідальності бригади, зокрема про [12]:

- запровадження правового режиму воєнного стану та зміст його заходів;

- доведення повноважень військових (військово-цивільних) адміністрацій;

- заходи безпеки та порядок дій при виявленні вибухонебезпечних предметів, підозрілих осіб (груп осіб), літальних апаратів; доведення можливих шляхів евакуації з районів ведення бойових дій, розташування таборів для тимчасово переміщених осіб.

Взаємодія із засобами масової інформації. Для покращення іміджу ЗС України потрібно залучати представників ЗМІ. Проте особовому складу ЦВС інтерв'ю для ЗМІ необхідно давати лише в присутності представника прес-служби, а самостійно (без погодження з ним) це робити заборонено [29]. При наданні інтерв'ю і коментарів представникам ЗМІ варто врахувати / з'ясувати [12; 29]:

- наявність у журналістів акредитації та дозвільних документів;

- тематику інтерв'ю та приблизні запитання;

- власну компетенцію у висвітленні інформації;

- необхідність надання додаткового часу на підготовку до виступу та консультацій щодо визначених запитань;

- основні аспекти, які варто донести до аудиторії.

Основні повідомлення та акценти під час розмови можуть бути такими:

- ми тут, щоб робити те, що вміємо найкраще як військовослужбовці ЗСУ і особовий склад ЦВС;

- ми підтримуємо зусилля центральних та місцевих органів влади у протистоянні агресору, загрозам національної безпеки, ми робимо країну безпечною;

- ми маємо різний життєвий досвід, військові і цивільні спеціальності, а також – навички та вміння у сфері ЦВС, для того щоб використати цей ресурс для покращення становища цивільного населення, яке перебуває в районі проведення військової операції.

Під час інтерв'ю потрібно говорити лише про діяльність у сфері своєї компетенції та відповідальності, а не за посадових осіб держави, МО України чи ЗС України. Загальні правила є такими [12]:

- дозволяється говорити про те, чим займається група ЦВС;

- не потрібно говорити, що роблять інші, або про плани.

Багато матеріалів про ЦВС не були б опубліковані, якби офіцери ЦВС не написали їх самостійно. Водночас не слід вимагати, щоб ЗМІ публікувати саме те, що ви хочете. Якщо журналіст не може зробити репортажу із заходу ЦВС, доречно

запропонувати оприлюднити фото, відзняті військовослужбовцями, або запросити його на захід як учасника чи волонтера. При цьому головне пам'ятати, що ЦВС допомагає ЗМІ, а не навпаки.

Цивільно-військове співробітництво і соціальні мережі.

Важливим елементом популяризації та висвітлення діяльності ЦВС та ЗС України є інтернет та інформаційно-телекомунікаційні мережі [12]. Представлення структур ЦВС ЗС України в соціальних мережах багатьом дало перше враження про діяльність ЦВС взагалі. Інформація про представників ЗМІ збирається під час ОЦС. При написанні матеріалів необхідно відповісти на запитання: що, де і коли відбувалося? чому або навіщо це робилося? хто брав у цьому участь? Також потрібно вказати (у разі необхідності), кому висловити подяку. Інформацію про людей подавати у форматі «Ім'я та Прізвище». Варто утримуватися від фото, на яких військовослужбовці перебувають з порушеннями форми одягу, а діти свідомо позують зі зброєю. Друкований (текстовий) матеріал повинен складатися не менше ніж з 10 речень.

Командири груп ЦВС несуть персональну відповідальність за дотримання вимог чинного законодавства щодо захисту інформації з обмеженим доступом під час підготовки та розповсюдження інформаційних повідомлень.

При адмініструванні (модеруванні) сторінок у соціальних мережах потрібно зважати на такі поради / перестороги [12]:

сторінка (канал) у соціальній мережі не є офіційним виданням і водночас є вісником про офіційну діяльність групи чи ОЦ ЦВС;

попри те, що соціальні мережі посилюють персональний зв'язок між учасниками комунікацій, дають можливість зворотного зв'язку з цивільною аудиторією, особовий склад ЦВС повинен утримуватися від бажання перетворити сторінку групи чи ОЦ ЦВС у приватний щоденник її діяльності;

пріоритет має бути відданий інформації, яка стосується інтересів цивільного населення в районі військової операції. Особливо ефективними соціальні сторінки груп ЦВС можуть

бути як додаткове джерело безпекової інформації для цивільного населення у випадку виникнення надзвичайної ситуації, природної чи техногенної катастрофи;

модерувати соціальну сторінку (канал) повинні лише підготовлені фахівці;

якщо в групі чи ОЦ ЦВС підготовлені фахівці відсутні, то краще утриматися від публікації власних інформаційних матеріалів, а зосередитися на поширенні якісних інформаційних продуктів, підготовлених особовим складом прес-служб підрозділів МО України та ЗС України;

особливу увагу потрібно приділяти підбору фотографій (5-7 на кожне повідомлення), при цьому не рекомендується розмішувати фотографії особового складу ЦВС із закритими обличчями (у балаклавах).

Не підлягають документуванню і оприлюдненню (оскільки це може поставити під загрозу операцію або життя військовослужбовців) такі інформаційні блоки [12]:

інформація, фотокартки чи зображення, що висвітлюють, специфіку заходів безпеки, особливості заходів, що вживаються в конкретних випадках, або такі, що можуть образити (зганьбити) особу військовослужбовця; Особовий склад груп ЦВС завжди є публічними особами, оскільки за своїми функціональними обов'язками діє серед цивільного населення і зазвичай не бере участі в бойових діях.

інформація, фотокартки чи зображення, що висвітлюють як сили оборони реагують на терористичні атаки, загрози вибуху чи іншу небезпеку;

інформація, що становить державну таємницю або є службовою інформацією;

якщо в ході зйомок особовий склад ЦВС стане свідком реального випадку травмування, процес надання медичної допомоги з поваги до приватності особи постраждалого бажано не фотографувати (не фільмувати).

Додаткові зауваження щодо фотографування в районі проведення військової операції [12]:

не дозволяється фотографувати, як це зазвичай можливо де-

інде, мости, канали, льотні поля, пожежні депо, деякі будинки тощо (які часто розглядаються як військові об'єкти (цілі);

у деяких місцевостях населення ставиться ворожо до фотографування з соціальних, національно-культурних, релігійних або інших причин;

не завжди допускається фотографування жінок без дозволу їх чоловіків;

подібні перестороги існують також щодо фотографування дітей.

ГЛАВА 7. Особливості взаємодії із структурами цивільного середовища

7.1. Використання цивільних ресурсів в інтересах військ та загальний підхід до підтримки цивільного середовища

Використання цивільних ресурсів в інтересах військ. Безпосередня мета ЦВС на тактичному рівні полягає в тому, щоб встановити і підтримувати співробітництво командира з місцевою цивільною владою, громадськими і релігійними організаціями, волонтерами і населенням у районі відповідальності бригади для забезпечення виконання поставленого завдання [12;45-47].

Своєчасна і адекватна організація цивільно-військових стосунків допомагає отримати підтримку населення. Координація зусиль щодо мінімізації загрози зриву завдань, які стоять перед військами (силами), може частково залежати від цивільних ресурсів та інформації з цивільних джерел. У деяких ситуаціях (залежно від обставин) командири можуть потребувати істотної цивільної підтримки. При цьому стан нормативно-правової бази може не задовольняти умови використання цивільних ресурсів в інтересах військ потрібно застосовувати творчий підхід.

Загальний підхід до підтримки цивільного середовища. При проведенні гуманітарних чи військових операцій підтримка

цивільного середовища з боку військ у зоні можливого ураження має важливе значення. Військові ресурси, які при цьому можуть залучатися, включають: інформацію, особовий склад, матеріальні засоби (у т.ч. автотранспорт та будівельну техніку), устаткування, забезпечення зв'язком, проведення експертиз, гуманітарне розмінування, підготовку фахівців [12].

Особлива потреба в наданні військових ресурсів виникає тоді, коли відповідні органи виконавчої влади та місцевого самоврядування неспроможні виконувати покладені на них завдання. Часто може виникати ситуація, коли підрозділи ЗС України є останньою надією для цивільного населення у забезпеченні його виживання. Водночас, рішення про обсяг, термін і тривалість надання військових ресурсів приймається на належному командному рівні, відповідно до рівня кризової ситуації, території та кількості цивільного населення, в інтересах якого буде здійснюватися зазначена допомога.

При цьому важливо пам'ятати, що взяття на себе надмірної відповідальності за виконання завдань та заходів у цивільному середовищі може призвести до довгострокової залежності цивільного населення від військових ресурсів, що буде впливати на строки виводу військ з цього регіону та ускладнювати цивільну діяльність як таку. Тому дуже важливо розвивати у місцевого населення культуру права власності та самостійної підтримки (автономності).

Будь-яка військова діяльність, яка проводиться в цивільному середовищі, повинна використовувати мінімум військових ресурсів, необхідних для виконання завдання. Такий підхід дає можливість військовому командуванню уникнути довгострокової залежності цивільної сторони від військових.

Після забезпечення базових життєвих потреб населення вилучення або зменшення військових ресурсів може призвести до напруження ЦВС, затримувати розвиток місцевого самоврядування, створювати загрозу для безпеки в спільній зоні проведення операції та завдати тривалу шкоду громадській довірі до ЗС України.

Перед взяттям на себе відповідальності за надання

місцевому населенню військової допомоги командування повинно мати відповідні спільні (з місцевою владою) плани завдань та заходів на перехідний період. План перехідного періоду повинен містити ресурси, які можуть бути застосовані, основні етапи, критерії ефективності та кому і коли будуть передані повноваження. Розробка такого плану, зазвичай, покладається на органи військового управління оперативного або стратегічного рівня. На тактичному рівні структурні підрозділи ЦВС будуть безпосередніми виконавцями запланованих акцій (програм).

Незалежно від типу операції чи сценаріїв застосування військ (сил) цивільне середовище може бути як частиною проблеми, так і частиною її вирішення. ОБЦС, вид та рівень співробітництва з ними, а також координація між військовими та різноманітними цивільними організаціями будуть відрізнятися залежно від типу цивільної організації.

7.2. Взаємодія з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування та цивільними організаціями

Взаємодія з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. В урегулюванні криз часто беруть участь урядові установи. Це, насамперед, установи, до сфери повноважень яких відносяться питання тимчасово окупованих територій. В окремих випадках можуть залучатися Міністерство закордонних справ України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Проте на тактичному рівні (незалежно від сценарію чи типу операції) група ЦВС бригади в основному взаємодіятиме з органами місцевого самоврядування до районного рівня (включно) [12].

При цьому потрібно пам'ятати про бажання представників цих структур в умовах кризової ситуації перекласти більшість своїх проблем на війська. Тому, виходячи з принципів ЦВС, у ситуації проведення стабілізаційної операції акцент у діяльності буде зроблено на функції підтримки цивільного середовища.

Відповідно більшість акцій і реалізації програм будуть відбуватися згідно зі стабілізаційними планами. Натомість в умовах проведення військової операції більшість акцій ЦВС носитиме позаплановий характер. Тому в цій ситуації, в умовах можливих різких змін у цивільному середовищі основний акцент з боку військового командування буде ставитися на таких акціях і програмах, які безпосередньо впливають на виконання бойових завдань.

Загальні засади взаємодії з цивільними організаціями.

Розуміння виду організації, її мандату, прав/зобов'язань та спроможностей дозволить групі ЦВС правильно визначити пріоритети у взаємодії з нею, рівень своєї компетенції та прав, а також питання, які можуть вирішити представники органу військового управління вищого рівня [4; 12; 45; 47]. Різноманітні гуманітарні організації (місії, благодійні фонди) діють відповідно до: чинного законодавства України; статуту організації; ратифікованих в Україні міжнародних і європейських конвенцій.

Основні засади діяльності таких організацій можуть бути сформульовані в різних документах, що регламентують ті чи інші напрямки діяльності: посібник із управління, інформаційна політика, порядок подання та розгляду грантових заяв, положення про конфлікт інтересів, етичний кодекс та ін.

Сфери цивільно-військової взаємодії та повноважень учасників.

Відмінності у методах роботи військових та цивільних організацій можуть створювати певні тертя, доки не будуть досягнуті взаєморозуміння та довіра. Для найбільшої ефективності взаємодії важливо визначити частину особового складу ЦВС (наприклад, групу в складі ОЦ ЦВС), учасники якої мають загальне уявлення про цивільні методи роботи та їхні процеси планування, здатні до колективної роботи із цивільним персоналом та населенням для досягнення найвищого рівня взаєморозуміння та взаємо-допомоги [12].

Офіцери цього напрямку повинні мати спеціальну підготовку для здійснення такого роду діяльності. Це зумовлено тим, що робота з цивільними особами значно відрізняється від

роботи з військовослужбовцями. Тому важливо мати такий особовий склад, який розуміє різницю структури, стилю та методів роботи таких організацій, як цивільна влада, ООН тощо. Брак розуміння культури один одного може зашкодити навіть стосункам між військовими різних країн, не кажучи про цивільних, де неправильне розуміння перспектив їх взаємин із військовими може зашкодити військово-цивільним відносинам.

Культура цивільної організації. Необхідно враховувати культуру цивільної організації та специфіку військових організацій [12]. Військові являють собою консервативну, ієрархічну організацію; її члени знаходяться у підпорядкуванні; повноваження на прийняття рішення надаються вищим командуванням; при проведенні операцій військовим притаманно розгортатися напередодні її початку (після належної підготовки, яка може бути доволі тривалою) та згортатися одразу ж при отриманні наказу; більшість процесів та алгоритмів діяльності формалізовані; більшість завдань мають часові обмеження і контролюються.

Тенденція бути більш ліберальною ніж військова організація; лідерами часто є активні молоді люди, які мають багато повноважень; цивільні організації мають тенденцію до довшого підготовчого періоду своєї діяльності; неурядові організації, як правило, розгортаються в зоні збройного конфлікту набагато раніше за військових (до військової операції) та залишаються в ній довший час; діяльність переважно заснована на досвіді, ніж на формалізованих документах; підрозділи нижчого рівня необов'язково звітують головному офісу, замість цього проводиться моніторинг ситуації у сфері діяльності; цивільні організації мають тенденцію діяти за узгодженістю без формалізованих алгоритмів; час виконання завдань не є вирішальним моментом для таких організацій, на відміну від військових (це пояснюється тривалими термінами перебування перших в зоні збройного конфлікту).

Взаємодія з міжнародними організаціями. ЦВС взаємодіє з усіма суб'єктами цивільного середовища. При цьому взаємовідносини з міжнародними неурядовими організаціями в

гуманітарному секторі можуть бути першочерговими, тому що ці питання є найбільш важливими на ранніх фазах проведення операції та скоріш за все привернуть особливу увагу з боку ЗМІ. До найбільших активних діячів у цивільному середовищі належать міжнародні організації – ООН та ОБСЄ, які створені на підставі міжурядових домовленостей і працюють на міжнародному рівні.

Під мандатом ООН діють такі організації [12].

1. Програма розвитку ООН, ПРООН, яка керує та координує найбільш широку технічну допомогу з боку ООН. Діяльність цієї та деяких інших цивільних організацій спрямовано більше на реконструкцію кризового регіону, ніж на надання різноманітної допомоги. Ці агенції проводять більше часу в зоні кризи, ніж військові. Тому в цьому випадку завданням посадових осіб ЦВС є визначення разом з місцевою владою (і, коли це можливо, – з основними агенціями) вимог, параметрів допомоги та ресурсів, необхідних для реконструкції регіону, щоб дати можливість цим організаціям розпочати або продовжувати роботу в найбільш сприятливих умовах.

Агенції з питань реконструкції (наприклад, Агентство США з міжнародного розвитку) у більшості випадків, вже будуть мати виділені ресурси для здійснення проєктів з подолання кризи та розвитку цього регіону.

2. Управління ООН з координації гуманітарних питань (УКГП), яке більш реально може бути задіяно для координації надання допомоги від інших організацій, які працюють під егідою ООН, таких як Управління Верховного комісара у справах біженців (УВКПБ ООН), Всесвітня продовольча програма (ВПП ООН), Фонд народонаселення ООН (ФН ООН), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ).

3. Міжнародна організація з питань міграції (МОМ), яка є прикладом іншої впливової організації і також може бути задіяна у вирішенні проблемних питань населення в зоні збройного конфлікту або в місцях компактного проживання ВПО.

4. Агенції по захисту прав людини та демократії. Основними агенціями є Управління Верховного комісара ООН з

прав людини (УВКПЛ) та Бюро з питань демократичних інституцій та прав людини ОБСЄ. Їх завдання – захист прав людини в тих країнах та на окупованих територіях, де порушення прав людини є відомим фактом, та впровадити демократичні цінності і верховенство закону на усіх рівнях влади. ОБСЄ також має мандат на проведення моніторингу виборів та координацію програм щодо впровадження демократичних цінностей.

Дещо окремо в цій сфері знаходяться міжнародні організації, які займаються впровадженням процедур із зменшення загибелі та поранень цивільних, наприклад міжнародна організація «Центр захисту цивільних під час збройного конфлікту» (Center for Civilians in Conflict, CIVIC).

5. Організації-донори. Донорами можуть бути як національні організації, так і міжнародні організації, наприклад Організація економічного співробітництва і розвитку, Генеральний Директорат Європейської Комісії з питань цивільного захисту та гуманітарної допомоги, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Міжнародний благодійний фонд «Карітас-Україна», різноманітні програми Європейського Союзу.

У зв'язку з тим, що ці організації можуть контролювати більшість заходів, які спрямовані на розвиток, вони будуть відігравати важливу роль під час планування довгострокових програм. Тому взаємозв'язок між військовими формуваннями та зазначеними вище організаціями встановлюється на урядовому рівні.

Особливістю взаємодії з міжнародними організаціями в районі збройного конфлікту є те, що Генеральний секретар ООН може призначати керівну агенцію для координування діяльності усіх сторін (за винятком військових), які беруть участь у проведенні гуманітарної операції.

Як правило, такою організацією є одна з основних агенцій ООН, наприклад Програма розвитку ООН (ПРООН), Управління головного комісара ООН у справах біженців.

До Світового банку входять дві інституції – Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) та Міжнародна асоціація розвитку (МАР). Надання гуманітарної допомоги здійснюється

через партнерські гуманітарні організації Європейської Комісії, зокрема у рамках очолюваного НУО «Людина в біді» консорціуму «ACCESS» у партнерстві з гуманітарною організацією «Лікарі світу», Агентством з питань технічного співробітництва та розвитку (ACTED) та ініціативи ІМРАСТ, НУО «Хелпейдж Інтернешнл», БФ «Право на захист» та Українським Форумом НУО.

Окрім цього, наданням гуманітарної допомоги також займаються Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ), УВКБ ООН, УКГС, МОМ, ЮНІСЕФ, НУО «Врятуймо дітей», благодійний фонд «Прем'єр Уржанс Інтернасьональ», Норвезька рада у справах біженців, Данська рада у справах біженців, а також консорціум під керівництвом АСТЕД (у партнерстві з Данським товариством Червоного Хреста та БФ «Право на захист»), Світова продовольча програма, Міжнародний дитячий фонд.

Характерними зобов'язаннями керівної агенції є [12]:

1. Виступати в ролі контактної організації для усіх сторін у випадку надзвичайної ситуації та особливо під час планування діяльності та обміну інформацією;

2. Координувати польову діяльність гуманітарних організацій з метою запобігання дублюванню зусиль та нераціональним витратам ресурсів з боку останніх;

3. Бути зв'язковою ланкою з військовим командуванням (від оперативного рівня і вище).

У разі не призначення керівної агенції Генеральний Секретар ООН призначає координатора з гуманітарних питань, який нестиме повну відповідальність за координацію цих питань. Це може бути координатор, який постійно проживає в даному регіоні (голова Представництва ООН у країні) або інший компетентний офіційний представник ООН.

Координатор з гуманітарних питань або його заступник можуть бути також представниками Управління по координації гуманітарних відносин, який координує міжнародну гуманітарну діяльність.

На підставі експертиз провідних агенцій ООН координатор з гуманітарних питань буде визначати агенціям відповідні

сектори діяльності. Наприклад Управлінню головного комісара ООН у справах біженців – діяльність з біженцями, Світовій продовольчій програмі – продовольчі та логістичні питання тощо. Також він буде призначеним офіційним представником з питань безпеки та відповідати, через Координатора ООН з питань безпеки за безпеку і захист всього керівництва та персоналу ООН. Тому взаємовідносини між військового командування та координатором з гуманітарних питань є дуже важливими.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ), на відміну від вищеперерахованих міжнародних організацій, не був створений на підставі міжурядової домовленості і є організацією з особливим мандатом, що дозволяє йому виконувати свою місію по всій території бойових дій. МКЧХ є безсторонньою, нейтральною і незалежною організацією, єдиною гуманітарною місією якої є запобігання жорстокості, захист життя і честі жертв війни, надання їм допомоги. Ця організація направляє і координує заходи з питань надання допомоги, які здійснюються Міжнародним Рухом Червоного Хреста і Червоного Півмісяця під час збройних конфліктів та після них. Діяльність МКЧХ є єдиною в своєму роді та його роль обумовлена міжнародними домовленостями, особливо такими, як Женевські Конвенції 1949 року, їхніми додатковими протоколами 1977 року який визначений у Женевських Конвенціях 1986 року.

Ключовим моментом у процесі координації діяльності з гуманітарними організаціями є взаємодія командування військової операції з так званою Радою агенцій, яка збирається на наради з питань гуманітарної цивільно-військової координації в зоні збройного конфлікту. Головою її є координатор з гуманітарних питань, представник керівної агенції або спеціальний представник Генерального секретаря ООН. Вона складається з представників усіх агенцій ООН, НУО та МКЧХ (на правах спостерігачів). Представники структурних підрозділів ЦВС (одного з ОЦ ЦВС) повинні бути присутніми при проведенні цього заходу.

Взаємодія з неурядовими організаціями. На тактичному рівні структурні підрозділи ЦВС в основному взаємодіють з

неурядовим організаціями. Це досить широке коло організацій з різноманітними повноваженнями, завданнями та пріоритетами. Велика кількість їх вже може діяти в кризовому регіоні, а більшість з них діють у цьому районі ще до розгортання там військ. Деякі з них можуть бути налаштовані проти співпраці з військовими та перешкоджати будь-яким спробам координації їх діяльності. Однак це є підтвердженням необхідності співробітництва з ними за допомогою налагодження діалогу, обміну інформацією та координації ресурсів для досягнення загальної мети.

Неурядові організації поділяються на дві категорії [12]:

1. *Уповноважені.* Уповноваженою неурядовою організацією вважається така організація, яка офіційно визнана керівною міжнародною організацією, знаходиться в зоні збройного конфлікту або кризи та їй дозволено діяти в цій зоні.

2. *Не уповноважені.* Не уповноваженою організацією вважається та організація, що не має офіційного визнання або дозволу та її діяльність здійснюється за власним бажанням. Ці організації можуть бути найняті міжнародними або уповноваженими неурядовими організаціями. Наприклад, існує низка організацій, які створені для підтримки однієї сторони конфлікту, що в більшості випадків передбачає надання їм зовнішньої підтримки.

Потрібно дуже вибірково підходити до контактів з такими неурядовими організаціями, тому що вони можуть порушити нейтралітет та ускладнювати підрозділам ЦВС здійснення їхньої діяльності серед місцевого населення або загалом перешкоджати проведенню військової операції. Тому перед початком взаємодії з неурядовою організацією потрібно, з'ясувати:

основи формату діяльності, її статус;

як довго вони працюють у своїй сфері;

чи не змінювали вони сфери своєї діяльності, якщо «так» – то як часто;

чи існують корпоративні («внутрішні») обмеження в діяльності НУО;

чи здійснюють вони свою діяльність на тимчасово

окупованій території;

чи оприлюднюють вони звіти зі своєї діяльності;

наскільки вони готові до співпраці з військовими, а саме: чи готові вони ділитися інформацією про цивільне середовище у своїй сфері, чи лише збираються використовувати можливості ЦВС та військових підрозділів для сприяння їхній діяльності, забезпечення пересування конвоїв тощо.

Взаємодія з гуманітарними організаціями. Для ефективної взаємодії з цивільними гуманітарними організаціями в зоні проведення військової операції важливим є розуміння принципів, якими вони керуються в своїй діяльності [12; 22; 45]:

1. *Гуманність.* Основна спрямованість діяльності гуманітарних організацій – зменшення страждань цивільного населення, яке перебуває в зоні лиха чи збройного конфлікту. Особлива увага при цьому приділяється найбільш незахищеним частинам населення, таким як діти та люди похилого віку. З огляду на зазначене діяльність гуманітарних організацій не завжди співпадає з метою військової місії, що потрібно враховувати при організації взаємодії з ними.

2. *Безсторонність.* Гуманітарна допомога надається без огляду на національність, стать, політичні погляди, расу або релігію. Допомога направляється тільки за вимогою (тобто при наявності інформації про конкретних потребуючих). При цьому пріоритет віддається негайним випадкам та лихам. Цей принцип, за умови його дотримання, дозволяє гуманітарним організаціям діяти по обидва боки від лінії зіткнення.

3. *Нейтралітет.* Гуманітарна допомога надається без втручання у військові дії, а її надавачі не можуть ставати на будь-яку сторону у збройному конфлікті чи суперечках політичного, релігійного або ідеологічного характеру. З огляду на це більшість гуманітарних організацій зважають на сприймання їхньої діяльності третьою стороною. Проте деякі гуманітарні організації (не міжнародні) можуть обирати лише одну сторону збройного конфлікту, або їхня діяльність на непідконтрольних уряду територіях може бути заборонена противником. Зазначене потрібно враховувати при взаємодії з ними.

Виходячи із вищезазначених принципів, гуманітарні організації в більшості ситуацій намагатимуться розширити так званий «гуманітарний простір» (середовище, в якому вони діють) та збільшити «гуманітарну відстань» між ними і представниками ЗС України. Велике занепокоєння з боку міжнародних неурядових організацій викликає бажання військових застосовувати їх безпосередньо для надання гуманітарної допомоги. У той самий час ці організації потребують забезпечення безпеки їхньої діяльності в умовах збройного конфлікту.

З практичної точки зору не обов'язково мати однаковий рівень співробітництва з усіма цивільними сторонами протягом кризи чи збройного конфлікту.

Цивільні сторони, з якими співпрацюватиме особовий склад військових підрозділів, будуть зважати на свої пріоритети. Втрата консенсусу між окремими представниками цивільного середовища та військами загалом може виникнути раптово, тому військове командування повинно бути готовим до виділення ресурсів та часу для вирішення проблеми. Відповідно посадові особи ЦВС повинні віднаходити баланс між доступністю для цивільних дієвих осіб, захистом військ та проведенням військової операції.

Військове командування повинно розуміти рівень сприйняття та інтереси, повноваження та компетенцію, здатності та можливості ключових цивільних осіб, які знаходяться в зоні проведення військової операції. Це дасть можливість командуванню визначити рівень ЦВС – що можливо досягнути, а що ні, що може бути здійснено, а що ні, ким та при яких обставинах.

Найефективніший шлях вирішення цього питання для військ – це розуміння навиків, знань та можливостей міжнародних неурядових організацій, а також встановлення і підтримка взаємовідносин перед розгортанням підрозділів у районі проведення військової операції.

Підходи до обміну інформацією з цивільними організаціями. Обмін інформацією між військовими та

гуманітарними сторонами (який може бути корисним для обох сторін) є необхідним, навіть не дивлячись на те, що потрібно забезпечити між ними відповідну дистанцію [11; 12; 38].

Посадові особи ЦВС можуть надавати гуманітарним організаціям лише ту інформацію, яка стосується критичного стану цивільного населення. Інформація, яка здобута за допомогою структурних підрозділів ЦВС та використовується для підтримки військ, повинна застосовуватися з обережністю та захищати джерела цієї інформації там, де це можливо.

Не підлягає передачі інформація для службового користування та отримана від розвідувальних органів і структур. У разі виникнення сумнівів рішення про надання тієї чи іншої інформації приймається вищою посадовою особою ЦВС у районі проведення військової операції. У зазначених процесах потрібно дотримуватися принципу конфіденційності щодо інформації, отриманої від гуманітарних організацій, і не передавання її іншим гуманітарним організаціям (оскільки в одній і тій самій сфері діють різні гуманітарні організації, з огляду на знаходження донорської підтримки вони не зацікавлені в передачі інформації третій стороні). Відповідно обмін даними може відбуватися лише на основі двосторонньої довіри між гуманітарними організаціями та структурними підрозділами ЦВС.

Загалом потрібно бути обережним при обговорюванні будь-яких питань з цивільними особами. Іноді цивільний персонал організацій або місцеві мешканці можуть діяти (свідомо або несвідомо) як інформатори для однієї з конкуруючих сторін (організацій) цивільного середовища.

7.3. Взаємодія з корпоративним сектором, бізнес-структурами, релігійними організаціями та волонтерськими групами

Взаємодія з корпоративним сектором та бізнес-структурами. Корпоративний сектор (бізнес) включає інтереси багатонаціональних, цивільних або інших комерційних компаній, які, можливо, вже здійснюють свою діяльність у зоні збройного

конфлікту (кризи) або можуть бути задіяні в процесі реконструкції цього регіону ще під час проведення військової фази операції [12]. Представники місцевого бізнесу також можуть бути джерелом корисної інформації про місцеву територіальну громаду та відігравати важливу роль у такому виді діяльності, як інтеграція демобілізованих представників збройних сил у цивільне середовище.

Цивільні компанії можуть бути задіяні як для негайного поліпшення ситуації навколо кризи, так і відродження цього регіону в подальшому. Взаємозв'язок з цими організаціями є необхідним для отримання допомоги з певних питань та встановлення координації їх діяльності.

Взаємодія з релігійними організаціями. Релігійні організації крім задоволення суто культових потреб віруючих виконують багато суспільно корисних функцій [12;47]. Крім того, сучасний характер гібридної війни може перетворити їх як на активних союзників державної влади, так і на противників. Частина з них зберігатимуть виключно нейтральну позицію.

Релігійні організації з тривалими міжнародними зв'язками мають у складі своїх керівних органів спеціалізовані структури, які організовують соціальну роботу серед різних верств населення (ветерани, вдови, молодь, люди літнього віку, бідні, інваліди тощо).

Деякі з релігійних організацій мають структури, які займаються співробітництвом із ЗС України, іншими військовими формуваннями, утвореними відповідно до законодавства України, та правоохоронними органами. Інші – розглядають військових як перспективну групу для поширення свого віровчення (особливо в умовах збройного конфлікту).

Для ефективнішого залучення населення релігійні організації створюють свої благодійні фонди (як, наприклад, мережа національних благодійних фондів «Карітас», громадські організації («Мальтійська служба», «Християнська служба порятунку» тощо), установи (реабілітаційні центри, поліклініки, школи) або численні волонтерські проєкти без юридичної реєстрації (наприклад, реабілітація ветеранів, надання допомоги

в обміні полоненими, нештатне капеланство, організація концертної діяльності, відбудова житла тощо).

В окремих випадках представники релігійних організацій виступають захисниками інтересів цивільних осіб, лідерами думок і мають вплив на місцеве населення, що робить їх активними діячами в цивільному середовищі.

Взаємодія з волонтерськими групами. Волонтерські групи є особливою групою, що представляє корпоративний сектор. Характерні особливості волонтерських груп [12]:

відданість провідній ідеї або своїм корпоративним інтересам (незалежності України, правової держави, захисту окремих соціальних груп тощо);

необов'язковість оформлення свого правового статусу;

несистемний характер діяльності;

тимчасовість існування та велика ротація членів.

Дуже часто їхня діяльність орієнтована на конкретний підрозділ або на якусь одну сферу (правовий захист потерпілих, надання дрібних медичних послуг, національно-культурна підтримка підрозділів тощо).

Взаємодія з волонтерськими групами подекуди вимагає від особового складу ЦВС дотримання законодавства та вимог військового командування в районах проведення військової операції, високої зібраності та концентрації уваги, оскільки учасники цих груп можуть не знати цих вимог та/або не вважати себе зобов'язаними їх виконувати.

7.4. Взаємодія з цивільним населенням та місцевими лідерами

Взаємодія з цивільним населенням. Цивільне населення є основним гравцем у районі збройного конфлікту [4; 12; 45; 47].

Цивільна громада складається з громадян, які не мають офіційного представництва, реєстрації або юридичного статусу, що визначає їх як представників місцевої адміністрації або уповноваженої організації в зоні проведення військової операції. Ситуація, під час якої потрібно військове втручання, впливатиме

на статус-кво цивільного населення та ситуацію, яка склалася навколо нього. Збройний конфлікт або стихійне лихо матимуть людський (гуманітарний) вимір. Результатом цієї кризи може бути залишення населенням його місця знаходження – як добровільно, так і примусово. Така категорія населення відноситься до переміщених осіб. Такими особами є [12]:

ВПО – особа, яка переміщена в межах країни, є персоною, яка була вимушена покинути свій дім або місце проживання негайно або непередбачено в зв'язку із збройним конфліктом, систематичним порушенням прав людини, природним стихійним лихом або лихом, яке створено людиною, та яка не перетнула адміністративних кордонів країни;

біженець – особа, яка боїться переслідування з боку певних соціальних або політичних груп за расовими, релігійними, національними ознаками та знаходиться за межами країни, громадянином якої вона є, неспроможна отримати захист з боку цієї країни або не має громадянства і знаходиться за межами країни свого минулого місця проживання та не в змозі повернутися.

Взаємодія з місцевими лідерами. Для ефективного виконання військової місії в конфліктному регіоні дуже важливим є знання місцевих уявлень, традицій та звичаїв, особливо щодо ставлення до уряду, збройних сил, представників великого бізнесу [12]. У таких ситуаціях місцеві лідери можуть бути кращими експертами з питань системи влади та впливу, ніж представники офіційної цивільної влади.

У цивільній спільноті зазвичай є особистості (лідери), які мають неофіційну владу та вплив. Як правило, такі люди є в кожному невеликому населеному пункті, селі, селищі.

Не треба плутати цю категорію населення з громадськими активістами. Громадські активісти – це особи, які генерують ідеї розвитку суспільного життя або висвітлюють актуальні проблеми місцевої громади перед офіційними органами влади. Часто навколо них формується невелика група прихильників, яка з часом може інституалізуватися у громадську організацію з юридичним статусом. Але основною характеристикою цієї

категорії є все ж таки обмежений вплив на громаду. Вони можуть бути експертами, як правило, лише в одній сфері.

Громадські активісти дуже часто намагаються стати місцевими лідерами. Щоб уникнути спілкування військового командування з кожною постраждалою цивільною особою, представники ЦВС повинні встановлювати взаємозв'язок саме з їх лідерами. Такими лідерами вважаються ті особи, які неофіційно контролюють рішення спільноти, ресурси, вплив та керують думками та діями цивільного населення.

ГЛАВА 8. Види та особливості військової підтримки гуманітарних операцій

8.1. Сутність та особливості військової підтримки гуманітарних операцій

У випадку збройного конфлікту частина цивільного населення потребує підтримки з боку організацій, які беруть участь у проведенні гуманітарних операцій. Коли гуманітарні ресурси недоступні та гуманітарні агенції неспроможні або не схильні надати необхідну допомогу, тоді виникає необхідність надання безпосередньої підтримки з боку ЗС України.

Допомога цивільному середовищу зазвичай здійснюється у трьох формах [12]:

- надання добровільної допомоги (здійснюють ЗС України);

- надання гуманітарної допомоги (органи виконавчої влади, волонтери, благодійні фонди, міжнародні та неурядові організації);

- реалізація програм розвитку (центральні органи виконавчої влади, міжнародні та неурядові організації).

Використання військових можливостей для надання допомоги місцевому населенню не є обов'язковим для військ. В країнах НАТО такий тип допомоги називається «добровільна допомога» [45]. Якщо надання такої допомоги застосовується для досягнення військових цілей – така діяльність не може

розглядатися як гуманітарна операція. Коли війська не є «останньою надією» для вирішення гуманітарних питань, то їхнє залучення до проведення гуманітарних операцій несе ризики компрометування гуманітарних принципів. Таке рішення може зробити представників гуманітарних організацій мішенню та/або зашкодити успіху проведення гуманітарної операції як такої.

При проведенні військової підтримки гуманітарних операцій війська, як правило, не передаються під командування цивільним організаціям. В умовах ліквідації наслідків стихійного лиха чи техногенної катастрофи відповідним рішенням уряду можуть вводитися особливості взаємодії їх зі штабом ліквідації стихійного лиха.

Мета військової підтримки гуманітарних операцій – надання допомоги задля недопущення гуманітарної катастрофи, створення сприятливих умов життєзабезпечення у цивільному середовищі, якнайшвидше відновлення спроможностей органів виконавчої влади та місцевого самоврядування виконувати покладені на них функції.

Гуманітарні операції проводяться виключно під керівництвом цивільних структур. Вони характеризуються прикладанням зусиль, які є [12]:

- локальними (обмеженими територіально);
- тимчасовими (здійснюються не в режимі повсякденної діяльності);
- інтенсивними і негайними (за різними напрямками);
- охоплюють значну частину населення;
- потребують координації між різними державними установами, військовими та правоохоронними формуваннями, закладами охорони здоров'я, рятувальними службами, гуманітарними організаціями та волонтерами.

Структурні підрозділи ЦВС органів військового управління є ключовими суб'єктами при здійсненні військової підтримки гуманітарних операцій.

ЦВС більше спрямовано на співробітництво з цивільними сторонами, ніж на надання підтримки або допомоги. Однак, у разі необхідності, такі факти справді можуть мати місце. Військова

підтримка гуманітарної операції залежно від завдань, які виконують підрозділи ЗС України, може здійснюватися у районі проведення військової операції (бойових дій) або в районі ліквідації наслідків надзвичайної ситуації.

Органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, інші спеціалізовані формування (ДСНС України, рятувальні служби тощо), міжнародні та неурядові організації розглядаються як такі, що планують, узгоджують, організують та проводять гуманітарні операції.

Підрозділи та частини ЗС України взаємодіють з організаціями, які беруть участь у проведенні гуманітарних операцій, або власними силами можуть здійснювати військову підтримку гуманітарних операцій у разі [12]:

коли проведення гуманітарної операції створить сприятливі умови для досягнення кінцевої мети військової операції або істотно поліпшить умови її проведення;

виникнення надзвичайної ситуації у порядку, визначеному законодавством України, або у випадках, коли: військова підтримка розглядається як «остання надія»; у цивільному середовищі відсутні альтернативні ресурси, сили та засоби для допомоги цивільному населенню; надзвичайна ситуація вимагає негайних та рішучих дій для запобігання жертвам серед цивільного населення та зменшення їх страждань.

Вимоги до військової підтримки гуманітарної операції [12]:

1. Мета проведення гуманітарної операції повинна співпадати з кінцевою метою військової операції та забезпечувати створення сприятливих умов для виконання військами покладених на них завдань.

2. Військова підтримка проведення гуманітарної операції повинна бути обмежена в часі та території проведення;

3. Військова підтримка гуманітарної операції повинна бути обмежена у використанні військових ресурсів;

4. Гуманітарна операція не повинна відволікати основної уваги військового командування від проведення військової операції або виконання підрозділами та частинами покладених на них завдань та функцій;

5. Військова підтримка гуманітарної операції не повинна погіршувати ситуації після її припинення або передачі функцій до органів державної влади.

Загалом метою діяльності ЦВС є створення таких умов, при яких органи державної влади та місцевого самоврядування можуть виконувати покладені на них обов'язки без залучення військових сил і засобів. Проте в населених пунктах зі складною безпековою ситуацією групи ЦВС можуть залучатися до доставки / видачі гуманітарної допомоги. Такі завдання для груп ЦВС не можна вважати нормою.

Доставка і роздача гуманітарної допомоги (як виняток) можлива в таких ситуаціях [12]:

під час ліквідації наслідків стихійного лиха чи техногенної катастрофи;

у місцях тимчасової дислокації великої кількості ВПО (якщо органи державної влади не справляються з цією місією);

для вихованців закладів інтернатного типу;

для місцевого населення, яке проживає в населеному пункті на лінії розмежування (якщо міжнародні та неурядові організації не можуть цього робити).

Роздача гуманітарної допомоги повинно відбуватися під егідою керівника закладу, голови органу місцевого самоврядування (територіальної громади) або виборної місцевої особи, якій довіряє усе населення цього населеного пункту.

При оцінці ситуації для планування здійснення військової підтримки гуманітарних операцій додатково аналізуються [12]:

1. Мета, цілі, діяльність, спроможності та наявні ресурси державних та недержавних установ та організацій, які можуть бути використані для проведення гуманітарної операції;

2. Мета, цілі, діяльність, спроможності та наявні ресурси М/НУО;

3. Наявні ресурси у державному та приватному секторі, які можуть бути використані для проведення гуманітарної операції;

4. Стан задоволення базових потреб населення;

5. Стан надання державних та муніципальних послуг населенню, тенденції змін в їх якості в порівнянні з докризовим

часом;

6. Кількість, місця розташування, укомплектованість особовим складом, стан забезпеченості, стан матеріально-технічної бази та якість надання послуг закладами охорони здоров'я, рятувальними службами, поліцією;

7. Соціальні, етнічні, релігійні, культурні чинники, які можуть стати на заваді проведенню гуманітарної операції;

8. Чинники, які впливають на формування громадської думки місцевого населення;

9. Ставлення місцевого населення до причин, які зумовили існуючий стан цивільного середовища;

10. Ставлення місцевого населення до організацій, які проводять гуманітарну операцію.

Основними сценаріями військової підтримки гуманітарних операцій є [12]:

примусова чи добровільна евакуація населення (підтримка ВПО);

забезпечення життєво важливих функцій великих груп населення;

відновлення (захист) критичних об'єктів інфраструктури; ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру;

підтримка цивільного середовища в щойно звільненому н.п.

8.2. Військова підтримка гуманітарних операцій з примусової чи добровільної евакуації населення та із забезпечення життєво важливих функцій великих груп населення

Військова підтримка гуманітарних операцій з примусової чи добровільної евакуації населення. Метою військової підтримки при цьому сценарії є забезпечення життєвих потреб великих груп населення, які переміщуються із зони лиха або зони можливого вогневого ураження. Зазначений сценарій передбачає: організацію, будівництво та адміністрування таборів для ВПО, забезпечення охорони цих

таборів, надання або сприяння у доставці до таборів продуктів харчування, води, медикаментів, надання невідкладних медичних послуг, палива, транспортування гуманітарної допомоги, транспортування ВПО до інших місць їх безпечного розміщення.

Типові обставини, які ускладнюють діяльність оперативних груп ЦВС при зазначеному сценарії [12]:

відсутність деталізованих планів, алгоритмів дій, розподілу обов'язків між урядовими організаціями;

відсутність необхідної кількості технічно справних транспортних засобів;

відсутність наказу (рішення) голови органу місцевого самоврядування щодо організованого отримання дизельного пального для заправки автотранспорту;

Ознаки надзвичайної ситуації

1. Масові людські жертви;

2. Наявність або загроза загибелі людей;

3. Істотне погіршення стану здоров'я людей;

4. Значне погіршення умов життєдіяльності;

5. Істотне погіршення стану навколишнього природного середовища;

6. Значні матеріальні збитки відсутність плану дій групи ЦВС в умовах постійних обстрілів; неготовність офіцерів групи в початковий період до інтенсивного розвитку подій у зв'язку з відсутністю необхідних знань та досвіду діяльності в складних обставинах; психологічне виснаження особового складу групи ЦВС та хронічне недосипання.

Військова підтримка гуманітарних операцій із забезпечення життєво важливих функцій великих груп населення. При такому сценарії метою є створення безпечних умов для гуманітарних організацій щодо транспортування, складування, сортування, зберігання, роздачі гуманітарної допомоги постраждалому населенню.

Залежно від обставин військова підтримка операцій з роздачі гуманітарної допомоги може здійснюватися як стосовно всієї операції, так і її окремих етапів. У разі особливої небезпеки для співробітників гуманітарних організацій або під впливом

інших чинників у виняткових випадках роздача гуманітарної допомоги може здійснюватися військовослужбовцями ЗС України.

Особливістю такого сценарію є те, що основні заходи повинні бути проведені протягом перших 48 годин з моменту катастрофи. Якщо плани дій за зазначеним сценарієм не були виконані завчасно, якісно надати допомогу буде неможливо. Тому цей сценарій, насамперед, передбачає: сприяння наданню допуску у зону бойових дій або район проведення операції з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації представникам міжнародних організацій, забезпечення безпеки місць складування, сортування та зберігання гуманітарної допомоги, забезпечення безпеки конвоїв, співробітників та обладнання гуманітарних організацій, забезпечення мінної безпеки проведення операцій з видачі гуманітарної допомоги.

8.3. Військова підтримка гуманітарних операцій з відновлення критичних об'єктів інфраструктури, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру

Військова підтримка гуманітарних операцій з відновлення критичних об'єктів інфраструктури. Основне завдання військового командування при цьому сценарії полягає [12]:

у короткостроковій перспективі – у підтримці (реалізації) проєктів, які будуть швидко реалізовані та матимуть значний позитивний вплив на цивільне середовище;

у довгостроковій перспективі – у створенні безпечних умов для роботи установ та організацій, на які покладено обов'язок з відновлення інфраструктури постраждалих регіонів.

Зазначений сценарій передбачає: відновлення електромереж, систем газо- та водопостачання, систем каналізації та водовідведення, відновлення лікарень, шкіл, дитячих садків, ремонт доріг, систем зв'язку та комунікацій, сприяння відновленню житлового фонду, відбудову та підтримку

місць для тимчасового розміщення населення, відновлення або реорганізацію логістичних шляхів постачання продуктів харчування, води та медикаментів, розмінування місцевості.

Цей сценарій може також включати захист об'єктів критичної інфраструктури. Такий захист здійснюється тимчасово, коли органи державної влади, інші відомства, установи та організації, а також власники (розпорядники) таких об'єктів, на яких покладено завдання щодо їх захисту, не в змозі, тимчасово втратили спроможність або не бажають виконувати завдання щодо забезпечення безперебійного функціонування об'єктів критичної інфраструктури. Водночас їх втрата, руйнування або порушення функціонування можуть істотно погіршити умови проведення військової операції (унеможливають виконання підрозділами та частинами ЗСУ завдань за призначенням) або завдати шкоду національним інтересам України.

Функції щодо відновлення і захисту об'єктів критичної інфраструктури, які тимчасово виконуються військовими підрозділами, повинні бути якнайшвидше передані відповідним органам виконавчої влади. Лише Міжнародний Комітет Червоного Хреста та ООН мають відповідні алгоритми і ресурси надання допомоги в такий короткий час.

У той самий час, якщо дозволяють обставини, потрібно зробити все можливе для мінімізації наслідків шкоди, завданої внаслідок бойових дій чи діяльності військ. Надання такої добровільної допомоги населенню з боку військ має частковий, одноразовий і тимчасовий характер.

Основним завданням посадових осіб ЦВС в умовах завершення активної фази військової операції або значного зменшення інтенсивності бойових дій є збір інформації про пошкодження, завдані цивільній інфраструктурі, класифікація їх і передача цієї інформації посадовим особам, які є розпорядниками державних коштів за цією статтею витрат. Отримана інформації може передаватися гуманітарним організаціям, які реалізують відповідні міжнародні програми.

Військова підтримка гуманітарних операцій з ліквідації

наслідків надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Метою залучення військ (сил) є недопущення гуманітарної катастрофи та якнайшвидше налагодження діяльності органів виконавчої влади і роботи служб [12]. Такий сценарій передбачає вищеперераховані заходи, а також: надання інженерної техніки, кваліфікованого персоналу, транспортну підтримку (включаючи авіаційні перевезення), надання спеціалізованого обладнання та особового складу.

Склад військових сил і засобів ЗС України, які будуть залучатися до здійснення цих заходів, порядок взаємодії з міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади і місцевого самоврядування визначаються Верховним головнокомандувачем ЗС України.

При цьому потрібно виходити з проблем, які є типовими в процесі реагування на надзвичайну ситуацію, а саме [12]:

через обмежений доступ до населеного пункту може бути обмежена інформація про масштаби інциденту та гуманітарні потреби населення, оскільки міжнародні та неурядові організації не зможуть проводити оцінки потреб та, відповідно, надавати допомогу;

відсутні практичний алгоритм передачі необхідної інформації від першоджерела (контактна особа на місці надзвичайної події) до обласної (районної) державної адміністрації, міжнародної та неурядової організації та узагальнення повної інформації про надзвичайну подію від усіх учасників реагування;

у більшості ситуацій міжнародні та неурядові організації та інші учасники мають змогу надавати гуманітарну допомогу, однак цей процес ускладнюється проблемами, пов'язаними з логістикою та доставкою допомоги у конкретний населений пункт;

при роздачі гуманітарної допомоги населенню у вигляді будівельних матеріалів проблемним є питання проведення безпосередньо відновлювальних робіт, оскільки не всі мешканці мають будівельні навички або взагалі не мають фізичної змоги виконувати важкі відновлювальні роботи;

відсутній або не в повному обсязі сформований матеріальний резерв для реагування на надзвичайну ситуацію у селищній раді та райдержадміністрації в умовах збройного конфлікту;

не всі учасники процесу реагування забезпечені засобами індивідуального захисту життєво важливих місць (органів), а саме броньованими касками та броньованими жилетами.

У процесі ліквідації наслідків надзвичайної ситуації з боку цивільного населення та міжнародних і неурядових організацій позитивно сприймаються, зокрема [12]:

відкритість та зацікавленість щодо співпраці та координації дій між військовим командуванням, органами державної влади, місцевого самоврядування та міжнародними і неурядовими організаціями;

оперативна роздача гуманітарної допомоги місцевому населенню через представників органів місцевого самоврядування;

ініціативність та відкритість підрозділів ЗС України, ДСНС України та Національної поліції України (що суперечить їх компетенції та основним обов'язкам) у проведенні відновлювальних робіт (ремонту) приватних будинків мешканців селища та об'єктів інфраструктури.

8.4. Військова підтримка гуманітарних операцій з підтримки цивільного середовища в щойно звільненому населеному пункті та координація гуманітарного розмінування

Військова підтримка гуманітарних операцій з підтримки цивільного середовища в щойно звільненому населеному пункті. Метою є якнайшвидша ліквідація наслідків бойових дій (гуманітарне розмінування, гасіння пожеж, надання невідкладної допомоги пораненим), створення і підтримка діяльності органу місцевого самоврядування, військової або військово-цивільної адміністрації, забезпечення прийнятного рівня безпеки, налагодження роботи комунальних служб та

координація надання добровільної допомоги з боку військ та гуманітарної допомоги з боку гуманітарних організацій.

Координація гуманітарного розмінування. Одним з елементів захисту цивільного населення в районі бойових дій (військової операції) є очищення територій, які використовуються виключно цивільними особами [30]. До виконання робіт можуть залучатися міжнародні та неурядові організації, що передбачає активне залучення до координації цієї діяльності посадових осіб ЦВС (в основному – з ОЦ ЦВС).

До обов'язків офіцера з координації розмінування відносяться [12]:

- обробка заявок щодо обстеження місцевостей на вибухонебезпечні предмети та розмінування;

- інформування органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та цивільного населення про ризики, пов'язані із мінами та вибухонебезпечними предметами;

- збирання та подання по команді інформації для внесення змін до «Інтерактивної карти територій, забруднених мінами та вибухонебезпечними предметами».

ГЛАВА 9. Зміст комплексних завдань цивільно-військового співробітництва в цивільному середовищі

9.1. Захист цивільного населення і відслідковування шкоди, завданої цивільній інфраструктурі в районі військової операції

Частина завдань щодо цивільних, які покладаються на ЦВС, не може бути вирішена лише їхніми силами і засобами. Такі завдання потребують комплексного міжвідомчого підходу і покладаються на різні військові підрозділи (служби), органи державної влади, урядові структури, міжнародні організації тощо. З огляду на це в документах НАТО вони мають назву «наскрізні теми», а до їх завдань належать [45]:

- захист цивільного населення;

захист жінок та дівчат під час збройних конфліктів та в пост конфліктний період;

захист дітей під час збройних конфліктів;

захист культурної спадщини;

посилення заходів боротьби з корупцією.

У сфері захисту прав і свобод людини за нових викликів у сфері безпеки проблеми дотримання прав і свобод не вирішуються повністю. Те саме стосується захисту цивільного населення в умовах довготривалого збройного конфлікту. Процес захисту цивільного населення – це поєднання: політичних рішень та дій; захисту від фізичного насильства; створення установ, які можуть гарантувати довготривалий захист від насильства.

При проведенні операцій військове командування несе юридичну відповідальність і зобов'язання в рамках міжнародного гуманітарного права [14]. Під час виконання цих юридичних вимог командування повинно постійно досягати зменшення впливу військової операції на не комбатантів і забезпечувати їх максимальну підтримку там, де це можливо. До їхніх обов'язків входить стеження за тим, щоб дії військ здійснювалися з повагою до цивільних осіб та їхнього майна (врахування безпекових ризиків).

Така діяльність щодо цивільного населення дозволяє зберегти кількість цивільних осіб, які підтримують або більше підтримують, ніж не підтримують діяльність ЗС України та зменшити кількість вороже або негативно налаштованих осіб.

Тактичною метою у цій сфері є недопущення (мінімізація) загибелі та поранення цивільних осіб внаслідок бойових дій, стратегічною – зменшення у них бажання брати участь у збройному конфлікті на боці ворога. Якщо військове командування буде нехтувати питанням врахування інтересів цивільного населення, це рано чи пізно призведе до того, що будуть віднаходитися все нові і нові причини, щоб протидіяти державним структурам України.

Чітким критерієм ефективності діяльності військ щодо цивільного населення є кількість надходження безпекової інформації від місцевого населення та звернень про допомогу до

представників ЗС України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань. Під час проведення військових операцій основним завданням посадових осіб ЦВС є стежити за тим, щоб агресивні дії військовослужбовців проявлялися лише щодо ворога. Це завдання виконується спільно з посадовими особами структур морально-психологічного забезпечення, військової служби правопорядку, військовими юристами, медиками, капеланами.

Після завершення активної фази бойових дій (військової операції) до обов'язків посадових осіб ЦВС належить щоразу проводити зустрічі з постраждалими цивільними особами для [12]:

- висловлення співчуття постраждалим;

- надання першими роз'яснень щодо дій органів державної влади, місцевого самоврядування та військового командування з мінімізації наслідків бойових дій;

- координації надання добровільної допомоги від військових формувань постраждалому цивільному населенню;

- координації розподілу гуманітарної допомоги від М/НУО та волонтерів.

При спілкуванні з місцевим населенням посадовим особам ЦВС потрібно уникати брати відповідальність за заподіяння ненавмисної шкоди цивільній інфраструктурі (і цивільним особам) та не давати обіцянки щодо її відновлення за рахунок ЗС України.

Захист цивільного населення включає також заходи із запобігання шкоди цивільним особам. Порядок організації діяльності із запобігання шкоди цивільному населенню визначається і затверджується командувачем військовою операцією. Він передбачає [12]:

- отримання інформації про факти поранень / загибелі цивільних осіб внаслідок збройного конфлікту та з'ясування обставин інцидентів;

- документування випадків;

- аналіз задокументованих інцидентів;

- видачу рекомендацій органам військового управління з

метою мінімізації страждань цивільного населення.

Виконання зазначених завдань покладається на групу з питань запобігання шкоди цивільному населенню, яка (як правило) створюється на базі ОЦ ЦВС.

Основними функціями цієї групи є [12]:

збір інформації про випадки загибелі, поранення цивільних осіб внаслідок збройного конфлікту;

документування випадків заподіяння шкоди цивільним особам внаслідок збройного конфлікту;

здійснення комплексного аналізу даних та надання рекомендацій органам військового управління щодо реагування на випадки завдання шкоди цивільному населенню з метою запобігання та/або зменшення її масштабів;

надання інформації структурним підрозділам, які здійснюють функції стратегічної комунікації, щодо шкоди, заподіяної цивільному населенню;

взаємодія та обмін інформацією з М/НУО з метою вироблення спільних підходів до фіксації випадків завдання шкоди цивільному населенню та координації заходів ЦВС з метою мінімізації наслідків цієї шкоди.

Відстеження шкоди цивільному середовищу не є тотожним веденню обліку жертв серед цивільного населення. Ключова різниця полягає в тому, що перше передбачає внесення змін до тактики ведення бойових дій у житловій зоні.

Ефективність заходів із запобігання шкоди та захисту цивільного населення в районі збройного конфлікту досягається також шляхом визначення в кожному підрозділі нештатної особи, яка отримуватиме будь-які скарги від місцевого населення, та забезпеченням інформування населення про таку особу в місці дислокації військового підрозділу. Зазвичай ця функція покладається на посадових осіб ЦВС.

Група ЦВС бригади у своїй діяльності повинна докласти всіх зусиль, щоб запобігти невибірковим та/або непропорційним нападам на цивільні об'єкти критичної інфраструктури, що є вкрай важливими для захисту цивільного населення у збройних конфліктах, включаючи лікарні, інші медичні заклади, школи та

інші дитячі навчальні заклади, а також об'єкти критичної інфраструктури.

Найбільш вразливу групу ризику, яка потребує особливої уваги та додаткового захисту у збройних конфліктах міжнародного і неміжнародного характеру складають жінки, діти, люди похилого віку, ВПО та інші групи населення, які дедалі частіше стають мішенню / об'єктом систематичного сексуально / гендерно зумовленого насильства.

Окремим завданням ЦВС є *сприяння належній поведінці військовослужбовців ЗСУ в цивільному середовищі*.

Особовий склад ЦВС у цій сфері повинен взаємодіяти з посадовими особами морально-психологічного забезпечення, юридичної служби, Військової служби правопорядку, військовими психологами, капеланами. З огляду на зазначене особовому складу ЦВС (серед іншого) потрібно спрямувати зусилля на те, щоб військовослужбовці ЗС України дотримувалися, зокрема таких вимог [12]:

- розуміли мандат та завдання операції;

- присвячували себе досягненню цілей військової операції;

- діяли виключно в рамках законності та дотримувалися субординації;

- протягом усього часу перебування в ротації контролювали свою професійну та дисциплінарну поведінку;

- шанували місцеві звичаї та правила через розуміння та повагу до культури, релігії, традицій та гендерних питань;

- надавали підтримку старшим, хворим та немічним особам;

- поважали своїх колег незалежно від статусу, військового звання, національного походження, расової приналежності, статі чи віросповідання.

Крім того, у районах проведення військової операції групі ЦВС (серед іншого) необхідно спрямувати зусилля на те, щоб військовослужбовці ЗС України ніколи [12]:

- не дискредитували Українську Державу, ЗС України, командування військової операції чи свій підрозділ через непристойну особисту поведінку, відмову виконувати свої службові обов'язки чи зловживання своїм статусом;

не вчиняли дій, які можуть наражати на небезпеку інші військові підрозділи;

не мали зв'язків зі сторонніми цивільними особами чи агентствами, включаючи несанкціоновані заяви для ЗМІ;

не розкривали і не використовували неналежно інформацію, отриману внаслідок своєї служби;

не використовували непотрібне насильство стосовно будь-кого із затриманих, підозрюваних у злочинній діяльності; не здійснювали дій, які можуть завдати фізичної, сексуальної чи психологічної шкоди чи страждання цивільному населенню, особливо жінкам та дітям;

не здійснювали будь-яких дій, наслідком яких може бути сексуальне насильство та жорстоке поводження, сексуальна активність з дітьми до 18 років чи отримання цих послуг в обмін на секс за гроші, найману працю, товари чи послуги;

не були втягнуті у статеві зв'язки, які можуть вплинути на неупередженість чи на благополуччя інших осіб;

не були агресивними чи лайливими до будь-якої особи з місцевої громади;

не завдавали навмисної шкоди чи не використовували неправильно будь-яку власність чи техніку та озброєння;

не використовували транспортні засоби неналежним чином чи без відповідних на те повноважень;

не приймали несанкціонованих подарунків;

не брали участі у незаконних, корумпованих чи недозволених видах діяльності, не намагалися використовувати своє службове положення для особистої переваги;

не розповсюджували неправдивих претензій та не отримували пільги, на які не мають права;

не вживали у надмірній кількості алкоголь, не здійснювали торгівлю наркотиками.

Відмова діяти за цими керівними принципами може, зокрема [12]:

підірвати репутацію та довіру до ЗС України;

піддати ризику статус та безпеку військовослужбовців;

вплинути на безпеку в тилових районах, криміногенну

обстановку та військову дисципліну у військах.

Поводження з місцевим населенням має бути завжди коректним, з урахуванням місцевих (національних) звичаїв. Зазвичай місцеве населення позитивно ставиться до ЗС України. Посадові особи ЦВС можуть приймати подяку від місцевих мешканців (у розумних межах). Однак потрібно завжди бути обережним щодо хабарів.

Відвідування будинків місцевих мешканців може мати місце, якщо було зроблено запрошення і якщо це знаходиться в гармонії з традиціями. У разі якщо хазяїн помешкання належить до національних меншин – необхідно бути добре обізнаним з особливостями спілкування в його культурі, знати звичаї та поводитися тактовно і правильно.

Крім того, військовослужбовцям ЗС України заздалегідь треба впевнитися, що відвідування сім'ї (помешкання) не призведе до будь-яких проблем. У деяких місцевостях, якщо група ЦВС має намір відвідати місцевих жителів, її керівник повинен отримати дозвіл керівника підрозділу ЦВС органу військового управління вищого рівня або командира бригади.

Особовому складу ЗС України загалом та ЦВС зокрема краще утриматися від сексуальних контактів із місцевими жителями. Оскільки в районі проведення військової операції будь-який військовослужбовець уособлює владу, його вчинки можуть бути трактовані як зловживання владою проти місцевого населення.

9.2. Захист жінок та дівчат та врахування гендерних особливостей при плануванні гуманітарних акцій

Захист жінок та дівчат. Наслідки збройного конфлікту у багатьох випадках мають високий вплив на жінок та дівчат, а ставлення до них належить до найбільш чутливих сфер суспільної моралі. Злочини проти жінок і дівчат, здійснені в районах військової операції, мають значний деструктивний вплив на ставлення цивільного населення до військ, які можуть бути довготривалими [12-14;32]. Тому питанню гендерних загроз та їх

профілактики в діяльності ЦВС має бути приділено належну увагу.

Загальне правило вимагає від групи ЦВС бригади в районі військової операції негайно повідомити підрозділ ЦВС органу військового управління вищого рівня про чутки або факти сексуального насильства щодо жінок та дівчат за участю військовослужбовців ЗС України. Група ЦВС може бути залучена до *надання першої допомоги потерпілим від сексуального насильства*. У цій ситуації потрібно переконатися, що особовий склад [12]:

знає і вміє це робити (а не читатиме інструкції на місці);

має при собі комплект першої допомоги (медична аптечка);

знає, у кого попросити спеціалізованої допомоги чи куди направити потерпілих для надання їм такої допомоги.

Під час проведення військових операцій зазвичай використовується стандартизований алгоритм дій відповідно до рекомендацій ООН. Особовий склад ЦВС повинен [12]:

1. Застосувати «правила першого контакту»: запитати потерпілу особу, чи має вона серйозні фізичні ушкодження і чи потребує негайної медичної допомоги, якщо так, то чи потребує вона госпіталізації або амбулаторного втручання; запитати потерпілу особу, чи може вона впізнати чи описати нападника; негайно викликати патруль Національної поліції України; попросити потерпілу особу почекати поліцію у безпечному місці; попросити потерпілу особу нічого не торкатися на місці злочину і не змінювати свій зовнішній вигляд; порадити потерпілій особі не умиватися до медичного огляду;

2. Забезпечити безпеку потерпілої особи, вивезти (за потреби) у місце, де потерпіла особа почуватиметься у безпеці і зможе спілкуватися конфіденційно;

3. Намагатися організувати взаємодію між людьми однієї статі – забезпечити жінкам можливість спілкуватися з жінкою-офіцером, а чоловікам – з чоловіком. Це стосується як офіцерів, так і перекладачів, якщо в них є потреба;

4. Належно поводитися з потерпілою особою: бути уважним і допомагати потерпілій особі тримати свою гідність; допомогти

потерпілій особі зрозуміти, що вона має довіряти вам, а ви зробите все, щоб змінити ситуацію; визначити термінові медичні потреби потерпілої особи; запропонувати потерпілій особі теплу ковдру; організувати транспорт у найближчий шпиталь; поінформувати потерпілу особу про всі можливі види допомоги їй; надати (якщо можливо) потерпілій особі одяг після огляду;

5. Зібрати і проаналізувати попередню інформацію про інцидент: попросити потерпілу особу коротко пояснити, що саме відбулося; повідомити, що ви будете робити записи, щоб задокументувати і передати інформацію в компетентні органи; під час нотування важливо фіксувати слова, опис, пояснення так, як їх говорить потерпіла особа, без перефразування; нотатки мають бути чіткі, детальні, точні; не рекомендується перебивати потерпілу особу, коли вона говорить; якщо потерпіла особа не може послідовно відтворити опис ситуації, можна допомогти питаннями, які не міститимуть вимоги оцінки ситуації, а потребуватимуть виключно зосередження на фактах;

6. Знайти (по можливості) і опитати свідків: з'ясувати чи є свідки тому, що сталося; зібрати первинну інформацію від свідків; записати контакти свідків; встановити, чи погоджуються свідки давати офіційні свідчення; встановити, чи потребують свідки захисту;

7. Організувати (якщо це можливо) проведення супервізії відповідними фахівцями (спрямувати потерпілого до психотерапевта);

8. Максимально зафіксувати отриману інформацію: дата, час, місце отримання першої інформації; дата, час, місце злочину; дата, час, місце арешту чи затримання підозрюваних осіб; фізичний стан потерпілої особи, наприклад помітні порізи, удари, шрами, порваний одяг або його відсутність, синці, ознаки сексуального нападу, запах алкоголю, обмеження рухливості, помітні ознаки болю чи дискомфорту; фізичний стан підозрюваних осіб, наприклад помітні порізи, удари, шрами, порваний одяг або його відсутність, ознаки фізичної боротьби з потерпілою особою, запах алкоголю, відсутність будь-яких ознак, перерахованих вище; психологічний стан потерпілої

особи, наприклад шок, параноя, страх, злість, плач, обурення;

9. Організувати (здійснити) реєстрацію інциденту в підрозділі Національної поліції України [12]:

допомогти потерпілій особі в оформленні заяви до поліції;

надати їй інформацію про те, де і як вона може звернутися до відповідних органів;

надати потерпілій особі інформацію про себе, щоб вона, у разі потреби, могла звернутися до вас.

10. Взаємодія зі слідчим:

повідомити слідчому про попередні кроки, зроблені в цій справі;

з'ясувати зі слідчим, чим можете ви ще допомогти в цій справі;

записати особисті дані слідчого;

11. Організувати належну охорону місця злочину (до прибуття патруля Національної поліції України):

по можливості огородити місце злочину;

записати точне місце скоєння злочину;

встановити контроль за непроникненням на місце злочину;

встановити і зібрати потенційні речові докази злочину, а саме: частини одягу, ознаки боротьби, порожні склянки чи пляшки алкоголю, персональні речі потерпілої особи і підозрюваних; передати всі дані і місце злочину слідству;

12. Дотримання конфіденційності: запевнити потерпілу особу у конфіденційності інформації стосовно злочину; поширити інформацію (про потерпілу особу та підозрюваних) виключно тим, хто повинен її знати відповідно до функціональних обов'язків;

13. Підготувати звіт (пояснення) про інцидент та передати всю інформацію відповідним структурам каналами, передбаченими для цього.

Врахування гендерних особливостей при плануванні гуманітарних акцій. Гуманітарну допомогу необхідно надавати виходячи з потреб тих, хто постраждав у результаті конкретної комплексної надзвичайної ситуації чи під час збройного конфлікту, з врахуванням наявних ресурсів, уже спрямованих на

вдоволення цих потреб [12; 13; 32].

Оцінка потреб цивільного населення повинна бути незалежною, а гуманітарну допомогу необхідно надавати без будь-якої дискримінації, незалежно від расової та етнічної приналежності, статі, релігії, соціального становища, національності або політичної приналежності отримувачів допомоги. Допомога повинна надаватися на рівноправній основі всім групам населення, які її потребують.

Проте при плануванні гуманітарних акцій потрібно враховувати гендерний склад населення. Врахування спеціалізованих потреб дасть можливість зібрати / спрямувати спеціалізовану допомогу для різних груп (наприклад, інвалідні крісла, памперси для дітей та дорослих, дитячі продукти, шкільне приладдя тощо).

Особливо необхідним є врахування гендерних особливостей при плануванні заходів з евакуації, тимчасового розміщення біженців або ВПО, проведенні фільтраційних заходів у щойно звільнених місцевостях (питання проведення обшуку).

9.3. Захист дітей та культурної спадщини в умовах збройного конфлікту

Діти і збройний конфлікт. Цивільне населення, особливо жінки та діти, складає переважну більшість тих, на кому негативно позначаються збройні конфлікти, включаючи біженців і вимушених переселенців, і все частіше стає мішенню для комбатантів [14;22;47].

Воєнні дії та соціально-економічна нестабільність у цих умовах, що супроводжуються розпадом сімей, дезінтеграцією громад, руйнуванням систем підтримки та медичних послуг, спричиняють напругу в суспільстві, у тому числі й у дитячому середовищі.

Будь-який збройний конфлікт особливо гостро позначається на житті та розвитку дітей. У дитинстві у свідомості людини формуються головні ціннісні орієнтири. Цей період характеризується особливою залежністю, наявністю /

можливістю зловживань або експлуатації з боку інших осіб. Внаслідок вікових особливостей розвитку дитячий вік характеризується наївністю, довірливістю, залежністю від інших осіб. Діти є однією з найменш захищених верств населення, і їм найважче пережити жахи війни.

Через піддатливість до різних маніпуляцій та зловживань із боку дорослих важливе значення має право дитини на захист від втягнення її у військові дії і збройні конфлікти та перетворення у дитину комбатанта.

В умовах збройного конфлікту права та свободи дитини зазнають численних порушень, що мають особливо суспільно небезпечні наслідки. Війна – причина найбільш брутального порушення прав дитини. Негативні наслідки, пов'язані зі збройними конфліктами, для дітей є дуже тривалими. Найзначнішими з них є [12]:

- фізична та психологічна травматизація;
- розвиток культури ненависті;
- знищення сімейних та соціальних зав'язків;
- загибель батьків / опікунів;
- підвищення ризику зростання соціального сирітства;
- порушення права дитини на охорону здоров'я;
- зниження якості освіти та, як наслідок, рівня життя у дорослому віці.

Вплив збройного конфлікту на майбутні покоління може стати підґрунтям для продовження цих конфліктів або для їх повторного відродження.

Усі дії держави стосовно захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, здійснюються відповідно до норм міжнародного гуманітарного права [14].

Захист прав дітей, які безпосередньо знаходяться у зоні збройного конфлікту, є одним із пріоритетів для ЦВС. Найгірші порушення прав дитини в умовах збройного конфлікту [14]:

- вбивство дітей;
- захоплення дітей у заручники та використання їх як «живого щита»;

залучення дітей до участі у військових діях (у т.ч. шляхом вербування, заохочення, залякування, використання залежного становища дитини),

використання дітей не лише як солдатів, а й як допоміжного персоналу;

захоплення навчальних закладів та використання їх як військових об'єктів, розташування в них об'єктів військової інфраструктури;

залучення дітей до облаштування військових об'єктів, що є найгіршими формами дитячої праці.

Виходячи з цього посадові особи ЦВС повинні [12]:

впроваджувати запобіжні заходи та організовувати взаємодію підрозділів ЗС України з місцевими органами виконавчої влади з метою ефективного правового захисту прав та свобод дітей у збройних конфліктах;

організувати взаємодію з органами державної влади та місцевого самоврядування стосовно оперативного надання учням, позбавленим освітніх закладів у результаті збройного конфлікту, доступу до інших навчальних закладів, у тому числі до відповідного навчального обладнання, поки їхні власні школи будуть ремонтуватися або відбудовуватися;

збирати в районі відповідальності достовірні дані про використання шкіл військовими підрозділами.

Основні дані, які необхідно збирати групі ЦВС [12]:

назви та місця розташування навчальних закладів, що використовуються підрозділами ЗС України;

з якою метою вони використовуються;

тривалість використання;

підрозділи (своїх сил або противника) або озброєні групи (добровольчі формування), що використовують школи;

кількість учнів навчального закладу до використання його військовими підрозділами ЗС України;

відвідуваність учнями навчальних закладів у період використання військовими підрозділами ЗСУ, а також чим зайняті учні, які не відвідують школи.

Зазначена інформація подається у структурний підрозділ

ЦВС органу військового управління вищого рівня та до ОЦ ЦВС у районі відповідальності.

Не існує ситуації, в якій насильство по відношенню до дітей або їх експлуатація, вербування чи заохочення до участі у військових діях були б виправданими. Будь-який напад на дитину або порушення її прав повинні бути негайно, неодноразово і явно засуджені. Навчальні, медичні заклади, спеціалізовані дитячі центри або інші місця, де збираються діти, не повинні бути атаковані військовими. Сторони збройного конфлікту мають забезпечити повний, безпечний і безперешкодний доступ гуманітарного персоналу для надання допомоги дітям та вжити спеціальних заходів задля забезпечення захисту та задоволення потреб дітей.

Сторони збройного конфлікту мають забезпечити безперешкодний доступ до дітей міжнародних та неурядових організацій, незалежно від місця знаходження, громадянства, релігії, статі чи етнічної належності дітей. Потрібно заохочувати належне використання перемир'я та припинення вогню для задоволення потреб дітей, постраждалих від збройного конфлікту, навіть визначаючи, що таке припинення військових дій може продовжити конфлікт шляхом сприяння переозброєнню та перегрупуванню військових підрозділів супротивника та заморожуванню лінії збройного конфлікту (лінії зіткнення).

Командир бригади повинен [12]:

видати чіткі, точні та конкретні накази підрозділам, що заборонятимуть невідвільні атаки, у тому числі з використанням у населеному пункті вибухової зброї з широкою зоною ураження, а саме некерованих ракет і касетних боєприпасів, навіть в умовах ведення вогню з населеного пункту, що само по собі може становити загрозу для цивільного населення в порушення Женевських конвенцій;

наказати командирам підрозділів не використовувати (без нагальної військової потреби) шкільні будівлі та шкільне майно для облаштування таборів, казарм, дислокації або складування зброї, боєприпасів та інших запасів, де це створює загрози для цивільних осіб або позбавляє дітей їхнього права на освіту;

проводити службові розслідувати щодо тих осіб, які здійснюють напади на школи або використовують школи у порушення міжнародного законодавства, а також тих, хто віддає накази щодо подібних атак або використання;

зробити все можливе, щоб у районі відповідальності забезпечити доступ усіх дітей до якісної освіти без будь-якої дискримінації (у тому числі за мовною ознакою);

організувати збір даних щодо атак на навчальні заклади, жертв нападів і щодо військового використання шкіл та університетів;

разом з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування першочергово надавати допомогу у відселенні (евакуації) дітей, які опинилися чи можуть опинитися у зоні воєнних дій чи збройних конфліктів, до безпечних районів.

Підрозділи ЦВС у зоні збройного конфлікту повинні [12]:

сприяти місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування у першочерговому відселенні (евакуації) дітей, які опинилися чи можуть опинитися у зоні воєнних дій чи збройних конфліктів, до безпечних районів;

проводити моніторинг змін гуманітарної ситуації та питань щодо соціального захисту дітей, які проживають у районах збройного конфлікту;

координувати спільні заходи ЗС України, волонтерських, громадських та благодійних організацій, міжнародних фондів та організацій, місцевих органів виконавчої влади з вирішення гуманітарних проблемних питань та питань соціального захисту дітей;

докладати зусиль до створення зв'язку, його підтримання та обміну інформацією щодо порушення прав дітей, допомагати та захищати дітей у разі загрози їхньому життю та інших вразливих верств населення, коли інші методи допомоги не дієві або відсутні;

забезпечувати командирів та органи військового управління під час планування та проведення військових операцій аналітичною інформацією щодо цивільного середовища, де зазначаються питання участі дітей у збройному конфлікті (ці

питання можуть бути критичними факторами, які можуть вплинути на проведення операції);

проводити заняття з мінної безпеки для дітей у дошкільних навчальних закладах та загальноосвітніх школах у районах, де існує найбільша небезпека від вибухонебезпечних предметів (мін, імпровізованих мін-пасток та боєприпасів, які не розірвалися);

брати участь у процесі планування військової операції та враховувати наявність у районі її проведення шкіл, університетів та інших освітніх закладів.

Загальні принципи, якими мають керуватися органи військового управління при плануванні військових дій для підтримки об'єктів системи освіти у зоні збройного конфлікту [12]:

військові підрозділи ніколи не повинні використовувати діючі школи (інші освітні заклади) загалом чи частково;

військові підрозділи можуть розміщуватися біля школи, що використовується за призначенням (в освітніх цілях), на відстані не менше ніж радіус ураження зброї, яка (імовірно) наявна у противника;

з огляду на поважні обставини, що не залишають жодних інших альтернатив, покинута школа (інші освітні заклади) може бути використана лише впродовж періоду, потрібного для отримання необхідної військової переваги;

як тільки зазначена обставина перестає діяти або стає зрозуміло, що внаслідок дій військовослужбовців неможливо отримати військову перевагу, то такому навчальному закладу потрібно за слушної нагоди повернути його цивільний статус;

школи (інші освітні заклади) у жодному разі не дозволяється руйнувати заради того, щоб позбавити протиборчу сторону збройного конфлікту можливості використовувати їх у подальшому;

школи, зачинені після робочого дня, під час сесії або на канікули, евакуйовані або покинуті, є звичайними цивільними об'єктами;

у випадках, коли використання шкіл противником на

підтримку їхніх військових зусиль може, залежно від обставин, призвести до перетворення їх на військові об'єкти, яким загрожує атака, збройні сили повинні розглянути всі можливі альтернативні заходи, перш ніж нападати на такий об'єкт, зокрема попередити ворога заздалегідь, що напад буде здійснений, якщо він не припинить використання об'єкта;

військові повинні доповідати по команді про будь-які напади на школи (інші освітні заклади), про використання освітніх установ у військових цілях або про дії збройних сил, що перешкоджають отриманню освіти в зоні збройного конфлікту.

Ключові правила поводження з дітьми під час стабілізаційної фази збройного конфлікту [12]:

списки дітей, залучених до незаконних збройних формувань, які подають командири бригад, що беруть участь у цих заходах, мають бути ретельно складені та проходити процедуру перевірки до повного підтвердження особи дитини;

діти мають перебувати у приміщеннях окремо від дорослих учасників бойових дій. Повинна бути встановлена система безпеки, щоб унеможливити доступ дорослих до дітей;

матері з їх дітьми не повинні бути розлучені;

дівчата і молоді жінки, які під час збройного конфлікту проти своєї волі були примушені до шлюбу мають залишатися (перебувати) у безпеці, окремо від їх партнерів, щоб дати їм час на прийняття рішення щодо возз'єднання зі своїми батьками або щодо того, чи хочуть вони повернутися до партнерів;

місця тимчасового розміщення (розквартирування) та групи демобілізації повинні знаходитися на достатній відстані від зони збройного конфлікту, аби забезпечити безпеку дітей та унеможливити повторне вербування;

з дітьми мають працювати підготовлені фахівці з захисту дітей;

потрібно передбачити комплекс дій у випадку, якщо члени незаконних збройних формувань чоловічої статі жорстко протестуватимуть проти відокремлення їх від «дружин».

Захист культурної спадщини. Культурна спадщина є вразливою під час збройних конфліктів. Вона може бути

ненавмисно знищена або пошкоджена в результаті негативного наслідку дій сил противника або може бути знищена чи пошкоджена навмисно.

Культура відіграє важливу роль у сучасних збройних конфліктах і як ідентичність групи людей часто пов'язана із символами, відображеними на будівлях, пам'ятках та артефактах. Пошкодження, знищення чи розкрадання культурної спадщини підривають соціальну, етнічну чи релігійну ідентичність громади, їх згуртованість та стійкість. Крім того, у часи заворушень або збройних конфліктів предмети культури є головним об'єктом для розграбування, а торгівля пам'ятками старовини є джерелом доходу для незаконних збройних формувань і розпалювання злочинної та терористичної діяльності.

Культурна спадщина потребує захисту не лише через важливість для місцевих громад, але й через важливість для людства загалом. Питання захисту культурної спадщини є актуальним, і певна роль діяльності щодо захисту культурної спадщини відводиться військовим, що визначено міжнародним та національним законодавством. Відсутність дій з боку міжнародної спільноти та особливо ЗС України щодо захисту культурної спадщини може призвести до зниження доброго ставлення міжнародного товариства і може мати негативний міжнародний і суспільний резонанс.

ГЛАВА 10. Досвід цивільно-військового співробітництва в арміях країн-членів НАТО

10.1. Передумови впровадження концепції цивільно-військового співробітництва в межах НАТО

Основою для впровадження концепції ЦВС на оперативно-тактичному рівні в межах НАТО послуговував досвід Збройних сил США зі створення центрів ЦВС у північному Іраку (1991), Сомалі (1993–1994), Руанді (1994) і на Гаїті (1993–1995) [1; 43; 45]. Ці

центри функціонували як «місця зустрічі представників збройних сил, урядових служб США, місцевої влади, міжнародних, регіональних організацій, а також неурядових і приватних організацій та місцевого населення» для обміну інформацією та координації зусиль з надання гуманітарної допомоги. Американська військова доктрина не встановлювала жорсткої структури для таких центрів – їхній розмір і склад варіював залежно від ситуації та потреб.

Після узагальнення досвіду участі у військових операціях в різних куточках світу було з'ясовано важливість та необхідність організації взаємодії цивільних і військових гравців у зоні конфлікту – розпочалася розробка доктринальної бази ЦВС в арміях провідних країн світу та безпосередньо у НАТО для застосування військ під час проведення міжнародних операцій з підтримання миру і безпеки.

Першим офіційним документом НАТО з цього питання стала директива Військового комітету НАТО, прийнята у серпні 1997 року. У ній ЦВС визначають як військову операцію, основним завданням якої є підтримка цивільної влади, населення, міжнародних та урядових організацій, що сприятиме досягненню військових цілей та реалізації завдань. Це пов'язано з тим, що під час планування військової операції або операції з підтримання миру та безпеки потрібно враховувати «цивільний вимір», тому такий обов'язок покладають на кожного командира.

Відповідно до доктрини НАТО, система ЦВС під час будь-яких операцій під егідою НАТО має відповідати таким принципам [43; 45]:

- пріоритет військових цілей і завдань;
- підтримання системи керівництва і контролю на всіх рівнях;
- економність (мінімальне використання військових ресурсів за умов максимального використання цивільних, до того ж важливо не допустити виснаження цивільних ресурсів, оскільки це негативно вплине на підтримання життєдіяльності місцевого населення)

концентрація ресурсів на невеликих за кількістю залучених осіб, але великих за обсягом пріоритетних проектах;

військові гуманітарні зобов'язання (дотримання зобов'язань, визначених міжнародним правом).

Система діяльності структур ЦВС ґрунтується на 10 основних принципах [43; 45]:

1. *Пріоритет місії.* Досягнення успіху військової місії має пріоритет у всіх випадках. Посадові особи структур цивільно-військового співробітництва повинні бути готові до виконання обов'язків в умовах інтенсивного психологічного впливу чинників воєнних дій та можливих жертв серед цивільного населення. Водночас цілком зрозуміла готовність людей максимально полегшити страждання інших не може бути чинником, який стане на заваді досягненню мети місії.

2. *Організація управління.* Керівництво ЦВВ – прямий обов'язок командувачів (командирів) військових контингентів на всіх рівнях. Вони повинні у повному обсязі володіти обстановкою та знати обов'язки структур ЦВС і способи їхнього ефективного застосування.

3. *Ефективне використання ресурсів.* Заходи здебільшого здійснюють в умовах, коли цивільне населення потерпає через руйнування інфраструктури і відсутності необхідних товарів і послуг. Водночас командувачі (командири) військових контингентів зобов'язані забезпечити раціональне використання наявних ресурсів з метою збереження спроможності сил виконувати завдання за призначенням.

4. *Концентрація зусиль.* Потрібно забезпечити концентрацію ресурсів, доступних для використання в інтересах ЦВС, таким способом, щоб досягти максимального впливу на цивільне населення та позитивного сприйняття дій військових формувань.

5. *Забезпечення зацікавленості цивільних організацій.* Цивільні організації часто не мають бажання співпрацювати з військовими. Тому останні мусять мати ресурси для реального сприяння цивільним організаціям у досягненні мети їхньої діяльності в зоні конфлікту. Саме на цій основі ґрунтується дієвість взаємодії. Зазвичай це трудові ресурси, обладнання, військовий захист та інформація.

6. *Спільні цілі.* Ефективним способом формування стійких ЦВВ є усвідомлення та взаємне визнання спільних цілей обох сторін. Командувачі (командири) військових контингентів повинні планувати та здійснювати застосування військ з урахуванням досягнутих домовленостей із цивільними організаціями.

7. *Взаємна довіра і злагода.* Тиск у галузі ЦВС може призвести до досягнення лише тимчасового успіху. Однак загальна результативність таких відносин є низькою. Командувачі мають бути готовими витратити час та енергію на забезпечення взаємодії з цивільними учасниками на бажаному рівні.

8. *Гуманізм.* Людські страждання, пов'язані із застосуванням військової сили, мусять бути обмежені і полегшені у всіх можливих випадках. Гідність і права людей потрібно поважати і захищати в межах міжнародного правового поля.

9. *Прозорість відносин.* Життєво необхідна, оскільки вона забезпечує довіру і взаєморозуміння сторін.

10. *Зв'язок.* Більшість цивільних організацій переслідують власні цілі і пріоритети в зоні конфлікту, які не завжди збігаються з цілями військового командування. Забезпечення постійного зв'язку між сторонами є важливим чинником усвідомлення того, що незалежність у діях і співробітництво не виключають, а навпаки, доповнюють одне одного.

Основними завданнями структурних підрозділів ЦВС в мирний час є [1; 43; 45]:

1) Аналіз обстановки, створення інформаційної бази про діяльність органів влади, міжнародних, неурядових, громадських організацій у зонах інтересів НАТО;

2) Координація взаємодії органів військового управління з невійськовими структурами.

До початку миротворчої операції метою структур ЦВС є підготовка військового контингенту до виконання завдань в умовах цивільного оточення в зоні конфлікту. Зазначену мету реалізують виконанням таких завдань:

Планування

Органи структур ЦВС складають відповідний план, який ґрунтується на детальному моніторингу цивільного середовища і передбачає заходи забезпечення дій сил;

Рекомендації

Підрозділи структур ЦВС повинні прогнозувати і надавати рекомендації командуванню стосовно взаємного впливу дій цивільних і військових учасників конфлікту;

Інформування

Підрозділи структур ЦВС відповідають за підготовку інформації для військового керівництва стосовно змін ситуації, що складається в цивільному середовищі. Під час миротворчої операції головними завданнями структур ЦВС є:

1. Взаємодія з усіма зацікавленими організаціями і цивільним населенням на контрольованій миротворчим контингентом території (у формах нарад, конференцій, «круглих столів», зустрічей із керівниками організацій, проведення інших спільних заходів, організації їхнього висвітлення у ЗМІ);

2. Координація взаємодії військового командування і гуманітарних організацій у наданні допомоги населенню, що потерпає внаслідок військового конфлікту, стихійного лиха, дій терористичних угруповань тощо. На транзитному (перехідному) етапі – по завершенню активної фази застосування сил до виведення миротворчого контингенту структури ЦВС спрямовують зусилля на організації передачі функцій управління від військової до цивільної влади. Вони мають гарантувати, що цей процес відбуватиметься з найменшими руйнуваннями цивільного життя. Це завдання реалізують у двох фазах [43; 45]:

пом'якшення стосунків (між органами військового управління та цивільною владою, неурядовими та громадськими організаціями, цивільним населенням загалом);

завершення операції (створення передумов для стабільного функціонування цивільної влади, громадянського суспільства, забезпечення сприятливого ставлення влади і цивільного населення до миротворчого контингенту).

Діяльність та виконання завдань ЦВС в операціях під

проводом НАТО розглядають на трьох етапах операції: під час підготовки, безпосередньо під час операції та після її завершення (постконфліктний період). Найважливішим вважають застосування ЦВС під час проведення операції та в постконфліктний період.

Отже, у керівництві НАТО сформовано чітке розуміння потреби ЦВС в ході миротворчих операцій силами спеціально створених структурних підрозділів, які є невід'ємною складовою штабу будь-якого рівня – від з'єднання (як постійного, так і тимчасово створеного для виконання завдань конкретної операції) і вище.

10.2. Досвід цивільно-військового співробітництва Франції, США та Канади

Досвід цивільно-військового співробітництва Франції. Французька армія має великий досвід у сфері ЦВС, накопичений ще під час колоніальної епохи [43]. Колоніальні війни змусили війська інтегрувати операції у цивільні відносини. У французькій військовій історії ретельно вивчали досвід Маршала Ліоте. Призначений основним резидентом у Марокко в 1912 р., він розпочав «мусульманську політику» для підтримки французької влади над місцевими елітами. Згодом створив службу місцевих справ.

Функціонування цієї служби відрізняється від сучасного ЦВС. Тут йдеться про управління територією та надання порад чинній владі. Ліоте вважав: для того, щоб утримати територію, потрібно примирити, якщо це можливо, його населення з елітою. У середині 1990-х років набула популярності концепція комплексного підходу, яка виникла під час афганської кризи. Стало зрозуміло, що одна військова операція не вирішить проблеми в країні. З лютого 2008 р. Франція попросила НАТО зосередитись на комплексному підході щодо африканської та афганської криз. Цей принцип був погоджений у Бухаресті 2008 р. і впроваджений в Афганістані восени 2009 р. Йдеться про прагматичне бачення: потрібно володіти цивільними та

військовими засобами, які є постійними та розвиненими. Необхідно координувати їхні дії для протистояння кризовим ситуаціям і знайти гідну відповідь. Тому треба створити структуру, у якій суб'єкти зможуть взаємодіяти та спілкуватися один з одним задля досягнення ефективних та швидких дій.

Комплексний підхід НАТО заснований на п'яти структурних напрямках [43; 45]:

- планування та проведення операцій;
- актуалізація досвіду навчання та освіти;
- зміцнення співпраці з зовнішніми суб'єктами;
- повідомлення для громадськості;
- стабілізація та реконструкція.

Залучення та участь громадськості передбачені на всіх рівнях процесу.

Концепція комплексного підходу спрямована на врегулювання кризи, з використанням усіх елементів, що дають змогу повернутися до стабільності країни. Важливо діяти у трьох узгоджених та скоординованих напрямках: управління, безпека, економічний та соціальний розвиток.

Розглядаючи різноманітні національні підходи до підготовки та принципів застосування підрозділів ЦВС, можна багато чого навчитися, зокрема й на чужих помилках [1;43;45]. Аналіз та накопичення такого досвіду стане беззаперечним внеском у розвиток системи ЦВС в ЗС України та виведе їх на рівень взаємосумісності під час проведення багатонаціональних операцій, навчань тощо.

Розмаїття національних підходів до ЦВС зумовлене різним досвідом тієї чи тієї країни за останні десятиліття, а також відображає різноплановість їхніх особистих, національних інтересів. Таким чином попередній досвід участі Франції в певному конфлікті та сукупність її національних інтересів впливають на вироблення поглядів на систему ЦВС й особливості її функціонування. Тобто йдеться про раціонально-культурну сукупність змінних у формуванні концепції ЦВС, де раціональне формується на основі чітко визначених національних інтересів, а культурна складова формується набуттям нового досвіду,

вивченням нової культури тощо.

Досвід цивільно-військового співробітництва США та Канади. Еквівалентом ЦВС у доктринах США та Канади є цивільно-військові операції (ЦВО). Суміжні поняття – взаємодія з цивільними, цивільно-військові операції – мають наступні визначення у ЗС США [43].

Взаємодія з цивільними – увесь особовий склад, який перебуває на службі або в резерві, отримує повною мірою необхідну підготовку для здійснення взаємодії з цивільними та підтримки ЦВО. Така діяльність посилює відносини між військовими та представниками місцевої влади в зоні відповідальності військ (сил) і надає можливість залучення цивільних експертів для підвищення ефективності ЦВО.

ЦВО – діяльність командира з метою налагодження, підтримання відносин, здійснення впливу чи прагматичного використання відносин між військовими, урядовими та неурядовими цивільними організаціями, представниками влади, цивільним населенням на території проведення операції з позитивним, нейтральним або ворожим ставленням до військової присутності. Це потрібно для полегшення військових операцій, консолідації зусиль та досягнення оперативних цілей США. ЦВО можуть здійснювати визначні цивільні, інші військові або обидва ці компоненти.

Варто акцентувати увагу на тому, що є концептуальна відмінність між доктриною США у сфері ЦВВ та доктриною ЦВС НАТО. НАТО вбачає у ЦВС насамперед можливість покращення координації з цивільним компонентом. Доктрина НАТО не зосереджена суто на проведенні проектів, хоча можливості здійснення гуманітарних проектів на підтримку своїх сил не виключають.

Підхід США полягає у впливі на цивільне оточення з метою підтримки своїх сил. Під час ЦВО військові можуть виконувати функції цивільних органів влади та організацій. Тобто принцип США передбачає певне пристосування цивільних до потреб військових.

У США фахівці ЦВС входять до відділу вогневого

ураження. І командир завжди, перед тим як прийняти рішення щодо вогневого ураження, запитує у представників цивільно-військового співробітництва – чи є можливість вирішити цю проблему шляхом залучення груп ЦВС, тобто досягти прихильності місцевого населення, щоб воно не сприяло бандформуванням чи партизанам.

10.3. Досвід цивільно-військового співробітництва Німеччини, Данії та Норвегії

Досвід цивільно-військового співробітництва Німеччини. Бундесвер на початку ХХІ ст. взяв курс на забезпечення умов політичної безпеки. До його завдань входить врегулювання будь-яких конфліктів, забезпечення національних інтересів, що передбачає відповідальність перед міжнародною спільнотою та підтримання загальної безпеки. Забезпечити безпеку країни означає сьогодні для бундесверу, зокрема, запобігти впливу криз і конфліктів, а в разі їхнього виникнення – припинити їх [43].

Актуальні ризики й загрози нівелюють традиційну відмінність між зовнішньою безпекою та суспільною безпекою всередині країни. Захист національних інтересів сьогодні належить до загальної компетенції. Для цього необхідною є загальнодержавна, всеосяжна та узгоджена політика забезпечення безпеки, яка вимагає політичної та дипломатичної ініціативи, а також включає в себе економічні, спрямовані на політичний розвиток, поліцейські, гуманітарні, соціальні та військові заходи. Вважається, що комплексні національні заходи превентивної безпеки будуть ефективними лише тоді, коли всі відповідальні державні установи та сили Німеччини, відповідно до їхніх конституційних повноважень та компетенції, діятимуть далекоглядно та узгоджено.

Набуває актуальності тісна співпраця бундесверу з державними та недержавними суб'єктами в Німеччині та за кордоном з метою забезпечення безпеки Німеччини. На вирішення цього завдання спрямовано й військово-цивільну

співпрацю. Об'єднані сили забезпечення – один із військових підрозділів бундесверу – є представником та ініціатором ЦВС. Вони виконують функцію сполучної ланки та рупору армії як у місіях бундесверу за кордоном, так і в Німеччині, наприклад, для підтримки компетентних органів цивільного захисту.

Складність нової глобальної політики безпеки полягає в тому, що вона потребує скоординованих національних і міжнародних прогресивних заходів з урахуванням загальних стратегій, в яких зовнішній, оборонний, фінансовий, економічний, екологічний, культурний та правовий курси політики взаємопов'язані між собою. В цьому контексті сучасне ЦВС бундесверу вимагає схильності до когерентної взаємодії цивільних і військових осіб та підходу, який під час планування військової операції орієнтований на населення.

В основних документах реорганізації бундесверу термін «національна безпека» явно розширений. Якщо раніше це була лінія оборонної політики, то зараз це основний принцип реорганізації бундесверу. Цей термін включає всі актуальні потреби захисту громадян Німеччини. Водночас трансформація збройних сил зумовила збільшення резерву відповідно до сьогоdnішніх та майбутніх потреб. Під час холодної війни всі заходи резервістів були спрямовані на швидку мобілізацію в разі оборони. У теперішній час імовірні завдання бундесверу пов'язані переважно із ситуаціями мирного часу. Законодавство вимагало використання резервістів для цих завдань на добровільній основі.

Резервісти відіграють важливу роль для майбутніх можливостей і орієнтації бундесверу. Вони в мирний час роблять корисний внесок у тісній співпраці зі солдатами, доповнюючи можливості регулярних частин у широкому спектрі завдань бундесверу. Отже, резервістів потрібно передусім набирати туди, де їхні навички – військові та цивільні – принесуть найбільшу вигоду для збройних сил. Високого пріоритету надають, як і раніше, посередницькій функції бундесверу щодо спілкування з громадськістю. Резервісти добровільно та незалежно від наказів мають відвідувати офіційні заходи або семінари та лекції для

поглиблення розуміння політики безпеки.

Основними формами інформування населення у зоні відповідальності є [43]:

бесіди з місцевими лідерами та мешканцями. Таку діяльність можуть проводити як офіцери структур ЦВС, так і військовослужбовці, які несуть службу в патрулях, конвоях, на блокпостах, командири підрозділів. Але завдання на проведення такої діяльності ставлять підрозділам батальйону з подання офіцерів структур ЦВС;

інформування під час проведення переговорів, зустрічей командування батальйону з місцевим населенням;

участь у радіопередачах, які транслують у зоні відповідальності;

інформування населення шляхом виготовлення та розповсюдження листівок.

Крім цього, підрозділам структур можуть поставити такі завдання:

підтримка виборів: надання допомоги в забезпеченні безпеки виборчих дільниць, встановленні скринь для бюлетенів, забезпеченні безпеки руху для персоналу, нагляді за правильністю голосування виборців, координації, плануванні виборів, наданні порад;

підтримка обміну та передачі військовополонених та інформації про них. Основні форми: організація обміну інформацією, безпека діяльності персоналу;

гуманітарна підтримка біженців: забезпечення захисту, забезпечення наметами та транспортом, створення умов для життєдіяльності біженців, координація, планування та зв'язок;

підтримка операцій щодо повернення біженців: забезпечення інформацією, планування, координація, зв'язок, забезпечення захисту, ескортування.

ЦВС за кордоном, на відміну від підтримки бундесвером у межах надання допомоги в нещасних випадках, спрямована на те, щоб здобувати інформацію у цивільному просторі, аналізувати та оцінювати її, тому що лише цей інформаційний пакет дає змогу зрозуміти становище та наміри цивільного населення. Загалом

йдеться про місії бундесверу за кордоном, які спрямовані на стабілізацію політичної ситуації або об'єктів незавершеного будівництва держав і залежать від міцних відносин з компетентними органами та владою, представниками корінного населення.

Можливість створення мереж та знання «гравців» безпосередньо визначає роботу місій, а також формування персоналу ЦВС. Партнерами у таких мережах для ЦВС за кордоном є зовсім не ті, хто є партнерами в національній безпеці.

Досвід цивільно-військового співробітництва Данії. У ЗС Королівства Данія ЦВС відбувається за стандартами НАТО [43]. Найширше вони застосовували ЦВС під час операцій із боротьби з повстанцями в Афганістані.

Операції з боротьби з повстанцями відрізняються від традиційних бойових дій тим, що ані повстанці, ані ті, хто їм протистойть, не мають на меті відвоювати територію, поте намагаються завоювати довіру місцевого населення, яке проживає на цій території. Це схоже на політику: два кандидати, які протистоять один одному, всіма засобами намагаються переконати цивільних «стати на їхній бік».

Ще однією особливістю боротьби з повстанцями є те, що це протистояння відбувається в цивільному середовищі, а точніше, серед місцевого населення. Це ускладнює проведення військової операції, адже місцеві мешканці, «серця» яких намагаються завоювати, можуть легко надати притулок чи прихисток повстанцям. Дуже важко розділити – хто повстанець, а хто просто місцевий житель, але саме це і треба зробити під час проведення операції з боротьби із повстанцями.

Ще однією характерною рисою є те, що в такій операції час працює проти борців із повстанцями. Перемогти в такій операції можна, лише презентуючи себе як позитивну альтернативу повстанцям. Тому в ній не потрібно вдаватися лише до військових засобів, а це надає широке коло можливостей для використання ЦВС.

Тісна взаємодія з представниками міжнародних, неурядових та інших організацій надає місцевому населенню те,

за чим воно зазвичай звертається до свого уряду та представників безпекового сектора: можливість економічного розвитку та безпечне середовище, що є доброю альтернативою неспокою, який сіють повстанці.

Саме в такому середовищі доводилося працювати датським підрозділам ЦВС. Залежно від присутності представників цивільних організацій, підрозділи ЦВС часто були єдиним інструментом командира у плануванні та проведенні операцій без використання летальної зброї та прямих боєзіткнень. До того ж, це був чи не єдиний підрозділ, особовий склад якого пройшов спеціальну підготовку та мав необхідні сили та засоби, щоб адекватно та ефективно відповідати на запити та потреби, які надходили від цивільного населення у зоні їхньої відповідальності.

Досвід цивільно-військового співробітництва Норвегії.

У Білій книзі Норвегії за 2000–2001 рр. було представлено основоположні елементи концепції оборони [43]:

- сучасна та гнучка система оборони;

- співробітництво в галузі оборони між союзниками та на міжнародному рівні;

- строкова служба;

- ЦВС.

Варто зазначити, що у даному випадку ЦВС не треба ототожнювати з ЦВС за стандартами НАТО, оскільки під такою співпрацею розуміють необхідність залучення цивільних і військових ресурсів для підтримання належного забезпечення інтересів та рівня безпеки країни.

Норвегія має досвід розгортання підрозділів ЦВС в операціях за стандартами НАТО з 2002 р. (операції в Боснії, Косово, Іраку, Афганістані відбувалися за участю норвезьких підрозділів ЦВС). Окрім підтримки цивільних зусиль, спрямованих на допомогу місцевому населенню, відбудову інфраструктури та цивільних інституцій, Норвегія розглядала використання ЦВС в Іраку та Афганістані як важливий засіб у боротьбі з терором.

Збройні сили Норвегії забезпечують дотримання стратегії

держави з виконання міжнародних зобов'язань шляхом участі у міжнародних операціях з підтримання миру й безпеки, балансуючи між політичними цілями, військовими засобами та виділеним бюджетом. ЦВС як військовий інструмент розглядають економічно вигідним, до того ж, це можливість здобуття безцінного досвіду для збройних сил. Як було відображено у Білій книзі 2002–2003 рр., міжнародні військові зобов'язання, зокрема участь підрозділів ЦВС у міжнародних операціях з підтримання миру й безпеки, сприяли підвищенню компетентності та покращенню якості збройних сил загалом.

Отже, останніми роками сформовано нове визначення ЦВС. Це зумовлено отриманим досвідом міжнародних місій та положеннями нової доктрини НАТО. Вважається, що сучасне ЦВС – це взаємодія військових із цивільним населенням для того, щоб сприяти виконанню військових завдань та досягненню військових та цивільних цілей у межах спільного забезпечення безпеки. Рівень можливої взаємодії сягає від збору інформації до співпраці та спільних дій.

Завдання для самоконтролю

1. Який порядок приймання – передавання групою ЦВС бригади району відповідальності?
2. Який порядок приймання – передавання оперативною групою ЦВС району відповідальності?
3. Для чого здійснюється організація збору інформації в районі виконання завдань за призначенням та здійснення оцінки ЦС?
4. Як здійснюється організація взаємодії групи ЦВС з органами державної влади та місцевого самоврядування?
5. У чому полягає зміст координації діяльності групи ЦВС з представниками міжнародних, національних неурядових організацій та волонтерських груп?
6. У чому полягає сутність контролю натовпу?
7. Як відбувається взаємодія з групою транспортування та пошуку тіл загиблих військовослужбовців у районі проведення

військової операції?

8. Які дії посадових осіб у разі загибелі (смерті) військовослужбовця ЗС України під час проходження ним військової служби?

9. Назвіть етапи проведення заходів інформаційно-психологічного супроводження родин загиблих військовослужбовців.

10. Як здійснюється офіційне повідомлення родини (близьких) про загибель військовослужбовця?

11. У чому полягає сутність надання психологічної підтримки під час поховання загиблих військовослужбовців членам їх сімей та родичам?

12. Які організації здійснюють сприяння сім'ям загиблих військовослужбовців у їх соціальному захисті?

13. Що необхідно з'ясувати для організації евакуації населення з району ведення бойових дій?

14. Як відбувається взаємодія із засобами масової інформації?

15. Назвіть основні завданнями групи ЦВС бригади у сфері стратегічних комунікацій

16. Навіщо здійснюється використання цивільних ресурсів в інтересах військ?

17. У чому полягає зміст загального підходу до підтримки ЦС?

18. Як відбувається взаємодія з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування у процесі ЦВВ?

19. Навіщо потрібна взаємодія з цивільними організаціями у процесі ЦВВ?

20. У чому полягає зміст взаємодії суб'єктів ЦВС з міжнародними організаціями?

21. Навіщо необхідна взаємодія з неурядовими організаціями у процесі ЦВВ?

22. У чому полягають особливості взаємодії з гуманітарними організаціями у процесі ЦВВ?

23. Назвіть основні підходи до обміну інформацією з цивільними організаціями у процесі ЦВВ.

24. Для чого потрібна взаємодія у процесі ЦВВ з корпоративним сектором та бізнес-структурами?
25. Який сенс взаємодії з релігійними організаціями, волонтерськими групами, цивільним населенням та місцевими лідерами у процесі ЦВВ?
26. У чому полягає сутність та особливості військової підтримки гуманітарних операцій?
27. Яка мета підтримки операцій з примусової чи добровільної евакуації населення?
28. Для чого необхідна підтримка операцій із забезпечення життєво важливих функцій великих груп населення?
29. У чому полягає основне завдання підтримки операцій з відновлення об'єктів критичної інфраструктури?
30. Назвіть типові проблеми, які виникають в ході підтримки операцій з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру?
31. Назвіть мету підтримки ЦС в звільненому населеному пункті та координації гуманітарного розмінування?
32. У чому полягає сутність гендерних загроз?
33. Обґрунтуйте необхідність врахування гендерних особливостей при плануванні гуманітарних акцій.
34. У чому полягає зміст захисту дітей під час збройних конфліктів?
35. Для чого необхідно забезпечувати захист культурної спадщини?
36. Які передумови впровадження концепції ЦВС в межах НАТО?
37. Охарактеризуйте досвід Франції у сфері ЦВС.
38. Охарактеризуйте досвід США та Канади у сфері ЦВС.
39. Охарактеризуйте досвід Німеччини у сфері ЦВС.
40. Охарактеризуйте досвід Королівства Данія у сфері ЦВС.
41. Охарактеризуйте досвід Королівства Норвегія у сфері ЦВС.

Теми для самостійних робіт

1. Порядок приймання – передавання району відповідальності та організація збору інформації у районі проведення військової операції
2. Координація діяльності з міжнародними, національними неурядовими організаціями та волонтерськими групами у районі проведення військової операції
3. Взаємодія з органами державної влади та місцевого самоврядування у районі проведення військової операції
4. Взаємодія з групою транспортування та пошуку тіл загиблих військовослужбовців у районі проведення військової операції
5. Евакуація населення з району ведення бойових дій
6. Участь представників ЦВС у стратегічних комунікаціях та їх взаємодія із засобами масової інформації
7. Особливості використання цивільних ресурсів в інтересах військ
8. Взаємодія з корпоративним сектором, бізнес-структурами, релігійними організаціями та волонтерськими групами у районі проведення військової операції
9. Особливості військової підтримки гуманітарних операцій
10. Військова підтримка гуманітарних операцій з примусової чи добровільної евакуації населення
11. Військова підтримка операцій з відновлення критичних об'єктів інфраструктури, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру.
12. Зміст основних завдань ЦВС при захисті жінок та дівчат
13. Зміст основних завдань ЦВС при захисті дітей
14. Досвід ЦВС в арміях країн-членів НАТО (на прикладі окремих країн).

Список рекомендованої літератури

1. Білошицький В. Основи цивільно-військових відносин: світовий досвід та Україна. *Освіта регіону*. 2012. № 4. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/898>
2. Взаємодія Збройних Сил України з громадянським суспільством: довідник / [Кравченко Л.О., Нікітюк Т.А., Лукічов В.Л., Арнаутова В.В.]; за заг. ред. Л.О. Кравченко. К., 2021. 48 с.
3. Доктрина «Цивільно-військове співробітництво». Затверджена Головнокомандувачем Збройних Сил України 1 липня 2020 р. / Управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України. К.: 2020. 32 с.
4. Карамішев Д. В. Організаційно-правові засади цивільно-військової взаємодії з питань оборони та життєзабезпечення Збройних Сил України в умовах воєнного стану. *Державне будівництво* : зб. наук. праць ; ел. вид. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2022. № 1 (31). С. 6-20. URL: <https://periodicals.karazin.ua/db/article/view/21328/19916>
5. Концепція стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України, затверджена наказом Міністерства оборони України від 22 листопада 2017 р. № 612. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17#Text>
6. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України / Олена Волобуєва, Алла В'яткіна, Світлана Ганаба та ін. Київ: ФОП Клименко Ю. Я., 2021. 292 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/08.2021/hei-web-final.pdf>
7. Методичний посібник для військ (сил) з питань цивільно-військового співробітництва / В.Кевлюк, В.Ковальов, Р.Коханчук та інші. Управління цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України. К.: 2019. 167 с.
8. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / [М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого. Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав

людини, Фенікс, 2017. 145с.

9. Настюк В., Коропатнік І., Карелін В. Правовий режим цивільно-військового співробітництва як ефективний засіб забезпечення операції об'єднаних сил. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С.183–189.

10. Про затвердження Положення про цивільно-військове співробітництво Збройних Сил України: наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 20 грудня 2017 р. № 446. URL: <https://cimis.com.ua/>

11. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Наказ Міністерства оборони України № 164 від 23.03.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>

12. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>

13. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

14. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

15. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками медіа на час дії правового режиму воєнного стану. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України № 73 від 3 березня 2022 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785?an=213>

16. Про затвердження Порядку здійснення координації діяльності центру протимінної діяльності, центру гуманітарного розмінування та центру соціально-гуманітарного реагування секретаріатом Національного органу з питань протимінної діяльності. Наказ Міністерства оборони України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України № 9/3/5 від 09.01.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148->

17. Посібник з реалізації заходів евакуації населення, матеріальних і культурних цінностей в умовах загрози та виникнення надзвичайних ситуацій і збройних конфліктів: практичний посібник / М.В. Андрієнко, А.І. Фомін, О.М. Слущька, А.А. Слюсар, Л.В. Калиненко, Ю. М. Чайковський. Київ: ІДУ НД ЦЗ, 2022. 250 с.

18. Посібник щодо самооцінки з гендерних питань для поліції, збройних сил та сектора правосуддя, Бестік Меган. Женева: ЦКЗС, 2011 р. URL: http://womenua.today/UWClibrary/unwomen/40-DCAF_Self%20Assessment_final%20layout_UKR.pdf

19. Публічне управління та адміністрування у сфері національної безпеки: (системні, політичні та економічні аспекти): словник-довідник / С.П.Завгородня, М.Г.Орел, Г.П.Ситник [уклад.] /за заг.ред. Д.В.Неліпи, Є.О.Романенка, Г.П.Ситника, Київ: Видавець Кравченко Я.О., 2020. 380 с.

20. Роль цивільно-військового співробітництва у захисті цивільного населення: досвід України. 2023. 36 с. URL: https://civiliansinconflict.org/wp-content/uploads/2023/10/The-Role-of-CIMIC-in-POC_UKR_Final.pdf

21. Сальнікова О. Ф., Кушнір В. О., Прошин І. В. Цивільно-військове співробітництво як елемент системи стратегічних комунікацій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1459>. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.7.1

22. Стратегічні комунікації для безпекових і державних інституцій : практичний посібник / [Л. Компанцева, О. Заруба, С. Череватий, О. Акульшин; за заг. ред. О. Давліканової, Л. Компанцевої]. Київ: ТОВ «ВІСТКА», 2022. 278 с.

23. Стратегія воєнної безпеки України. Затверджено Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>

24. Стратегія національної безпеки України. Затверджено Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

25. Сучасні проблеми розвитку теорії національної безпеки:

курс лекцій / Г.П.Ситник. К: ТОВ «САК Лтд.», 2023. 136 с.

26. Ушаков І. Зарубіжний досвід реалізації цивільно-військового співробітництва у секторі безпеки і оборони. *Наук.вісник: Державне управління*. 2022, № 2 (22).С. 256-275

27. Цивільно-військове співробітництво за стандартами НАТО: навч.посіб. К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2016. 92 с.

28. Цивільно-військове співробітництво на території Донецької та Луганської областей: моделі, тенденції, перспективи: колективна монографія; [відп. ред. І. Г. Патер, упоряд. О. І. Муравський]. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2018. 498 с.

29. Цивільно-військове співробітництво: матеріали для підготовки до занять з цивільно-військового співробітництва. Затверджено наказом Центру оперативних стандартів і методики підготовки Збройних Сил України від 10.01.2019 р. № 8. 19 с.

30. Цивільно-військове співробітництво у захисті населення під час війни в Україні: Аналітична доповідь підготовлена Центром Разумкова в рамках проєкту, що виконувався за фінансової підтримки Офісу Фонду Ганнса Зайделя у Києві. К.: Центр Разумкова, 2023. 73 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/02/2024-Sunhurovskyi-CIVIL-WAR-1-F.pdf>

СЛОВНИК

Демократичний цивільний контроль – комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України.

Захист цивільного населення – спільна діяльність командувачів, командирів (начальників), їх заступників, органів військового управління, штабів всіх рівнів, спрямована на запобігання та полегшення страждань, спричинених війною (збройним конфліктом), що стосуються всього населення країн, територій або окремих районів, які перебувають у конфлікті без будь-якої дискримінації за расою, національністю, релігійними або політичними переконаннями тощо.

Сектор безпеки і оборони – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України.

Цивільно-військове співробітництво (ЦВС) – систематична, планомірна діяльність Збройних Сил України по взаємодії з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, організаціями та громадянами у районах дислокації військових частин та

підрозділів Збройних Сил України з метою формування позитивної громадської думки про діяльність Збройних Сил України і забезпечення сприятливих умов для виконання покладених на них завдань та функцій.

Групи ЦВС – підрозділи (тимчасово створені та штатні підрозділи військових частин), призначені для координації та практичного виконання заходів ЦВС, сприяння, у межах своєї компетенції, керівному складу органів військового управління та військових частин Збройних Сил України в організації та підтриманні відносин з цивільним населенням, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами, міжнародними та неурядовими організаціями, засобами масової інформації в зоні (районі) ведення операції (бойових дій).

Захист цивільного населення – спільна діяльність ЦВС, яка спрямована на полегшення страждань, спричинених війною (збройним конфліктом) та стосується всього населення країн, територій або окремих районів, які перебувають у конфлікті без будь-якої дискримінації за расою, національністю, релігійними або політичними переконаннями тощо.

Об'єкти цивільного середовища – цивільне населення, його потреби та рівень їх задоволення, громадські організації (у тому числі ті, що проводять охоронну діяльність), міжнародні урядові та неурядові організації, система і структура влади, правоохоронні органи, суспільні відносини та конфлікти (політичні, економічні), виробнича сфера та трудові відносини, інфраструктура забезпечення життєдіяльності та об'єкти техногенної небезпеки, транспортна, торгівельна мережі, банківська система, культурні та ментальні особливості регіону (традиції, звичаї), релігійні організації та взаємовідносини між ними, об'єкти інформаційної сфери та інформаційне середовище загалом.

Оперативний центр ЦВС – організація, яка зазвичай складається з персоналу ЦВС, створена для планування та сприяння координації діяльності Збройних Сил з місцевим населенням та інституціями, приватним сектором, міжнародними

та неурядовими організаціями та іншими урядовими установами на підтримку командира.

Організація цивільно-військової взаємодії – спільна, цілеспрямована, організована та постійна діяльність командувачів, командирів (начальників), штабів, структур ЦВС, спрямована на встановлення та підтримання на належному рівні зв'язків з об'єктами цивільного середовища

Оцінка цивільного середовища – збір, аналіз, систематизація, узагальнення інформації щодо цивільного середовища з подальшим прогнозуванням його впливу (загалом або окремих чинників) на виконання військами завдань за призначенням у визначеному районі (регіоні) у конкретний період часу.

Організація цивільно-військової взаємодії – спільна, цілеспрямована, організована та постійна діяльність командувачів, командирів (начальників), штабів, структур ЦВС, спрямована на встановлення та підтримання на належному рівні зв'язків з об'єктами цивільного середовища.

Підрозділ ЦВС – загальновійськовий підрозділ, який підтримує діяльність певного військового формування. Він може бути розгорнутий на рівні взводу, роти або батальйону.

Підтримка дій військ (сил) – попереджувальна діяльність структур ЦВС, спрямована на мінімізацію негативного впливу цивільного середовища на дії військ (сил), забезпечення у разі необхідності доступу військ (сил) до ресурсів у цивільному середовищі.

Підтримка об'єктів цивільного середовища – спільні, узгоджені та скоординовані за часом дії військ (сил), спрямовані на відновлення порушених спроможностей цивільного середовища, для забезпечення успішного виконання завдань військами (силами).

Планування ЦВС – процес визначення заходів ЦВС, їх послідовності, організації та термінів проведення військами (силами) під час виконання оперативних (бойових) завдань, розподілу сил і засобів ЦВС за завданнями, організації управління, взаємодії (у тому числі цивільно-військової) та

забезпечення ЦВС, а також розроблення оперативних (бойових) документів з ЦВС.

Пошукові роботи – комплекс заходів (у тому числі проведення земляних робіт), спрямованих на виявлення тіл (останків) загиблих.

Система ЦВС – сукупність суб'єктів (органів, сил, засобів) ЗС України, інших складових сил оборони, об'єктів цивільного-середовища (далі – *ОбЦС*) та технологій впливу на них з метою створення умов для успішного виконання завдань військами (силами). До об'єктів цивільного-середовища належать: цивільне населення, його потреби та рівень їх задоволення, громадські організації (в тому числі – охоронної діяльності), міжнародні урядові та неурядові організації, система і структура влади, правоохоронні органи, суспільні відносини та конфлікти (політичні, економічні, соціальні, етнічні), виробнича сфера та трудові відносини, інфраструктура забезпечення життєдіяльності та техногенно небезпечні об'єкти, транспортна, торгівельна мережі, банківська система, культурні та ментальні особливості регіону (традиції, звичаї), релігійні організації та взаємовідносини між ними, об'єкти інформаційної сфери та інформаційне середовище загалом.

Стратегічні комунікації – скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави.

Суб'єкти стратегічних комунікацій – структурні підрозділи апарату Міністерства оборони України, Генерального штабу ЗСУ та Збройних Сил, які входять до системи стратегічних комунікацій.

Цивільне середовище – взаємопов'язана сукупність об'єктів (та взаємовідносин між ними), які розташовані (діють) на певній території і не входять до структури Збройних Сил України чи Міністерства оборони України чи інших військових формувань та не належать до об'єктів військового призначення.

Цивільно-військове співробітництво у ході

застосування військ (сил) – діяльність, яка за допомогою сукупності заходів та технологій впливу на цивільне середовище спрямована на мінімізацію негативного впливу об’єктів цивільного середовища на війська (сили) та зменшення негативних наслідків ведення бойових дій на цивільне середовище.

Цивільно-військові відносини – сукупність правових взаємовідносин між суспільством та складовими частинами Воєнної організації держави, які охоплюють політичні, фінансово-економічні, соціальні та інші процеси у сфері національної безпеки і оборони.

Цивільно-військові операції – діяльність командира, що виконується призначеними військовими підрозділами, які встановлюють, підтримують, здійснюють або впливають на відносини між військовими силами та місцевим населенням та установами з метою досягнення або відновлення та безпосередньої підтримки стабільності в регіоні або в країні (проводиться під час бойових дій у воєнний час).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білошицький В. Основи цивільно-військових відносин: світовий досвід та Україна. *Освіта регіону*. 2012. № 4. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/898>
2. Бринцев В.В. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони України: Навч. посіб. К.: НУОУ, 2019. 120 с.
3. Бринцев В.В. Державне управління: питання теорії і практики у воєнній сфері в Україні: навч. посіб. К.: НУОУ, 2017. 176 с.
4. Взаємодія Збройних Сил України з громадянським суспільством: довідник / [Кравченко Л.О., Нікітюк Т.А., Лукічов В.Л., Арнаутова В.В.]; за заг. ред. Л.О. Кравченко. К., 2021. 48 с.
5. Глобальна та національна безпека: підручник / авт.кол.: В.І.Абрамов, Г.П.Ситник, В.Ф.Смолянчук та інші.; за заг.ред. Г.П.Ситника. К.: НАДУ, 2016. 784 с.
6. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика : навчальний посібник / В. А. Ященко, В. Г. Пилипчук, П. П. Богуцький, О. Д. Довгань, І. М. Доронін, О. В. Петришин; за заг. ред. В. Г. Пилипчука; Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ; Одеса : Фенікс, 2020. 224 с.
7. Доктрина «Цивільно-військове співробітництво». Затверджена Головнокомандувачем Збройних Сил України 1 липня 2020 р. / Управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України. К.: 2020. 32 с.
8. Ефективний демократичний контроль за діяльністю національних служб безпеки: Тематична доповідь, опублікована Комісаром Ради Європи з прав людини / Рада Європи. 2015. 80 с.
9. Карамишев Д. В. Організаційно-правові засади цивільно-військової взаємодії з питань оборони та життєзабезпечення Збройних Сил України в умовах воєнного стану. *Державне будівництво* : зб. наук. праць ; ел. вид. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2022. № 1 (31). С. 6-20. URL: <https://periodicals.karazin.ua/db/article/view/21328/19916>

10. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

11. Концепція стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України, затверджена наказом Міністерства оборони України від 22 листопада 2017 р. № 612. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17#Text>

12. Методичний посібник для військ (сил) з питань цивільно-військового співробітництва / В.Кевлюк, В.Ковальов, Р.Коханчук та інші. Управління цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України. К.: 2019. 167 с.

13. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України / Олена Волобуєва, Алла В'яткіна, Світлана Ганаба та ін. Київ: ФОП Клименко Ю. Я., 2021. 292 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/08.2021/hei-web-final.pdf>

14. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / [М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого. Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2017. 145с.

15. Настюк В., Коропатнік І., Карелін В. Правовий режим цивільно-військового співробітництва як ефективний засіб забезпечення операції об'єднаних сил. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С.183–189.

16. Про затвердження Положення про цивільно-військове співробітництво Збройних Сил України: наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 20 грудня 2017 р. № 446. URL: [https:// civic.com.ua/](https://civic.com.ua/)

17. Положення про Громадську раду при Міністерстві оборони України, затверджене Міністром оборони України 19 листопада 2020 р. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/gromadska-rada/polozhennya.PDF>

18. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

show/2657-12#Text

19. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

20. Полтораков О.Ю. Нова модель цивільно-військових відносин (переосмислення концепції С. Хантінгтона в умовах початку XXI ст.). *Національна безпека: український вимір*. 2009. № 6. С.67-71. URL: <https://politika.org.ua/nova-model-civilno-vijskovix-vidnosin>

21. Про затвердження Положення про цивільно-військове співробітництво Збройних Сил України: наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 20 грудня 2017 р. № 446. URL: <https://cimic.com.ua/>

22. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Наказ Міністерства оборони України № 164 від 23.03.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>

23. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>

24. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text>

25. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10 лютого 1995 року № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-вр#Text>

26. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>

27. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

28. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

29. Про організацію взаємодії між Збройними Силами

України, іншими складовими сил оборони та представниками медіа на час дії правового режиму воєнного стану. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України № 73 від 3 березня 2022 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785?an=213>

30. Про затвердження Порядку здійснення координації діяльності центру протимінної діяльності, центру гуманітарного розмінування та центру соціально-гуманітарного реагування секретаріатом Національного органу з питань протимінної діяльності. Наказ Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України № 9/3/5 від 09.01.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-23#Text>

31. Посібник з реалізації заходів евакуації населення, матеріальних і культурних цінностей в умовах загрози та виникнення надзвичайних ситуацій і збройних конфліктів: практичний посібник / М.В. Андрієнко, А.І. Фомін, О.М. Слуцька, А.А. Слюсар, Л.В. Калиненко, Ю. М. Чайковський. Київ: ІДУ НД ЦЗ, 2022. 250 с.

32. Посібник щодо самооцінки з гендерних питань для поліції, збройних сил та сектора правосуддя, Бестік Меган. Женева: ЦКЗС, 2011 р. URL: http://womenua.today/UWCLibrary/unwomen/40-DCAF_Self%20Assessment_final%20layout_UKR.pdf

33. Публічне управління та адміністрування у сфері національної безпеки: (системні, політичні та економічні аспекти): словник-довідник / С.П.Завгородня, М.Г.Орел, Г.П.Ситник [уклад.] / за заг.ред. Д.В.Неліпи, Є.О.Романенка, Г.П.Ситника, Київ: Видавець Кравченко Я.О., 2020. 380 с.

34. Роль цивільно-військового співробітництва у захисті цивільного населення: досвід України. 2023. 36 с. URL: https://civiliansinconflict.org/wp-content/uploads/2023/10/The-Role-of-CIMIC-in-POC_UKR_Final.pdf

35. Сальнікова О. Ф., Кушнір В. О., Прошин І. В. Цивільно-військове співробітництво як елемент системи стратегічних комунікацій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1459>. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.7.1

36. Ситник Г.П., Орел М.Г. Публічне управління у сфері національної безпеки: підручник /за заг.ред. Г.П.Ситника. К.: Видавець Кравченко Я.О., 2020. 360 с.

37. Сіцінська М.В. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони України: монографія К.: НАДУ, 2014. 364 с.

38. Стратегічні комунікації для безпекових і державних інституцій : практичний посібник / [Л. Компанцева, О. Заруба, С. Череватий, О. Акульшин; за заг. ред. О. Давліканової, Л. Компанцевої]. Київ: ТОВ «ВІСТКА», 2022. 278 с.

39. Стратегія воєнної безпеки України. Затверджено Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>

40. Стратегія національної безпеки України. Затверджено Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

41. Сучасні проблеми розвитку теорії національної безпеки: курс лекцій / Г.П.Ситник. К: ТОВ «САК Лтд.», 2023. 136 с.

42. Тимчасова настанова з цивільно-військового співробітництва у ході підготовки та застосування ЗСУ (Затверджена наказом ГШ ЗСУ від 02.04.2019 № 131).

43. Ушаков І. Зарубіжний досвід реалізації цивільно-військового співробітництва у секторі безпеки і оборони. *Наук.вісник: Державне управління*. 2022, № 2 (22).С. 256-275

44. Флурі Ф., Бадрак В. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки: актуальні джерела. Видання друге, доопрацьоване і доповнене. / Флурі Ф., Бадрак В. Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння. К., 2016. 272 с.

45. Цивільно-військове співробітництво за стандартами НАТО: навч. посіб. К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2016. 92 с.

46. Цивільно-військове співробітництво на території Донецької та Луганської областей: моделі, тенденції, перспективи: колективна монографія; [відп. ред. І. Г. Патер, упоряд. О. І. Муравський]. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2018. 498 с.

47. Цивільно-військове співробітництво: матеріали для

підготовки до занять з цивільно-військового співробітництва. Затверджено наказом Центру оперативних стандартів і методики підготовки Збройних Сил України від 10.01.2019 р. № 8. 19 с.

48. Цивільно-військове співробітництво у захисті населення під час війни в Україні: Аналітична доповідь підготовлена Центром Разумкова в рамках проекту, що виконувався за фінансової підтримки Офісу Фонду Ганнса Зайделя у Києві. К.: Центр Разумкова, 2023. 73 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/02/2024-Sunhurovskyi-CIVIL-WAR-1-F.pdf>

49. Huntington S. The Soldier and the State: The Theory and Policies of the Civil-Military Relations. The Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1957.

Навчально-методичне видання

СИТНИК Григорій Петрович (розділ 1)
КЛИМЕНКО Наталія Григорівна (розділ 2)

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВІ ВІДНОСИНИ

Навчальний посібник

для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, які навчаються за освітніми програмами за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» галузі знань 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону»

Підписано до друку 28.06.2024

Формат 60×90 1/16

Умовн. друк. арк. 12. Обл.-вид. арк. 11,9

Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура Таймс. Наклад 100

Видавець – ТОВ «Академпрес»

01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

E-mail: academpres@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції:
серія ДК № 2634 від 04.10.2006 р.